વીણા-વેલી. ભાગ ૧ લો.

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.

વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

પૈસા કેમ કમાવા ?—થોડી મુડીમાંથી લક્ષાધિપતિ કેમ થવાય તેની સંપૂર્ણ સમજણ આ પુસ્તકમાં છે કી ૩ ૧–૮–૦ ક આનઝાર ૧–૦

હુન્નર પ્રકાશ ૨–૦

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતિ ૨–૦

૨૦૦ વર્ષનું પંચાગ—વ્યાપારીઓ ને ધાહારીઓને આ પંચાગથી અનેક લાભ થાય છે કી કાચા પુઠાના રૂ ૦ અને પાકા પુઠાના રૂ ૦॥

ભારતીય સામ્રાજ્ય ૨–૮

અમૃતાનંદ ભક્તિરસથી ભરપુર આખ્યાનનો સંગ્રહ ૩–૦

મનુસ્મૃતિ ૦–૮

સાહિત્યાદર્શ ૧–૧૨

સમાજ ૧–૦

પ્રભાત ૧–૮

બાદશાહી કથાકુંજ ૧–૦

ઘરબેઠા ઇંગ્રેજી શીખવાના પુસ્તકો

ઇંગ્રેજી અભ્યાસ—કાગળ, ચિઠ્ઠી, તારના નમુના, વિગેરે બાબતો કિ ૧–૮

અંગ્રેજી પત્ર વ્યવહાર કરવાનું માવન ૧–૮

ધી પોકેટ ઇંગ્લીશ ઇંગ્લીશ ગુજરાતી ડીક્ષનેરી પાનું ૧૧૪૪ ૪–૮

ધી પોકેટ ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ગુ ડીક્ષનેરી ૪–૮

વિચાર સાગર ૫–૦

સુંદરેલી સીતા ૨–૦

રાજપુત કથાકુંજ ૧–૮

જાતિ નિકેતન ૨–૪

ગુણ લક્ષ્મી ૧–૦

રાજા છત્રસાલ ૪–૪

છત્રપતિ રાજારામ ૨–૪

અનુપદમાગી ૪–૦

સૈનિકની લહરી ૪–૦

શ્રીમતી વિજયા ૦–૦

સૌન્દર્યજ્વાળા ભા ૧-૨ દરેક ૧ ૧૨

પ્રમાદધનની પ્રભુતા ૧–૮

મોહિની ૧–૮

ભણેલા રજપુતો ૦–૦

પ્રણય પંક ૨–૮

ગુજરાતી ટેલીગ્રાફ કોડ બુક ૨–૮

સોસાયટીનો ગુરુ ૨–૮

માયાવી મોહીની ૦–૦

ટાગોરની વાતો ભા ૪ જો ૨–૦

આસામપર હલ્લો ૧–૪

ॐ तत् सत परमात्माने नम

અસલી

વીણાવેલી.

નોવેલ

ભાગ ૧ લો.

કર્તા

દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

દોહરો

સુખ દુઃખ વિધિએ નિર્મ્યુ, નહી કોથી મટનાર,
પ્રભુ કર્તા સુખ દુઃખનો, કહેનારોજ ગમાર

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ.

ગીચીરોડ—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૨ જી   પ્રત ૨૦૦૦   સને ૧૯૨૪

કીંમત રૂ. ૧—૪—૦

અમદાવાદ પાનકોરના નાકે
યુનકર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
મોતીલાલ ગણપતરામે છાપ્યું

પ્રસ્તાવના.

—(૦)—

સુજ્ઞ વાંચક વૃંદ.

જો કે ઘણી પણી નોવેલો આપે વાચી હશે પરંતુ સરળ અને સહેલુ લખાણ વાચવાથી મને જે આનંદ ઉપજે તેટલો આનંદ અઘરૂ લખાણ વાંચવાથી ઉપજતો નથી, સ્વ ભાશામા સંસ્કૃત ભાશા ઉમેરવાથી વિદ્વતા ભર્યું લખાણ ગણાય છે, ને તેને વિદ્વાનો પસંદ કરે છે પણ સંસ્કૃત ભાશાનુ જ્ઞાન ન હોય તેઓને વાચવામા અઘરૂ થઈ પડે છે સરળ ભાશાનુ લખાણ સર્વેને વાચવા માટે સરળ પડે છે, હમારા તરફથી નરસી મેહેતો મીરાબાઈ વીગેરે પુસ્તકો બહાર પડયા છે, તે નોવેલો જે વાચકોએ વાંચ્યા હશે તેમને સરળ લખાણથી આનંદ મળ્યો હશે વીણાવેલી નોવેલમા કર્મ બળનો આબેહુબ ચીતાર દર્શાવેલો છે. વિદ્વાન સાક્ષર કવી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી ઝવેરીની કસાયલી કલ્લથી લખાયેલું ને ભજવાયેલું વીણાવેલી એ નામનું નાટક જગ પ્રસીધ અને લોકપ્રિય થઇ પડેલું છે, તેથી આ નોવેલ તેમાના અસર કારક ભાષણો અને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપનાર હોવાથી વિશેશ લોકપ્રિય એમ થશે ધારી બહાર પાડવામા આવ્યુ છે. વિશેશમાં આ જમાનાની પ્રબલ ગાયનો

વાચવાનો શોખ ઘણવતી હોવાને લીધે સમયાનુસાર કેટ-લાક ચુટી કાઢેલા રાગના ગાયનો પણ મુકવામા આવેલા છે જેથી ગાયનો વાચવાના શોખીનોને પણ સરખીજ રમુજ મળશે

આવુ જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપનારૂ ઉમદુ પુસ્તક લખવા ઈશ્વરે મને સદબુદ્ધિ આપી, તેથી હુ તે પરમ કૃપાળુનો તન મનથી આભાર માનુ છુ, મારા લખાણમા લખાણની તેમજ પ્રુફ સુધારવાની સઘળી ખામીને માટે ક્ષમા ચાહુ છુ

લી. શેવક

દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

ઘણા વખતથી બધ રહેલી તેથી ઊપગ ઊપરી માગ-ણીઓ થવાથી બીજી આવૃત્તી બહાર પાડી છે

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ

ॐ तत् सत् परमात्मने नमः

વીણાવેલી.

નોવેલ

ભાગ ૧ લો

કર્મબળ બળનો આબેહુબ ચિતાર.

મંગળાચરણ

કર્તા—

સ્તુતી

ગજાનન ! અતિ ગુણધર-શુભ આરંભે શ્રીકર
સમરૂ નામ ! તુ સ્વામિ ! હે સુંઢ ધર, ગજાનન.
સત્ય શરણું તુજ શુભ આરંભ વિશે,
માગુ નિર્વીઘ્ને માત કાર્ય આ પુર્ણ કર, ગજાનન
સ્થાપન શુભ કાર્યે તુજ પહેલું,
માતુ પાર્વતી તુમ પીતા શીવ શંકર; ગજાનન

પ્રકરણ ૧ લું

પ્રેમી દંપતીનો વાર્તા વિનોદ અને વાદ વિવાદ.

એક રમણીય શરદ પુનમની રમણીય રાત્રીના શુભ પ્રસંગે એક પરમ પ્રેમી રાજવંશી જોડું રાજ મહેલના અંતઃપુરમા વાતા વિનોદમા જુથાયુ હતુ રાજવીર પોતે સુવર્ણના પલંગમા બીછાવેલા મખમલના ગાદલામાં આડા પડયા હતા, અને સતી રાણી પતીના પગ દબાવતી પ્રેમ ભરી વાર્તા વીનોદ કરી સતી ધર્માનુસાર રાજાને આનંદ આપતી હતી

એ પ્રમાણે કેટલી પ્રેમ ભરી વાર્તાઓ રાણીના મુખથી રાજા પોતે શ્રવણ કરતા હતા તે અરસામા રાજાને કાંઈક ગભરી આવવાથી સીસકારીનો નીસાસા રૂપી ઉદગાર રાજાના મુખમાથી નીકળી ગયો સીસકારીનો ઉદગાર સાભળી સતી રાણી મનમા ઘણોજ ખેદ પામી, અને મન સાથે વીચાર કરવા લાગી કે શુ મારી સેવામા કાંઈ ખામી આવી હશે તેથી આવો ઉદગાર બહાર પડયો હશે, કે બીજી કાંઈ ચિંતા રાજાના દીલમા હશે તેથી આ ઉદગાર બહાર પડયો હશે, જો કે હજુ સુધી તો તેમની સેવા પ્રભુજી સમાન ગણીનેજ ઉઠાવુ છુ, કારણ સતિને પતિ એજ પ્રભુ છે, પતિ શેવા એજ મોક્ષનો રસ્તો છે

તેની શેવા શીવાયની બીજી બધી શેવાઓ, દેવ, દર્શન, જપ તપ, એ સૌ નકામુ અને ઢોંગ રૂપ છે પતિના દુખે સતીને દુખી થવુજ જોઈએ તે ખાસ સતિનો ધર્મ છે તો તમને શુ લાગણીથી આ ઉદગાર બહાર પડયો તે પુછીને પ્રવિણ થવુજ જોઈએ જો કે શેવામા કોઈ વાતની ખામી આવવા દીધી નથી, છતા વખતે જાણે અજાણે ખામી આવી હોયતો તે સુધારી તેમને સતોષ આપવોજ જોઇએ, અગર બીજી કોઈ વાતની લાગણી હોયતો તેમના દુખમાં ભાગ લઈ તેમને યોગ્ય સલાહ આપી હીમત આપવી તે સતીનો સાચો ધર્મ છે, માટે તેણે રાજવીરને પુછયુ ? પ્રાણપ્રભુ ! કોઇ દીવશ નહીને આજે આપના મુખમાથી નીસાસા રૂપી ચીસકારીને ઉદગાર શા કારણથી બહાર પડયો, તેનુ કારણ આ દાશીને જણાવી કૃતાર્થ કરશો.

રાજવીરે કહ્યું, પ્રીયા તે જાણવાથી તમને શો ફાયદો છે. સતીએ કહ્યું પ્રાણેશ ! પતીના દુ:ખે દુખી અને સુખે સુખી થવુ તેજ સતીનો સાચો ધર્મ છે, તે આપનાથી કયા અજાણ્યુ છે ? આપના પવિત્ર મુખમાથી આવો ઉદગાર કેમ બહાર પડયો તેનું કારણ હું કેવી રીતે સમજી શકુ ? કદાપી આ દાશીની શેવામાં કાઇ ખામી આવી હોય, તો તેને માટે ક્ષમા કરશો, અને તે કસુર આ દાશીને જણાવશો જેથી તેવી કસુર આ દાશી સુધારી આપને સંતોષ આપે

અગર બીજી કોઈ વાતમા આવો ઉદગાર બહાર નીકળ્યો હોય તો તે પણ જણાવી આ દાશીને દુખમા ભાગ આપો હુ સદાની આપના સુખ દુખની ભાગીઅણ છુ, સુખમા ભાગ આપો છો, તો દુખમા ભાગ કેમ ન આપો! સુખની ભોકતા બની દુખથી વિમુખ રહુ તે મારા અતિ પણાને બાધ ન લાગે? માટે નાથ આપના નીમાસાના ઉદગાર બહાર પડવાનુ કારણ આ દીન દાશીને જણાવો એવી માગણી છે, વિનતી છે, રાજવીએ કહ્યુ પ્રિયા! તમારી શેવાની અવધિ છે! તમારી શેવાથી જે સુખ અને સતોષ મળે છે, તે વર્ણવ્યો જાય તેમ નથી સતી ધર્મની જાણ હોઈ કસુર કરે તે કદાપી બનેજ નહી, પણ મારો નિસાસાનો ઉદગાર જુદા કારણ રૂપ છે

સતીએ કહ્યુ તો તે કારણ જણાવી દાસીને કૃતાર્થ કરો આપના સુખ દુ,ખની ભાગીને તે કારણ નહી જણાવાય તેવુ હોય તો લાચાર! પણ જણાવાય તેવુ હોય તો સત્વર કહી અધિરીને ધીરજ મળે તેમ કરો, ગરીબને પસાની અરે હોય, તેથી તેવા ઉદગાર નીકળવા સંભવીત છે, કે જેને પૈસાની અરે, પીડ રોગીને તેવા ઉદગાર નીકળવા સભવીત છે, કે જેને મરવાની પીડા, પૈસાદારને તેવા ઉદગાર નીકળવા સભવિત છે, કે જેને પૈસો સાચવવાની પીડા, રાજાઓને તેવા ઉદગાર નીકળવા સભવિત છે. કે જેના રાજ્યમા

અધેર, પણ આપના ન્યાઇ અને નેકી રાજ્યમા અધેર તો શુ, પણ અન્યાયનુ નામ નથી, તેમજ ગરીબ અને તવ-ગર સર્વે ઉપર એક સરખી રીતે વર્તો છો, જેથી રઇયતનો આપના ઉપર પુર્ણ ચાહ છે, અને આપના નેક રાજ્યમા વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીએ છે અને આપની રઇયતના સુખ દુ,ખ ઉપર પુરણ કાળજી છે તેમજ સર્વ પ્રજાને નિષ્પક્ષપાત ન્યાય મળે છે, જેથી રાજ્ય તરફની એવી કોઇ ચીતા નથી કે જેથી આવા ઉદગાર આપના મુખ-માથી બહાર પડે માટે આપના નીસાસાના ઉદગાર આ દાશીને જણાવવા કૃપા કરશો.

રાજવીએ કહ્યું પ્રિયા ! જે જે દ્રષ્ટાંતો તમોએ કહ્યાં, તે યથાર્થ છે. પણ રાજાઓએ અદ્દલ ન્યાય આપો તેથી શુ થયુ ? રઇયતનો ચાહ મેળવ્યો તેથી એ શુ થયુ ? વાઘ ને બકરી એક આરે પાણી પીએ એવુ ધરમાચરણી રાજ્ય ચલાવ્યુ. તેથી એ શુ થયુ ? તે શીવાય બીજી ચીતાઓ નથી ! રાણીએ કહ્યુ નથી કેમ, બીજી ઘણી ચીતાઓ છે કદાચ કોઇ દુશ્મન માથે જાગે અને રાજ્ય મેળવવા લડાઇ કરે તે ચીંતા કેમ નહી ? રાણીએ કહ્યુ શુ કોઇ દુશ્મન માથે ઉભો થયો છે જેથી તેને જીતવાની ચિંતા છે ?

રાજાએ કહ્યુ બહારનો દુશ્મન સારો, કે એકી વખતે

જીતીને વશ કરી શકાય, પણ અંદરના દુશ્મન બુગ કે સદતરનુ સત્યાનાશ વાળે, રાણીએ કહ્યુ એવા દુશ્મન અંદરનો કોણ છે તે કૃપા કરી દાશીને જણાવો

રાજવીરે કહ્યુ, કોણ શુ ? છોકરો ખરાબ નીકળે તો બાપને ચીંતા નહી ? નોકર ખરાબ નીકળે તો શેઠને ચીંતા નહી ?

રાણીએ કહ્યુ એવો કીયો નોકર ખરાબ નીકળ્યો છે અને તેણે શુ ખરાબી કરી છે કે જેથી કોઈ દીવશ નહી ને આજ આવો ઉદ્ગાર આપના કોમળ મુખમાથી પ્રથમજ બહાર પડ્યો. નોકર ખરાબ નીવડ્યો હોય તો તેને નોકરીમાથી બાતલ કરો. નોકરીમા સખશો નહી એને માટેજ આવો ઉદ્ગાર આપના મુખમાથી બહાર પડ્યો હોય તો પ્રાણેશ આપ સર્વ સત્તાધિશ રાજવી હોવા છતા ના હીમત થઈ આવા ઉદ્ગાર મુખમાથી કહાડી ના હીમત શુ બનો છો ! મતિનો ઉપયોગ કરી તે નોકરને રજા આપો અને કોઈ બીજા નોકરની પેરવી કરો

રાજાએ કહ્યુ કીયા નોકરને બતરફ કરૂ ! એક હોય તો એકને કરૂ પણ બધાએ નાહાનાથી તે મોટા સુધીના તેવા હોય, તેમને શુ કરૂ ! તેમને બધાને બતરફ કરૂ, તો તેવા અવીણ નોકરો કયાથી મેળવી શકુ ?

રાણીએ કહ્યું પ્રાણનાથ ! શું બધા નોકરો તેવા ?

રાજાએ કહ્યું હા, દરેક નોકરો હાજી હા કહેનારા રાણીએ કહ્યું શું પ્રધાનજી, દીવાનજી, સેનાધિપતી વગેરે તમામ નોકરો હાજી હા કહેનારા છે!

રાજાએ કહ્યું તમામ નોકરો હાજી હા શીવાય બીજો પાઠ ભણ્યાજ નથી બીજા હાજી હાજી ખુશી રહેનારા રાજવીઓની માફક મને સમજી સાચુ કે જુઠું, સારૂ કે બુરૂ દરેક વાતની હાજી હા કહે જાય છે, ને તેથીજ હુ ખુશી છું તેમ તેઓ સમજે છે

રાણીએ કહ્યું પ્રાણ પ્રભુ! તમારૂ સમજવુ ફેર છે, નહાના નોકરો વખતે હાજી હા કહેનારા હશે, પણ પ્રધાનજી, દીવાનજી અને સેનાધિપતી વીગેરે મોહોટા અને રાજ્યના મોભાદાર નોકરો કદાપી કાળે તેવા હોયજ નહી. ને તમો સદ્‌ગુણ સપન્ન અને નિ:પક્ષપાતી અદલ ન્યાયી હોવાથી તમારા કૃત્યો તેમને કબુલ કરવાજ પડે તે કાંઈ હાજી હા પણ કહેવાય નહી.

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા તમારૂ કહેવુ હુ સમજુ છુ, છતા હુ કાંઈ તેવો મુર્ખ નથી કે ખાત્રી કર્યા શીવાય તેમને હાજી હા કહેનારા કહુ, ખાત્રી થવાથીજ આજ જીવને ચૈન પડતું નથી ને જો તે પ્રમાણે તેઓ વર્તશે તો રાજનું ને પ્રજાનુ

ખુરૂ થવા સંભવ હોવાથી મન દુખાય છે, અને તેને લીધેજ આજે નીસાસાના ઉદગાર બહાર પડી ગયા છે.

રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણનાથ ! હજી પણ પુર્ણ ખાત્રી કરો, ખાત્રી કરવામા કદાપી આપની ભુલ ન થઈ હોય !

રાજાએ કહ્યુ ભુલ શેની આજની ખાત્રીથી મારા મનને નિશ્ચય થયો કે આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહું તો તેઓ મારી ભુલ કાઢી મને શીક્ષણ આપવાને બદલે મધ્યાકાળ કબુલ કરશે

રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણનાથ ! આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાન કાળ કબુલ કરશે ! તે વાત સંભવીત નથી શુ તેવા તેઓ મુર્ખ છે ? ને જો મુર્ખ હોય તો રાજકાજ તેમનાથી બનેજ કેમ ?

રાજાએ કહ્યુ, તેઓ મુર્ખ નથી, પણ મારૂ કહેલુ સાચું ઠરાવી મને રાજી રાખવા ધારે છે પણ સમજતા નથી, તેમનુ આ વર્તન મને નારાજ કરે છે, આજની બીનાની અવધી છે મે ફકત તેમની પરીક્ષા જોવા માટેજ ખોટો ન્યાય કરી ખોટો ઈનસાફ આપ્યો, પણ પ્રધાનજી કે દીવાનજી કશુ બોલી શકયા નહી

રાણીએ કહ્યું, એવો શો ઉંધો ન્યાય કર્યો, એવો શો

ખોટો ફેંસલો આપ્યો, કે જેમા પ્રધાનજી વીગેરે કોઈ કાંઈ બોલી શકયા નહી. ?

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા ! આજના દરબારમા એક વાણીઆનુ એક કણબી પાસે લેહેણુ હતુ તે બાબતનુ કામ હતુ કામ ચાલી ગયુ, સાક્ષીઓ લેવાઈ ગયા, બાદ કામનો ચુકાદો આપવાનો વખત આવ્યો ત્યારે પ્રધાનજી આદી નોકરોની પરીક્ષા કરવા માટેજ ખોટો ચુકાદો આપ્યો કે કણબીએ વાણીઆનુ લેહેણુ વ્યાજ સાથે ચુકાવી આપવુ, પરંતુ ચોખ્ખો અન્યાય છતા પ્રધાનજી વીગેરે કોઇ નોકર કાંઇ બોલ્યાજ નહી.

રાણીએ કહ્યુ, વાણીયાનુ લેહેણુ વાણીઆને અપાવ્યુ, તેમા અન્યાય શાનો ? લેહેણદારને લેહેણુ અપાવવુ તે કાંઈ અન્યાય કહેવાયજ નહી, તો પછી કોઇ શુ બોલી શકે ? જો તે વાણીઆનું લેહેણુ વાણીઆને ન અપાવ્યુ હોત તો તેઓ કાંઇ કહેત, પણ દેખીતો ન્યાય તેમા તેઓ શુ કહે ?

રાજાએ કહ્યુ પ્રીયા તમારૂ સમજવુ ફેર છે અન્યાયને ન્યાય માનવો કહેવાયજ નહી પરંતુ વાણીઆનુ કણબી પાસે કાંઇ લેહેણું નહોતું. પરંતુ વાણીયાનો કણબી પાસેથી ખોટી રીતે પૈસા લેહેણા બતાવી તે લેહેણુ લેવાનો દાવો હતો. વાણીઆની જુબાની લેવઇ તેમા વાણીઆએ કહ્યુ એક

માણસ પાસે મને દસ્તાવેજ લખાવી આપીને કણબીએ રૂપીયા વ્યાજે લીધા છે, પરંતુ કણબીની જુબાની લેતા તે ભણેલો અને હોશિઆર છે તો પછી બીજા પાસે દસ્તાવેજ લખાવી આપવાનુ તેમજ વાણીઆએ બીજા પાસે દસ્તાવેજ લખાવી રૂપીઆ ધીરવાનુ કાઇંજ કારણ નહોતુ તેમજ સાક્ષીઓ પણ જુબાનીમા જુઠા પડયા પછી ખોટુ લેહેણું કેમ નહી ? લેહેણું ખોટુ ખત ખોટુ સાક્ષીઓ જુઠા જ્યાં પ્રધાનજી વિગેરેની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી કે સલો ખોટો ભાગ્યો છતા તેઓએ હાજીહા કર્યા કર્યું.

રાણીએ કહ્યુ, તો તેમની ભુલ ખરી રાજાએ કહ્યુ ભુલ શેની ! હાજીહા કહી મને રાજી રાખવો એજ. ધણીનુ નીમક ખાવું તો પછી ધણીની થતી ભુલ મોહો પર કહેવી તે દરેક નોકરોની ફરજ છે. ને તેમ કહેવાથી ધણી નારાજ થાય તો ભલે, ગુસ્સે થાય તેની પરવા નહી, નોકરીથી બરતર્ફ કરે તો કાંઇ ચીંતા નહી. સાચાને શેર જુવાર હમેશા ઇશ્વર આપી રહેવાનોજ, પરંતુ ધણીને રાજી રાખવા ખાતર અગર ધણીના ગુસ્સે થવાને લીધે, અગર નોકરી પરથી બરતરફ કરશે તેની બીકથી જે નોકર, ધણીએ કરેલુ ખોટુ અગર ખરૂ ધણીના મોહે નહી કહે તો ધણીએ કીધેલ પાપનો જવાબદાર ધણી નથી, પણ તે નોકરજ છે. કારણ તે લુણમા તેનો ભાગ છે. ધણી નોકર રાખે, તે

પોતાનુ કામ સભાળી લેવા માટે અને પોતાની કદાપી કાંઈ ભુલ થાય તો નોકર આરફત જાણવા માટેજ; નોકર રાખે છે છતા તે પ્રમાણે ન વર્તતા ખોટી રીતે હાજીહા કરે, તેનુ પાપ નોકરને માથે કેમ નહી ધણી નારાજ રહે તો એ શુ? ગુસ્સે થાય તોએ શુ! નોકરી પરથી કાઢી મુકે તોએ શુ? પરન્તુ સાચો નોકર કદાપી કાળે બોટાનુ ખરૂ ન કહી કહે તે નહીજ કહે ને ખરી વાત ધણીના મોઢા ઉપરજ કેહેવાનો અભુઝ ધણી હશે ને મુરખાઈથી તેવા નોકરને રજા આપશે, તો તેવાને હંમેશા ઇશ્વર મદદગાર છે અને તેના કરતા સારા ધણી રાખવા તૈયાર છે પણ આપણા નોકરો જેવા તો ધણીનુ સદતરને માટે સત્યાનાશ વાળનાર છે, તે ઉઘાડુજ છે માટેજ નીઆસાના ઉદ્ગારો નીકળે છે

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણ પ્રભુ માણસ માત્રની ભુલ થાય છે, તો કદાપી તેમની ભુલ થઇ હશે, તેમા આપ આટલા બધા ગુસ્સે શા માટે થાઓ છે, તેમને સમજુત આપો કે હવેથી તેવી ભુલ ન કરે

રાજાએ કહ્યુ તેમની ભુલ નથી, પણ જાણ પણ છતા મને રાજી રાખવાની તેમની હાજી હા છે તેમ મારી તો ખાત્રી થઇ ચુકી છે

રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણેશ! કદાપી આપની ભુલ ન થતી

હોય માટે વીચાર કરો, અને એ પ્રમાણે તેમને દોશીત ગણી તેમના ઉપર ગુસ્સો નહી લાવો

રાજાએ કહ્યુ, રાણી, એ વાત હવે રહેવા દ્યો મારૂ મગ જ હાલ ઠેકાણે નથી માટે તપેલા લોહીને વધુ નહી તપાવો મને તો ખાત્રી થઇ ચુકી છે કે આ મધ્ય રાત્રીને તેઓ પાસે મધ્યાનકાળ કબુલ કરાવુ

રાણીએ કહ્યુ પ્રાણેશ ! આપની ભુલ છે શુ તેઓ એટલા બધા મુર્ખ છે, કે આવી શરત પુનેમની મધ્ય રાત્રીને તેઓ મધ્યાન કાળ કહેશે

રાજાએ કહ્યુ મારી તો ખાત્રી છે કે ચોકસ કહેવાનાજ, તમારૂ માનવુ જુદુ છે, રાણીએ કહ્યુ, મારી તો ખાત્રી થતી નથી રાજાએ કહ્યુ જો ખાત્રી ન થતી હોય તો કાંઇ શરત કરો એટલે ખાત્રી કરાવી આપુ

રાણીએ કહ્યુ તમારી ઇચ્છા મુજબ શરત કરો, તો મારે કબુલ છે પ્રાણનાથ ? આપનુ મગજ આજ ઠેકાણે નથી એમ મને લાગે છે, રાજાએ કહ્યુ, મગજ ઠેકાણે છે કે નથી તેની ખાત્રી હુ તમોને હાલ આપુછુ, પણ શરતમા એટલુજ કે જો હાજી હા કહેનારાઓથી આ મધ્ય રાત્રીને તેમના મુખેથી મધ્યાન કાળ કહેવરાવી તમોને ખાત્રી કરી આપુ તો તમારે બાર વરસ વનવાસ જવુ, કેમ શરત કબુલ છે ?

રાણીએ કહ્યુ, હા કબુલ છે, (રાણીએ વિચાર્યું એતો મશ્કરી કરે છે) રાજાએ કહ્યુ, જો જો ? રાણી, હું એક વચની છુ, પછી પસ્તાશો, માટે હજી પણ શરત કબુલ કરતા પહેલા વિચાર કરો

રાણીએ વીચાર્યું કે એક ઘડી પણ મારાથી વીખુટા રહી શકતા નથી, તો પછી બાર વરસ કેવી રીતે રહી શકનાર છે પણ પ્રથમ તો આ મધ્યરાત્રીનેજ મધ્યાનકાળ કહેવરાવી શકનાર નથી, તો શરત કયા રહેવાની છે છતા કહેવરાવશે તો પણ મને સગર્ભાને વનવાસ મોકલે તેવુ કદાપી કાળે બનવાનુ નથી, માટે નોકરોનુ પાણી તો બોલ્યા (રાજાજીને) પ્રાણનાથ! જાઓ કબુલ છે મારી ખાત્રી કરી આપો, આ મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહેવરાવો.

રાજાએ તુરત પ્રધાનજી, દીવાનજી, સેનાધિપતી, અને નગર શેઠ, એ પ્રમાણે ચાર માણસોને રાજાજીને હાલ ને હાલ તમારૂ કામ પડ્યુ છે માટે અંતપુરમા બોલાવે છે. એવી શેવકને આજ્ઞા આપી, શેવકને આજ્ઞા મળતા ચારે જણને બોલાવી લાવવા તેમના ઘર તરફ ગયો

પ્રકરણ બીજું.

રાજી હા કહેનારા નોકરોની પરીક્ષા રાણીની હાર અને દેશવટો.

ચારે જણ પ્રધાનજી, પ્રધાન સેનાધિપતી અને નગર શેઠને તેડી શેવક રાજા પાસે આવ્યો અને તેમના આવવાના ખબર આપ્યા, ખબર મળતા રાજાએ ચારે જણને અન્ત પુરમા પ્રવેશ કરવા આગ્ના આપી, આગ્ના મળતા ચારે જણ રાજાજીની સમક્ષ આવ્યા, અને સવિનય પ્રણામ કર્યો રાજાજીએ તેમને યોગ્ય આસને બેસવાની આગ્ના આપી. આગ્ના મળતા ચારે જણ યોગ્ય આસને બીરાજમાન થયા

તેઓ બીરાજમાન થયા ત્યા રાજાએ કહ્યુ, પ્રધાનજી! આ ગ્રીષ્મ રૂતુનો મધ્યાનકાળ જીવને ચેન પડવા દેતા નથી. ને તન મનને તાપથી હેરાન કરે છે

પ્રધાનજીએ વિચાર કર્યો, કે આજે મધરાત્રીને રાજાજી મધ્યાનકાળ કહે છે તે એવુ સમજીને કે મારૂ બોલવુ બરાબર છે ને નોકરો મારા વિરૂધ બોલે તેમ નથી તેવુ સમજી આ શબ્દો કહ્યા છે, તો મારે શા માટે મધ્યરાત્રી કહેવી જોઇએ. એવો વિચાર કરી પ્રધાનજીએ કહ્યુ, સત્ય છે કૃપા નાથ! ગ્રીષ્મ રૂતુનો મધ્યાનકાળ તપે અને તપાવે એમા નવાઇ શી ?

રાજાએ કહ્યું દીવાનજી ! આવા મધ્યાનકાળના સમયે કેવી રીતે તનને શિતળતા મળે ! તાપ્તડાના પખાથી નંખાતો પવન પણ ઉષ્ણતા ભર્યો આવે છે. ઠંડા પાણીની ઠંડક પણ પાણી શરીર ઉપર પડે તેટલાજ વખતની, તો પછી શુ કરવુ ? કે બધો વખત તન મનને શીતળતા મળે

દીવાનજીએ વિચાર્યું કે પ્રધાનજી હાજી હા કહેતા આવ્યા તો મારે શા માટે તેમના મનને મળતુ ન થવુ ? એવો વીચાર કરી કહ્યુ, કૃપાનાથ ! ફુલ બગીચામા ચોતરફ ફુવારા ઉડતા હોય, અને સુગધી પવન વાતો હોય. ત્યા આપના કહેવા મુજબની શીતળતા મળી શકે ખરી.

રાજાજીએ કહ્યુ સેનાધિપતી ! તમારી ધ્યાન તે બાબતમા શી પહોચે છે ? ફુલ બગીચામાં તપતો મધ્યાન કાળનો સુર્ય શું અસર કરતો નથી ? જેવી લુ બધે વ..
તેવીજ લુ ત્યા પણ વાય, તો પછી ઠંડક શાની ? ફક્ત સુવાસીત હવા મળે, તે શીવાય બીજી ઠંડક શેની ?

સેનાપતીએ વીચાર કર્યો, કે સર્વે જણા રાજાના મનને મળતા થયા, તો મારે શા માટે મળતા ન થવું, એવો વીચાર કરી કહ્યું કૃપાનાથ ! આપનું કહેવું સત્ય છે પરંતુ મારા ધારવામાં એમ આવે છે કે શરીરે ચંદનનો લેપ કરી તેવી જગ્યામાં બેસવાથી આપના મન માનતી ઠંડક મળે ખરી.

રાજાએ કહ્યુ નગર શેઠ! અતારે મધ્યાન કાળ સમયે આપ શુ કરતા હતા? આવો તાપ આપ કેવી રીતે સહન કરી શકો છો? આકાશે ઉગેલા સુર્ય સામુ તો જુઓ! જાણે પૃથ્વી ઉપર પ્રલય કરવા સરખુ કાળ રૂપ ધરી કેવો પુર્ણ તપી રહ્યો છે?

નગર શેઠે વીચાર્યુ કે જ્યારે ત્રણે જણા એક મત થયા, તો મારે શા માટે વિરૂદ્ધ પડવુ જોઇએ, એવો વીચાર કરી કહ્યુ, કૃપાનાથ દેવતા દેવતાનુ, ને સમય સમયનુ કામ બજાવે જાય છે, જયારે મધ્યાનકાળે ન તપે, તો પછી તેનો તપવાનો બીજો સમય કીયો છે

રાજાએ કહ્યુ, તમો ચારે જણ છજામા જઇ જુવો, સુર્યની લાલાશ જાણે કે અંગારા ખરતા હોય તેવી રીતે કેમ ભભુકી રહી છે? ચારે જણે કહ્યુ કૃપાનાથ! સુર્ય સામે કેવી રીતે જોઇ શકાય? રાજાએ કહ્યુ આ સામે પડેલા કાચને એક તરફથી મેશવાળો કરી જુઓ, એટલે જોઇ શકાશે

આ પ્રમાણે રાજાજીનુ કહેવુ થતા નગર શેઠે ઉઠી કાચને દીવાપર ધરી એક તરફથી મેશવાળો કર્યો, ને જેવી રીતે સુર્ય સામુ જુવે તેવો ઢોંગ કરી, ચારે જણા એક પછી એક જોઇને પાછા આસન ઉપર આવીને બેઠા, અને કહ્યુ, કૃપા-

નાથ ! આપના કહેવા મુજબ કાચના પ્રયોગથી હમો બરો-બર જોઇ શકયા. સુર્યનારાયણની લાલાશ અને તે પણ આવા મધ્યાનકાળની લાલાશમા શુ બાકી હોય

રાજાએ કહ્યુ પ્રધાનજી ! જેવી લાલાશ છે, તેવોજ સખત તડકો છે અને તેવીજ સખત ગરમી છે તમો ચારે જણને કેમ લાગે છે ? ચારે જણે કહ્યુ મહારાજ ! અત્યા-રના સખત તડકાથી અને તાપથી, શરીર આકળ વીકળ થઇ ગયા છે, અને પરસેવાથી પલળી ગયા છે અત્યારના મધ્યા-નકાળનો તાપ અવધિ છે

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા ! અત્યારના સુર્યનો તાપ તમારા કોમળ શરીરે સહન થતો નહી હોય ! રાણીએ રાહ્યુ, નાથ ! હવે સહન થાય છે, બરોબર સમજાય છે

ગાયન ૧

(હુ આંધળી મનમા) એ રાહ
હું મુરખી આપનુ ન માન્યુ જરીરે
પણ અંતમા નાથ હુ ખોટી ઠરીરે—
આવા હાજી હા બોલા નહોતી જણાતીરે
તેથી શંકા નાથ વચને આણી હતીરે—
મધ્યરાત્રી તે બપોર આ પાપીતણારે
બોગી ન્યાય ને રાજ તે કરે ફનારે

ધિક્કાર છે ચંડાળ તમને અતીરે
આવા હાજી હા કહેનાર નહોતી જાણતીરે—
બન્યા પ્રધાન દિવાન ને સેનાપતીરે
સાથે નગર શેઠ તમો પણ મુઢ મતીરે—
પ્રાણપ્રભુ ઉદ્દગાર સત્ય આપનારે
સત્ય નેકી ટેકીને તે પીડે ઘણા—
હોડ જીતીઆ છો નાથ હું હારી પડીરે
ફરમાવો મન માન્યો હુકમ આ ઘડીરે—

——(०)——

રાણીએ કહ્યુ, નાથ ! આપનુ કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સ ચુ છે, તેમજ આપના નીસાસાના ઉદ્દગારો પણ સાચાજ છે બીજો હાજી હામા સંતોષ માનનારો ગજા ભલે સંતોશ માને, પણ નેકી અને ન્યાઇ રાજાને તેમની હાજી હા તે એક કટારીના ઘાવ સમાનજ છે આહા ! હા ! આવી ! મધ્યરાત્રીને બપોર, મધ્યાનકાળ કહેતા શરમ ન આવી ?' શેની શરમ આવે ! રાજાજીને ખુશી રાખવા મધ્યાનકાળ કબુલ કર્યા, પણ મુર્ખાઓ ! એમ પણ ન સમજ્યા કે હમારી પરિક્ષા જોવા માટેજ મધ્યાનકાળ કહ્યા, છે મુર્ખાઓ ! રાજાજી પ્રધનાદી ભારી નોકરો રાખે તે છે શું હાજી હા કહેવરાવા માટે રાખે છે ? ના, ના, પરંતુ પોતાની થતી ભુલ સુધરાવવા માટે નહી કે આવી રીતે ન્યાયનું રાજ્યનું તેમજ

પ્રજાનુ નખ્ખોદ વાળવા માટે, રાજાની થતી ભુલ મોઢે કહે-
વાથી રાજા શું બચકું ભરનાર હતા, કે ગુસ્સે થનાર હતા,
કે શુ તમોને નોકરી પરથી રજા આપનાર હતા ? પોતાની
થયેલી ભુલ નોકરોના મોઢેથી સાભળીને નોકરોપર ગુસ્સે
થાય તો રાજા શાનો ? મન મોજીપણે વરતવુ તે રાજાનું
લક્ષણ નથી, ને તે પ્રમાણે જે રાજા વરતે તે રાજ્યનું
તેમજ રૈયતનુ શુ ભલું કરી શકે ? કાંઇજ નહી, તેને
તમારા જેવા નોકરો મળે તો પછી જોઇલો, થોડી મુદતમાં
રાજ્યની પાયમાલી. આતો સારૂ છે, કે ન્યાય અન્યાયને તેમજ
ભુલ ચુકને સમજવાવાળા છે, નહીતો અન્યાય ન્યાયમા કુટાય
ને નીરદોશી માર્યા જાય, પરંતુ કદાપી ભુલે ચુકે કાંઇ અન્યાય
થાય, તો તેનુ પાપ તમારે ભોગવવાનુ છે તેવી પક્કી ખાત્રી
રાખજો રાજ્યનું નીમક હક કરવાને બદલે હરામ કરો છો.
તો તમારૂ શુ સારૂ થશે ? એક કુતરૂ પણ ધણીનો આપેલ
ટુકડો રોટલો હરામ નહી કરતા હલાલ કરે છે, તેવી ગતીમા
તમને મુકવા યોગ્ય નથી; ધન્ય છે તે નોકરને કે જે પ્રણ
ધણીનું નીમક હક કરી ધણીની ભુલ ધણીના મો ઉપર
કહી તે સુધારે, છતા ધણી પોતાની ભુલ કબુલ ન કરે ને
ધણીને સમજાવી કબુલ કરાવે. છતા પણ ધણી પોતે પોતાની
ભુલ કબુલ ન કરે તો ધણીની નામા થઇ ધણીની ઇતરાજી
મેળવે, ઠપકાને પાત્ર થાય, નોકરીથી દુર થાય, તેની પરવા
ન રાખે તેવા નોકરોને લાખો ધન્યવાદ છે.

છપય

સાચા નોકર તેહ ધણીનું રૂડુ કરતા,
સાચા નોકર તેહ ધણીના દુખે મરતા,
સાચા નોકર તેહ ન પરવા કોઈની રાખે,
સાચા નોકર તેહ નહી અન્યાયને સાખે,
નોકર નીમકહલાલ તે ભુલ શેઠની મુખે કહે,
જેઠા કહે તે નોકરોની દીનપરદીન ચઢતી રહે

એવા નોકરોની હમેશા જે બોલાય છે, ને તેવાના પગલાને હજારો જણ ચહાય છે નહી કે તમારા જેવાઓને, તમારા જેવા નોકરો તે નોકર છે નહી, પણ પૂર્વ ભવના આવીને વળગેલા પાપ છે, ને તે તમારા મુખપર શોભીતા આપો આપ છે, મોટે હોદ્દે ચડયા તેથી શુ થયુ ? પણ પાપીઓ રાજાએ કરેલો અન્યાય તેને હાજી હા કહેવાથી ન્યાય મેળવનારના અંતકરણ નીસાસા તમોને કેમ નહી લાગે? જો આવા જાણતી હોતતો કદાપી પતીના બોલવા ઉપર અવિશ્વાસ લાવત નહી, પણ ભવિષ્યે ભુલ ખવરાવી, ભાવીએ ભુલાવી, કે જેથી આવી વખતને લાવી, (રાજાને) પ્રાણ પ્રભુ, હવે આપને જે કરવુ હોય તે કરો.

રાજાએ કહ્યુ, કરવાનુ શું હોય ! કાળો પોશાક પહેરી તૈયાર થાઓ અને વનવાસ જાઓ તેજ, રાણીએ કહ્યું નાથ !

આવી રાત્રીને સમે ? રાજાએ કહ્યું હા રાત્રી અજવાળી છે છતા અધારી હોય તો એ સાચા ક્ષત્રીઓ વચન ભગ થતા નથી, ને તમથી કયા અજાણ્યુ છે જો કે તમારો પ્રેમ ઘડી પણ વીસરનાર નથી છતા વચનને લીધે લાચાર છુ, રાણીએ કહ્યુ નાથ ! સવાર પડતા સુખેથી દેશવટો દેજો પણ ગતની રાતતો રહેવા દ્યો, રાજાએ કહ્યુ ના, એક ઘડી પણ નહી, તો પછી સવાર કેવુ દ્વારપાળ જા માવત ને કહે કે કાળો રથ કાળા ઘોડા જોડી તૈયાર કરી અહી લાવે દ્વારપાળે કહ્યુ જેવો કૃપાનાથનો હુકમ

હુકમ મળતા દ્વારપાળ રથ જોડાવા ગયો, રાણીએ કહ્યુ નાથ મને સગર્ભાને અત્યારે રાત્રીએ દેશવટો આપો છો. તેથી અઘોર જગલમાં છળવાથી અગર ભયથી ગર્ભને નુકશાન થશે માટે હાલ રહેવા દ્યો, ને સવારમા સુખેથી દેશવટો આપજો. રાત્રીને સમયે એકલી હુ કયા જઇશ ? અને જગલી જાનવરોની બુમો હુ કેવી રીતે સહન કરી શકીશ !

રાજાએ કહ્યુ, તેને માટે લાચાર ! જો કે મને ઘણુ લાગે છે, પણ વચન એજ શબ્દ આડે આવે છે માણસની કીમત એક વચનમાજ સમાયેલી છે, જે માણસ વચનનો જુઠો છે, તે માણસ નર નહી, પણ ખર છે, આદમી નહી પણ હેવાન છે

રાણીયે કહ્યુ, નાથ ! જેવી તમારી ઇચ્છા તમોને વચન ભગ કરવા ઇચ્છતી નથી, મારૂ બુરૂ થવા કાળ તેથીજ આ પાપીઓના ભરૂસે ભુલી પડી, હુ નહોતી જાણતી, કે કાળી રાતને બપોર કહેશે મોરના પીછા ખોશી દેખાવમા રળી યામણા દેખાતા કાગડાઓને મોર સમજવામા ભુલ ખાધી, ને છેવટમા તેમના કા કા ના શબ્દો નીકળતાજ કાગડા પીછાણ્યા. કાગડા પાસે ગમે તેટલાં મોતી વેરો, પણ વીષ્ટા વીના બીજી ચીજ ગ્રહણ ના કરે તે નાજ કરે, (ચારેને) પાપીઓઓ, તમારી હુજી હાનુ ફળ મારે ભોગવવુ પડે છે (રાજાને) નાથ ! હું ભુલી પણ આપ આ કાગડાઓથી ચેતીને ચાલજો, નહીતર પસ્તાશો

માવતે કહ્યુ કૃપાનાથ ! આપના કહેવસબ્યા મુજબ કાળો માછો જોડી લાવ્યો છુ, રાજાએ કહ્યુ મીયા પધારો. તમને અળગા કરતા મારા મનને ઘણુંજ ખેદ થાય છે પણ લાચાર, હરીશ્ચંદ્ર જેવાએ સ્વપત્નીને એક સત્યનેજ ખાતર વેચી પેતે હેડનુ દાસત્વ ઉઠાવ્યુ હતું કારણ રાજાએ સત્યની ખાતર પોતાનુ યોવન બ્રાહ્મણ રૂપમા ભગવાનને આપ્યુ હતું. તેમને આપ્યુ હતું. સગાળશા શેઠે પોતાના પુત્રનો વધ કરી તેની માટી રંગત પનીઆ સાધુ રૂપ ભગવાનને અર્પણ કરી હતી, તો પછી હું તે સત્ય કેમ ચુકુ

પ્રધાન આદી ચારે જણે કહ્યું, રાજાજી ગજબ થાય

છે અમારા પાપે સતી રાણી દુર દશાને હવાલે જાય છે, માટે કૃપાનાથ ક્ષમા કરો, સગર્ભા સતી રાણી ઉપર દયા ધરો.

રાજાએ કહ્યુ તમારે કોઈને કાંઈ બોલવાની જરૂર નથી તમો તમારે ઘેર પધારો ભાવી ભાવ બળવાન છે (રાણીને) પ્રીયા હવે પરવરો સતી તારામતીની માફક ધીરજ ધરો ઇશ્વર સઉનો સાહાકાર છે. સાચાનો મદદગાર છે, તે તમારૂ રક્ષણ કરશે. તમારા વિયોગનો કારી જખમ આ હૃદયેથી ખસનાર નથી, તમો તથા તમારૂ હેત એક ઘડી પણ વીસ રનાર નથી. તમારી માફક મારી જીંદગી પણ તમારી ઝુર-નામાજ થશે તેમ કરતા બાર વરસ પુરા થશે પછી ઈશ્વર ઇચ્છા તો તમારો ભેટો થશે નહી તો છેલા રામ રામ.

રાણીએ કહ્યું નાથ ! ધીરજ ધરો, વચન પાળવા ખા તર દેશવટો આપો છો, તેથી દુખી નહી થાઓ, મને અ-ભાગણીને વીસરી જાઓ, નાથ ! વિસરી જાઓ. મને સં-ભારણી તમારા દિલને દુખી કરતા નહી, પરતુ નાથ ! મારી એક અર્જ છે, તે એ કે મને કદાપી પુત્ર પ્રસવે, તો તેની ઓળખ આપને કેવી રીતે પડે ! માટે તમારી વીંટી આ દાસીને આપો, જે વીંટી ઓળખ તરીકે રાજકુમારને આપી ને ઓળખાણ અપાવી શકુ.

રાજાએ કહ્યુ ભલે, એમ કહી પોતાની વીંટી રાણીને

આપીને રડતા અ ત,કરણે રાણીને રથમાં બેસાડી, રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણનાથ ! મારા આપને છેવટના પ્રણામ છે, આપ મને હમેશને માટે વીસરી જજો, ને આપને ઇશ્વર હમેશા સુખી રાખે, એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે માગણી છે, (રાવતને) રથ ચલાવ, આજ્ઞા થતા રાવતે રથ હાકયો ને રાજા રડતા અ ત કરણે અ ત પુર તરફ ગયા, અને શોક સાગરમા ગીરફ તાર થયા

પુપ્રકરણ ૩ જું

—(०)—

વનમાં રાણી પુત્ર પ્રસવ અને પશ્ચાતાપ.

માવત પાછલી રાત્રીએ બાર ગાઉના વનવગડામા રથ હાકી લાવ્યો, અને રાણીને કહ્યુ, રાજ માતા ! હવે આપ રથમાથી ઉતરો, અને આપની ઇચ્છા હોય ત્યા પરવરો, માતાજી ! આપને આવા ઘોર જ ગલમા મુકીને જતા મારો જીવ કબુલ કરતો નથી, પણ ધણીનો હુકમ તેથી લાચાર, ધણીનુ નીમક ખાઇને હક કરવુ તે દરેક નોકરોની ફરજ છે, માટે માતાજી ! કૃપાળુ માતાજી ! મારો દોશ મનમાં લાવશો નહી

રાણીએ કહ્યુ ભાઇ એમા તારો મુદલ દોશ નથી

બનવા કાળ બને જાય છે જ્યારે આવુ બનવુ સરજેલુ, ત્યારે મને આવી કમતડી ધાઇ, જેથી પ્રાણનાથના વચનમા ઞકા આણી. તેમના ના કહેવા છતા સરત કબુલ કરી ને હાથે કરીને આ દશાને વરી, તેમા તને શા માટે દોષ આપુ.

માવતે કહ્યુ માતાજી ! આવી ભયકર રાત્રીને વીશે આપની સુકોમળદેહ જેણે તાપ કે તડકો જોયેલો નથી ને મહેલ બહાર પગ મુકેલો નથી તેવા પવિત્ર રાજ ગાણીને આવા ઘોર જગલમા ભયકર ક્રુર પ્રાણીઓને વચમા મોકલાવતા રાજાજીનો કેવી રીતે જીવ ચાલ્યો ? રાજાઓનાં હ્રુદય ઘાતકી તો ખરા, રૈયતને તેમના કર્મની યોગ્ય શીક્ષાઓ આપી તેમના હ્રુદય તે કામમા ઘડાઈ રહેલા, એટલે તેમનો જીવ આવુ ઘોર કૃત્ય કરતા ચાલી શકે, માતાજી હમો ગરીબ છીએ છતા, પણ કદાપી નોકરીથી પેટનુ પોષણ ન થાય તો છેવટ ભીખ માગી બૈરા છોકરાનુ પોશણ કરીએ, પરતુ આવુ ઘોર કર્મ હમારાથી તો નજ બને, કારણ એક તો ઘર ભાગવાની પીડા, અને બીજી દુનિયાની લાજ, કદાપી રાજાજી એવુ કર્તવ્ય હમારા હાથથી થાય, તો દુનિયામા મો કાઢીને બોલવા સરખુ પણ ન રહે, પરતુ રાજાજી તો મોહોટા લોક રહ્યા, એટલે કોણ કહે ? પરંતુ હમોને તો તરત મોહો ઉપર કહે, પણ અને કોઇ બૈરીપણ આપે નહી, રાજાજીને વાત કરતા એકની એકવીસ, એટલે

મરજી પ્રમાણે વર્તે, શું તેઓ આપ સરખા પવિત્ર અને સગર્ભા રાણીને વનમા મોકલી કષ્ટ આપતા ઈશ્વરથી પણ બ્હીતા નહી હોય !

રાણીએ કહ્યુ, ભાઇ તારા સમજવામા ફેર છે ક્ષત્રીયો માત્ર વચનને માટે માથા મુકી દીયે છે, તો પછી સ્ત્રી પુત્રની શી વીસાત ? પોતાના સ્ત્રી પુત્રો કરતા વચનની કીમ્મત વધારે ગણે છે અને વચનની ટેકને લઇનેજ અવટંકી કવાણા છે

સતજુગમા જો, પરશુરામે પોતાની માતાનો વધ કર્યો તે એક વચનનેજ માટે, પાડવો વનવાશ ગયા અને એક વર્ષ વેશ બદલી વૈરાટ નગ્રમા ગુપ્ત રહ્યા, તે પણ વચનનેજ ખાતર, હરીશ્ચંદ્ર રાજાએ પોતના સ્ત્રી પુત્રને વેચી ઢેડનુ દાસત્વ ઉઠાવ્યુ, તે એક વચનનેજ માટે, તો પછી જોધપુરની પવિત્ર ગાદી ઉપર બેશી ને જોધાણનાથ પોતાનુ વચન કેમ જવાદે.

માવતે કહ્યુ માતાજી ! હુ તો અજ્ઞાન છુ, તેથી શું સમજુ ! મારામા આપના જેવી ગુહ્ય બુદ્ધિ ક્યાથી હોય, હુ તો આપનો દાસ છુ, તો પછી મારામા તેવી બુદ્ધિ હોયજ શાની ? પરંતુ માતાજી ! આવી ભયકર રાત્રી આપ ક્યા ગાળશો ?

રાણીએ કહ્યુ, જયા નશીબ લઇ જશે ત્યા તુ તારી

એણે રથ લઈને ચાલ્યો જો, નહીતર રાજાજીના ઠપકાને પાત્ર થઈશ

માવતે કહ્યુ, માતાજી ! તમને આવી ભયકર રાત્રીને વીશે આવા અઘોર અરણ્યમા એકલા મુકીને જવા જીવ માનતો નથી, પરન્તુ રાજાજીનો હુકમ તેથી લાચાર. માતાજી ! આ અભાગીઆ જીવને પાપી પેટને ખાતર આવા ઘોર કર્મ કરવા પડે છે, પ્રભુ ! તારી ગતી ન્યારી છે, આવા સુકોમળ રાણીને ઘોર રાત્રીમા જંગલી અને ઘાતકી પ્રાણીઓની વચ્ચે આવા ઘોર જંગલમા તારાજ આધારે મુકુછુ, તેનુ રક્ષણ કરજે. માતાજી ! આ ઘોર પાપીનો અપરાધ ક્ષમા કરજો, તમોને ઇશ્વર આરોગ્ય રાખે, એવી તે દયાળુ દેવાધી દેવ પાસે મારી અરજ છે ફકત રાજાજીનો હુકમ પાળવો તેજ મારી ફરજ છે, માતાજી હવે હું રજા લઇશ

ગાયન.

માવત—છે પ્રણામ મારા હે ! માતુ આપને
છુટીશ ક્યે ભવે આ કીધેલ પાપને—છે
પાપી પેટ કારણે આ ખોટુ છે કર્યું
ધર્મ સુખ આપનુ આ પાપીએ હર્યું—છે
રાણી—દોષ નથી તારો વીરા કર્મે મુજ નડયો
હા ઓઝારો દેવ આવો દીવસ શીદ ઘડયો—

થઇ વિખુટી નાથથી હુ રાનમા પડી
દશાએ મુને ભુલવી એ પાપણી નડી-
વીરા કહેજે નાથને પ્રણામ માહ્યરા
સુખ પામ્યુ અસ્ત વાય દુખદ વાયરા
મારૂ દુખ નવગણુ પણ પતિ અતિ દુખી
વિયોગે પામે દુખ પ્રભુ રાખજે સુખી
કહેજે જઈ નેએટલુ મુને વીસારજો
ભુલીને મુજ સ્નેહને સદા સુખી થજો
તજી પતીનો આસરો પ્રભુજીનો ધર્યો
તજાતા પતીથી સતી કરે પ્રભુજીનો વર્યો
માગુછુ પ્રભુ એટલુ પતી રાખજો સુખી
આવીછુ આપ આશરે હુ અબળા છુ દુખી
છેવટના પ્રણામ મારા કેજે નાથને
મારી ચીતા સોપી અનાથોના નાથને—
માવત-પ્રભુ વિનતી મારી રાખો રાણી સુખમા
પ્રણામ માજી જાઉ છુ મુકીને દુખમા-છ

માવતના ગયા પછી રાણી શોક કરતી જગલમા ચાલવા લાગી શીયાળવાના સાદ, વાઘની બગડ અને રીછના ઘુરકવાના નાદથી રાણીનું શરીર કાપવા લાગ્યુ, રાણીને પોતાની કંઇજ ચીતા નહોતી, પણ પોતાનો ગર્ભ કે જે રાજનો

વાગ્ય તેનુ અશ્રેય ન થાય તેનીજ ચીતા હતી, પોતે વીર રજપુતાણી હોવાથી હીમત નહી હારતા એક વૃક્ષ ઉપર બેશીને રાત્રી ગુજારો કરવો એવો વીચાર કરી એક વડનુ વૃક્ષ શોધી કાઢી તે ઉપર ચઢીને વડની ડાળીઓની ઘટા મા બેડી અને પોતાના નશીબમા આવુ નીર્મીત કરનાર વીધીને દોશ સાથે ધીટકાર આપવા લાગી

ભલા ભગવાન ! આવો દીવશ મારે કર્મે કયાથી આવ્યો ! મે તે પુર્વે એવા શા પાપ કર્યા હશે, કે હુ આ દશાને પામી રાજ રાણી થઈ મહેલની બહાર પગ મુકેલો નહી તો આવુ ઘોર જગલ મારા સુધી કયાથી હોય ! આવા ઘોર જગલમા પ્રેમી પતી તરછોડીને કાઢશે, એવો વીચાર સ્વપ્નમા પણ નહોતો, છતા ભાવીએ ભુલ ખવરાવી તેથીજ નાથના વચનમા શકા લાવીને આ દશા હાથે કરીને વ્હોરી લીધી

વીધી ! વીધી ! મે તે તારૂ એવુ શુ બગાડયુ હતુ, કે ભુડી આવો લેખ લખ્યો ! મારા જેવુ તને બીજુ કોઈ ન મળ્યુ, કે હુજ તારા હાથમા આવી પણ તુ શુ કરે, કર્મ કરે તે કોઈ ન કરે, પુર્વ ભવનુ સચિત હતુ એવો લેખ તે લખ્યો, તેમા તને શા માટે દોશ આપુ, હવે જીવવામા પણ શો સાર છે ! પણ પતીની પાછળ થનાર વારસે મારે પેટ ગર્ભ ધારણ કર્યો છે, એજ પીડા છે હવે હીમત હારી જવામા ફાયદો નથી અહલ્યા તારા દ્રોપદી આદી સતીઓએ થોડા કષ્ટો સહ્યા છે ? તો મારે માથે દુખ

પડે તેથી શુ થયુ, હુ કયા તે સતીઓની રીતથી વર્તવામા પાછી પડીછુ, કે ના હીમત થાઉં. જેમ અહલ્યાને

ગીતી

સ્વામી શ્રાપે અહલ્યા સલ્યા થઇને પડી ઠગી નાહી,
છેવટ પ્રભુએ તારી નામ અમર કીધુ જગની માહી

તો પછી હુ કેમ ડગુ ? તારામતીને પણ કષ્ટ પડવામા શી બાકી રહી છે તે પણ રાજરાણીજ હતી, ને મારા કરતા વધારે સુકોમળ હતી પણ

ગીતી

પતિ વચને દુખ વેઠી, પતી દુખે જઇ પરઘર વેચાણી,
નામ અમર જગ કીધુ, હરીશ્ચદ્ર સ્ત્રી તારામતી રાણી

એક પતીના સત્યને ખાતરજ દુખ વેઠી પતીના દુખને માટેજ વેચાણી, પરંતુ તેવી રીતે સતીઓની કસોટી કરીનેજ ઈશ્વરે આપો આપ તારી છે, તો હુ હીમત શામાટે મૂકુ ? દ્રોપદી કે જે જગ્નઅગાનો અવતાર તેને કયા ઓછુ દુખ પડયુ છે ?

ગીતી.

પતી સગે વન વેઠી પતી શેવમા દુખ સહ્યા ભારી,
નામ અમર જગ કીધુ સતી દ્રોપદિ પાન્ડવની નારી

એવી રીતે સતીઓએ દુખ વેઠી નામના કાઢી છે, સદાનુ સુખ સતીને હોયજ નહી, દુખ અને વિપત્તીએ સતીની સાચી કસોટી છે તો તે કસાટીમા ના હીમત બનુ, તો હુ સતી શાની

રામચંદ્રજીએ સીતાને સગર્ભાજ તજી હતી, ત્યારે વનમા તેનું કોણ હતુ ? પણ રૂષીનો આશ્રય સ્વબળે મેળવ્યો હતો, માટે કોઈ આશ્રય મેળવી ગર્ભનું રક્ષણ કરવા પેરવી કરુ, સવાર થવા આવી છે, પોહો ફાટયો છે, રવી નારાયણ ઉગ વાની તૈયારીમા છે, માટે હવે મુ આશ્રય મેળવવા આગળ જવાની જરૂર છે આવા અઘોર વનમા આશ્રય મેળવવો કઠીણ છે જ્યા માણસનુ નામ દેખાતુ નથી, ત્યા આશ્રય કયાંઈ મળે ? માટે ચાલ્ય જીવ ઝાડ ઉપરથી ઉતરી આશ્રય મેળ વવા આગળ વધુ હીંમતથી સૌ સારૂ થશે ના હીંમત થવામા સાર નથી કહેવત છે કે હીંમતે મરદા મદદે ખુદા.

એવો વીચાર કરી આગળ પ્રયાણ કરવા ઝાડ ઉપરથી નીચે ઉતરી, અને ચાલવા માડયુ, જે રાણીએ મહેલ બહાર પગ મુકેલો નહી, તે રાણી હીંમત રાખી કઠણ ધરતી ઉપર ચાલી જાય છે. સુકોમળ પગમા કાકરા કાટા વીગેરે ભોકાય છે, તેની દરકાર કર્યો શીવાય એક મરદની રીતે નાધ રણ સ્ત્રીની માફક આગળ વધવા લાગી,

એ પ્રમાણે મધ્યાન કાળ થવા આવ્યા ત્યા સુધી ભુખ અને થાકની દરકાર કર્યા શીવાય ચાલ્યા કર્યું મધ્યાનકાળ થયા ત્યા ભુખે તે સતી ઉપર હુમલો કર્યો, તેથી રાણી ગભરાણી અને એક વીશાળ આબાના વૃક્ષની છાયે બેઠી બેશીને મન સાથે કહેવા લાગી, ભલા ભગવાન હીમતવાન થઈ થાકને તો હું ગણતી નથી ! પણ પાપી પેટને ભડ

આપ્યા શીવાય કેવી રીતે નલે ? હવે આવા બીહામણા જંગલના ખાવાનુ પણ ક્યાથી મળે ! અજાણી હોવાથી ક્યાથી મેળવી શકુ ફળ ફુલ શીવાય બીજી ચીજ મળવાની નથી, પણ તે ઝાડ ઉપરથી કોણ ઉતારી આપે બધુ દુ ખ સહેવાય છે, પણ આ ભુખનુ દુ ખ સહેવાતુ નથી હવે તો હે જગત પીતા ! આ બાળકી ઉપર દયા કરો વિધિએ નમેરી થઈ આવા લેખ લખ્યા, પણ તમો તો કૃપા અને દયાના ભંડાર છો કદાપી આ દાસીથી કાંઇ ભુલ થઇ હોય તો તે ક્ષમા કરી કાંઈ ખાવાનુ આપો આપ તો દયાની મુરતી છો. આવો કોપ આપને તો નાજ ઘટે

અરે ! પણ એના ભગવાનને શા માટે દોષ આપુ ? દોશ મારા નશીબનો, પુર્વ ભવના સંચીત પ્રાણી માત્રને ભોગવવા પડવાનાજ તેમા તેમનો શો દોશ ? મે કોઇને આ પ્રમાણે દુ.ખ પાડયુ હશે તેથી મને આ ભવ પડે છે.

મરાઠી સાખી

પરભવ કરણી આ ભવ પામુ, દોષ પ્રભુનો ન જરીએ
કરણી કરતા નહી વીચાર્યું, હવે શોક શીદ ધરીએ
કીધુ પુર્વ ભવે, તેવુ જીવતુ પામ હવે

જીવ હવે શોક શા માટે કરે છે ? ભુખનુ દુ ખ ભાગે એવા આશ્રય આવા જંગલમા દેખાતા નથી (ઝાડ ઉપર દ્રષ્ટી કરી) અરે ! પણ આ આમ્રવૃક્ષ ઉપર કેરીઓ લચી રહેલી છે ચારુય પથરો મારી કેરીઓ પાડી તેથી આ

પાપી પેટને વસ કર, (બાજુમા જોઈ) અરે ! પણ અહીઆ પથરા કે બીજુ કાઇ સાધન દેખાતુ નથી, તેમજ આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી શકાય તેવુ પણ નથી, જેથી ઉપર ચઢીને ફળ તાડી શકાય, આવા ઉત્તમ આમ્રવૃક્ષ નીચે બેશી ભુખના દુખે પીડીત થાય, એવી અભાગણી મારા જેવી બીજી કોણ હશે !

એ પ્રમાણે સતીને દુખી થતી જોઇ ભગવાને તે સ-તીના ઉપર કૃપાદ્રષ્ટી કરી વટોળીઆને મોકલ્યો, વટોળી-આને પ્રભુજીની આજ્ઞા થતાજ એકદમ તે ઠેકાણે આવી જમીનની ધુળ સુધાત ઉરાડી મુકી, જેથી ત્યા અધારૂ ઘોર થઇ રહ્યુ ફળોવૃક્ષો ઉપરથી તુટીને નીચે ઢગલો થવા લાગ્યા એવુ થોડી પળ રહી વટોળ ચાલતો થયો

આકાશે ચઢેલી ધુળ વંટોળીઓ જતા ધીમે ધીમે નીચે બેસવા માંડી, અને રેતીને લીધે થયેલ અધકાર પણ નાશ પામ્યો, તેથી રાણીના જીવને શાન્તિ થઇ વટોળ બધ થતા, રાણીએ બાજુમા દ્રષ્ટી કરી, તો સબ્યા બધ કેરી ઓનો ઢગ પોતાની બાજુમા પડેલો જોયો ફળનો ઢગલો જોઇ રાણી હરખાણી, અને વટોળને આશીર્વાદ આપવા લાગી પછી મન સાથે વિચાર્યું, ભલે માણસને આકીન ન હોય, પણ હીમતની કીમત નથી. તેમજ સબુરીના ફળ મીઠાંજ છે સતોષ એજ સાચુ સુખનુ કારણ છે.

જો કે કાલ અત્યારે રાજ રાણી હતી અને સેવામાં અખ્યા બધ દાશીઓ તૈયાર હતી, પાણી માગતા દુધ હાજર થતુ, તે અત્યારે ભુખના દુખે દુખી થતી નશીબને દોશ આપતી ઈશ્વર બદગીમા ગુથાણી સ્હુ, કહેવતમા કહ્યુ છે કે ' સુખમા સોની અને દુખમા રામ, તે કહેવત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે કાલ અત્યારે ઇશ્વરનુ નામ સરખુ પણ યાદ આવતુ ન હતુ ! શેનુ આવે ? તે વખતે કયા ભુખ કે થાકની પીડા હતી એતો અત્યારે આ દુખ પડયુ ત્યારેજ યાદ આવ્યુ. અહો ! હા ! ઇશ્વર ભક્તિમા ગુલતાન થવા માટે દુખ જેવુ બીજુ એક પણ સાધન નથી. તે હવે પુરેપુરૂ સમજાયુ

આ પ્રમાણે વીચાર કરી પોતે પડેલા ફળોની ઢગલી પાસે જઈ તેમાથી પાકી સાકી આખો વીણીને લઈ લીધી, અને તેથી ભુખને શાન્તિ આપી આગળ વધવા માડ્યુ. છેક સાજના એક વૃદ્ધ સાધુના મુકામે પહોચી

આખો દીવસ કોઈ માણસ તો શુ, પણ માણસનુ પખુ સરખુ પણ દીઠેલુ નહી, તેથી આ સાધુને જોઈ મન સાથે આનદ પામી, અને તે વૃદ્ધ પાસે જઇને સવિનય પ્રણામ કર્યા

સતીને જોઈ સાધુએ પુછયુ બેટી ! તુ કોન હે ? ઓર કાયકો આતી હે ! એસા બીયાબાન જગલમે તે એકીલી

કીસ તરાહસે આઈ કીસીકી તાકાદ નહી, કે જો વો જં-ગલમે આ શકે!

રાણીએ કહ્યુ, મહારાજ મે એક રાજરાની હુ, ઓર મેરા કર્મકા ફળ પાતી હુ જોગીએ કહ્યુ, કયા કર્મ કીયા, કે તેરેકુ ઈસ ફળ મીલા, તુમ કોન રાજકી રાની હું ઓર કીસ ગામકી રહેનેવાલી હુ વો સબ હકીકતસે મુજે વાકીફ કર, કોઈ તરેહકા દોશ હુવા હો ઈસકુ છુપાનેકે લીયે જુઠ બોલના નહી એક દોશ કરકે ઈશ્વરકા એક ગુન્હા કીયા, ઉસકુ છુપાને કે લીયે જુઠ બોલકે દુસરા ગુન્હા કરના નહી વો ખુબ સમજના

રાણીએ કહ્યુ હે! પવિત્ર મહાત્મા! મેં જોધપુરકા રાજા જોધાણનાથકી રાણી હુ અને જોધપુરકી રહેનેવાલી હુ. જો કર્મકા ફળ મે પાતી હુ વો કર્મ ઈસ ભવકે નહી પણ પુર્વ ભવમે કીયા હુવા ફળ મીલા હે બીચારાને એ-આઈ લીખા હોગા જીસસે પતીકા બચનમે શકા પાઈ, જીસસે સુખી અવસ્થાસે છુટકે આ દશામે આઈ એ પ્રમાણે કહી રાણી ગળગળી થઈ

સાધુએ કહ્યુ, એસી કોનસી શકા પાઇ, વો મુજે સુ-નાઓ, બેટી! ગભરાના નહી સચ સચ બાત સુનાઓ જીસસે, મેરેકુ સમજ પડે રાણીએ કહ્યુ મહારાજ આપની ઈચ્છા છે તો સાભળો!

ગાયન

રાણી–(શુ કહુ મારી વાત વિસ્તારી) એ રાહ

શકાએ મારી સુખ સઉ હારી, બની દુ ખીઆરી આવારી.
થઈ બીચારી, રાણી હુ ભારી મગર્ભી નારી, પતી પ્યારી
બેઠી હતી, પગ દાબતી વીનોદથી પતી રીઝવતી
સતોશવા પતી સેવથી એ ધર્મ સાચો છે સતી
નીસાસો પતીના મુખથી અણુ ચીતવ્યો નીકળી પડયો
કરૂ ચ પી શેવા નાથની ત્યા કાનમા જઈ આથડયો
દુખી થઈ હુ, પતીને વીનવ્યુ, કારણ કહોને વિસ્તારી થઈ
ધીરજ આપી મુજને નથી દોશ તુજ જરીએ પડયો,
સતોશ તુજ સેવા થકી પણ જીવ બીજે જઇ ચડયો,
હાજીહા બોલા નોકરોથી રાજ્યની હાની થશે
નહાનાથી મોટા સર્વ સરખા, ન્યાયનુ નામજ જશે
શકામે લીધી, સરનજ કીધી, તે શરતે હુ ગઇ હારી–થઇ
મુરખી હુ માન્યુ નહી જરી, કે નોકરો તેવા હશે
વારી પતીએ, મુજને પણ જાણ્યું નહી જીતી જશે
મધ્ય રાત્રને મધ્યાન કહેવરાવવાની હોડજ મે કરી
વીધીએ મુજને ભુલવી પતી વચનમા શકા ધરી
મધ્યાન કીધા, પ્રભુથી ન બીધા, દીવાન શેઠને કારભારી–થઇ
હારી શરત તેથી પતીએ રાત્રીએ વન મોકલી
ક્ષત્રી કદી નહી સત્ય ચુકે, સતી નાથ વચને પળી
તજતા અતી દુ ખીઆ થયા, પણ બોલ અળગો નવ કર્યો

માવતની સાથે મોકલી, માવત મુકીને પરવર્યો
ત્યાથી હુ આવી, ભરોસે ભાવી, દુ ખ ઉઠાવી બની નારી-થઈ

રાણીનુ દુ ખ સાભળી મહતને દયા આવીને કહ્યુ એ ટી મે વૃદ્ધ હુ, ઈસ બીયાબાન જંઘલમે રહેતા હુ, ઓર ઈશ્વરકા ભજન કરનેમે ગુલતાન રહેતા હુ જો કે ઇશ્વર રાજ્ય રાનીકી માફીક સુખ નહી મીલેગા, પરતુ મનને સમજે તો સતોશ સમાન સુખ દુસરા કોઊભી નહી હે રાજરાની હુઈ સતોશ ધારન ન કીયા તો ક્યા હુવા? અછે અછે ભોજનસે તૃપ્તી ન હુઈ તો ઇસમેભી કયા હુવા? ગરીબી હાલતમે સતોશ સમજે તો રાજરાનીકા સુખ ઉસ આગે કુચ ગીનતીમે નાહી હે

રાણીએ કહ્યુ મહાત્મા! આપનુ કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સાચુ છે મહતે કહ્યુ પણ અહીઆ રાજધાનીમાનુ કોઈ પણ ન સુખ મળશે નહી રાણીએ કહ્યુ, જે સુખ મળશે, તે રાજધાની કરતા પણ વીશેશ સુખ સમજીને રહીશ, મહતે તેની પરિક્ષા જોવા કહ્યુ સુન મે મેરી લડકીકી માફીક ધ્યા રખુ પણ-

ગાયન

(રાજા ત્યા શેવા કોણ કરશે)

મહત-નહી આ વનનું દુ ખ સહેવાશે, વિણ દાશી કહો
કેમ રહેવાશે

અહેનુ કામ હાથ હેવાશે, કહો રાણી શુ તમથી થાશે.
મહેલ નથી જો ઝુપડુ ભારી

રાણી–તેને લીધો મહેલ વિચારી
મહંત–નહી મળે મીષ્ટાન તૈયારી
રાણી–ફળફુલ ખાઈશ હર્ષે ભારી
મહંત—પીવા માટે નથી કાઈ ઝારી
રાણી–નીર્મળ ઝરણા કેરૂ વારી
મહંત–વસ્ત્ર વિના દુખ સહેશો ભારી
રાણી—વલકલ વસ્ત્રો અતી સુખકારી
મહંત–કહે શુ પાથરશે

રાણી કહે શુ પાથરશે—નહી
શાનુ ઉશીશુ કરશો રાણી
વનમા આવી રહેતા ભારી

રાણી— કોમળ રેતી પાથરી સુઈશ
બાહુનુ ઉશીશુ ધારી
આકાશને ચદરવો ધારી
ચાદરણી જાણુ સખીઓ મારી
ચદ્ર રૂપી દીવાને દેખી
શાન્તિ ધારૂ દીલમા સારી
દાશીઓ આ તરૂની ડાળો
સતોશ સ્થાપુ ચીતમા પ્યારો

સુમીત્ર હરણા ભરે ઉછાળો
પીતુ તમે મને પુત્રી વીચારો
મહંત–સુખ દુખમા સમાન
રાણી–આપણુ એ કામ છે
મહંત–સંતોશીલી ધૈર્યવાન
રાણી– સાચો સતીનો ઠામ છે
સુખ દુ ખ એ સઉ મનમા કારણ
દુ ખ વીણ રામ ન મળે ભવતારણ
જન ઉધારણ દુ ખ નીરારણ
હરદમ સુખ કહેવાશે
મહંત–નહી આ વનનુ દુ ખ સહેવાશે–વિણ

મહંતે કહ્યુ, ધન્ય છે તારી ધીરજને ! અને સંતોષને ! રાજ રાણી હોવા છતા આટલો સંતોશ જોઇ હુ ઘણોજ ખુશી થાઉછુ જા ! આ ઝુપડીમા સુખેથી રહે બનતી શેવા કરજે, ને પ્રભુ સ્મરણમા હમેશા પરવરજે. એ પ્રમાણે કહી મહંતે પોતાની પાસે એક પુત્રી તરીકે રાખી આશ્રય આપ્યો

વ્હાલા વાચકવૃંદ ! સતીએ હીમત રાખી ભુખ અને થાક સહન કરી મહંતના આશ્રય સુધી જઇને મહંતનો આશ્રય મેળવ્યો, અને મહંતની પરીક્ષામા પોતાની અડગ-વૃતીમા સાચી નીવડી, તેમજ દરેક સુકાર્ય હીમતથી અને અડગવૃતીથી કરશો, તો જય મેળવશો તે નિસંદેહ છે માટે

દરેક કાર્યમા નાહીમત નહી બનતા અડગવૃતિથી કરવુ, જેથી વિજયતાને પામશો અન્નુ

રાણીને એ પ્રમાણે મહંતના આશ્રયમા બે મહિના થઇ ગયા મહંત રાણીને પોતાની પેટની પુત્રી કરતા પણ વીશેષ ચહાતો હતો, તેવીજ રીતે રાણી પણ મહંતની પીતા સમાન શેવા ચાકરી ઉઠાવતી હતી એ પ્રમાણે દીવશો વ્યતિત થતા રાણીને નવ માસ પુર્ણ થયા ત્યા મહંતે વીચાર કર્યો કે રાણીને પ્રસુતની વખતે એક બાઇ તેની પાસે જોઇએ. એવો વીચાર કરી પાસેના શેહેરમા જઇ એક બાઇને તેડી લાવ્યા અને રાણી પાસે રાખી

એમ કરતા રાણીને પ્રસુત વખત આવ્યો ત્યા રાણીએ પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો પુત્રની વધાઇ તેની સારવાર કર-નાર બાઇએ મહંતને આપી, તેથી મહંત પુર્ણ રાજી થયા અને તેના જન્મની કુંડળી જોઇ તેમણે કુંવરનુ ભવિષ્ય બાધ્યુ કે તે જોધાણનાથની ગાદી ભોગવશે અને કુંડળી ઉપરથી તેનુ નામ અમર કુમાર પાડ્યુ

પુત્ર પ્રસવથી સોઢી રાણી મનના ઘણોજ હર્ષ સાથે ખેદ પણ પામી, કારણ જે કુંવરના જન્મ વખતે હજારો દાશીઓ હાજર હોય, અને કુંવરની વધાઇ મળતા રાજ્યના તેમજ ઘેરે ઘેર ધવળ મંગળ ગવાય હજારો મણ સાકરો ગામમા વહેચાય, જાચકોના ટોળેટોળા રાજ્યદ્વારે ખડા થાય,

હજારો માગણોને રાજ્ય તરફથી ઇનામો મળવાથી જન્મનાર કુંવરને, તેમજ રાજાને હજારો આશીર્વાદના વરસાદ વરસાવતા ગામને ગજાવી મુકે, રાજ્યદ્વારે વાદીત્રોની નાદના શરૂ થાય, અને હજારો મંગળમય પેગ્વીઓ થાય, જે કુંવરનો જન્મ દીવશ આનંદ ઓત્સવનો ગણાય, તે કુંવરના જન્મ વખતે ફક્ત એકજ સ્ત્રી હાજર, અને જંગલમા તો પછી આનંદ ઓત્સવ શેનો હોય આનંદ ઓત્સવ ગણો તો ફક્ત મહંતનેજ, કે જેણે રાણીને પુત્રી તરીકે રાખી, તે પણ મનનોજ આનંદ, કારણ આવા જંગલમા ધામ ધુમ શેની કરે ? અને તેથી રાણીને ખેદ કેમ ન થાય ? પણ પુત્ર જન્મને લીધે આનંદ થયો કારણ અપુત્ર જોધાણનાથ તેના પતીનુ વાંઝીઆ મહેણુ જતા રાજને ભોગવવાવાળો વારસ ઇશ્વરે આપ્યો તેથી તેણે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો, અને મન સાથે આનંદ પામી

પ્રકરણ ૫મું

એમ દીવશો ઉપર દીવશો વ્યતિત થતા કુંવર મહોટો થવા લાગ્યો, મહંત કુંવરને જીવથી પણ અધિક ચહાતા અને પુત્રની પેઠે પાલન કરતા હતા એમ કરતા કુંવરની ઉમર પાચ વરસની થઈ પાચ વરસની વય કુંવરની થઈ, ત્યા મહંતે તેને વિદ્યાભ્યાશ શરૂ કરાવ્યો ચાર વરસમા

તેને સર્વ વીદ્યાઓમા પ્રવિણ કર્યો નીતી ધર્મ, ન્યાય, વીગેરે હરેક અભ્યાસ કુવરે કર્યો અને નવમુ વરસ પુરૂ થતા તે સર્વ વીદ્યામા કુશળ થયો.

મોઢી રાણી કે જેણે આ જગલમા સુખ સતોશ માન્યા હતો, તે સુખ પણ જવા બેઠુ મહતની તબીયત એકાએક બગડી અને મરણ શય્યા ઉપર પડયા. અને તેમના જીવન ની ઘડીઓ ગણાવા માડી

મહતને મરણ બીછાને પડેલા જોઇ રાણી ગભરાણી અને મન સાથે કહેવા લાગી કે આ જગલમા મગલ નાની રહી. ત્યા પણ વીધીએ ઠરવાવારો ન આપ્યો મહતને પીતા તુલ્ય માની પુત્ર સગે તેમના આશ્રયે રહી આનદ માનતી હતી તે પાલક પણ જવા બેઠા ! હવે આ જગલમા હમારૂ કોણ ? અમારૂ પોષણ કોણ કરશે ? કુવર હજી બાળક છે, તો પછી આ જગલમા દીવસ કેવી રીતે નીર્ગમન થશે ! એ પ્રમાણે કહી વીલાપ કરવા લાગી, મહત રાણીને વીલાપ કરતી જોઇ પોતે મનમા ઘણોજ ખેદ પામ્યા, અને રાણીને પાસે બોલાવીને કહ્યુ, બેટી ! તુ શા માટે મનમા શોક કરે છે, ! નામ તેનો તો નાશ છેજ જનમ્યુ છે તે જવાનુજ છે તો પછી શોક શા માટે કરવો ? જે વખતે રાજાએ દેશવટો આપ્યો, તે વખતે તારૂ કોણ હતું ? માણુસોનો આશ્રય કાઇજ નથી, ઇશ્વર સર્વેનો આશ્ર

ચઢાતા છે, ને આશ્રય આપશેજ, તેની ખાત્રી ગણ્ય મન માથી શોક કાઢી નાખ્ય જો સાભળ્ય ?

સાકેત— ગાયન

સાચો શ્યામ સાચો શ્યામ સાચો શ્યામરે,
જોને નીરખી તુ તો ઠામે ઠામ
જગજન પાલક રામ પાલક રામ પાલક રામરે
મનમા તુ જોને, બહાર તુ જોને
જોને સકલ સસાર,
આ બ્રહ્માન્ડની માગા તુ જો વળી
પણ નહી પામે પાર,
સઘળે જ્યોતી એની રે જોને
આ તનનો રગ મહેલ બનાવ્યો,
મહી ભર્યો દરબાર
અનહદ વાજા વાગી રહ્યા ત્યા
જીવ રમે એક તાર
ચમકે જ્યોતિ તેનીરે જોને
અકળકળા નવ જાયે કળાઈ,
એવો છે કીરતાર,
જીવ સૌ પોશે પ્રેમ ધરી પ્રભુ,
એવો એ છે દાતાર
પડે ખબર ન તેનીરે. .. ... જોને

માટે બેટી ! એવી ચીતા મન ઉપરથી કાઢી નાખ્ય તને તારી અને તારા પુત્રની ચીતા છે, પણ તેને તો આખા જગતની ચીતા છે, સ્વબળે જેવો આશ્રય અહીં મેળવ્યો તેવી રીતે બીજો આશ્રય શોધી લેજે મારેને તારે જેટલુ ભેગુ રહેવાનો સચીત હતો, તે ભોગવી લીધો સચીત તુટતા જુદા થવાનો સભવ આવ્યો તો તેને માટે ખેદ કરીશ નહી પોષણને માટે પણ ચીતા કરીશ નહી કીડીને કણ અને હાથીને મણ પુરૂ પાડનાર કીરતાર કરજન હજુર છે, તેને વીસારીશ નહી, દુનિયામા સત્ય અને નેકી રાખી યત્ન કરનારને તે દયાળુ દેવ નિરાશ કરતોજ નથી, જન્મેલા બાળકને દુધ જોઇએ તે તે અગાઉથી જ નીપજાવી રાખે છે તેવી ચીતા તે રાખે છે, તો તમારી ચીતા તેને નહી હોય ?

રાણીએ કહ્યુ પીતાજી ! તમારૂ કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે, પણ મારા નશીબમા આવુ દુખ કયા વાલી મુકયુ હશે ? મે તે એવા પુર્વે શુ પાપ કર્યા હશે કે મારે આ દુખ ભોગવવા વખત આવ્યો, રાજાએ તજી, તો તમારો આશ્રય મેળવ્યો તે પણ જવા બેઠો, મારા જેવી ભાગ્ય હીણ બીજી કોણ હશે ? તમારો સ્વર્ગમા વાસ થયા બાદ હુ મારૂ શુ થશે ?

રાણી અને પુત્ર— ગાયન

(શુ પીતાજી આમ જાસો) એ રાગ,

અને— હા પીતાજી આપ વિણ થાવાના ભટકતા

કાંઈ કરો મયા માયાળુ હુ બમા પટકતા
આપ વિના કોણુ પોરાણ ઙગશે
માતા પુત્ર થાવાના ગબડતા ભટકતા—હા પીતાજી

મહુતે કહ્યુ પુત્રી ધીરજ ધર, આનો ખોટો ખેદ નકર ધીરજના ફળ મીઠા છે અહલ્યા, તારા, દ્રાપદી આદી સતીઓના ચરીત્રો યાદ કર તેનના દુ ખો સાથે તારૂ દુ ખ સરખાવીજો તે સતીઓએ એવા દુ ખો સહન કર્યા છે?

માહુત— ગીતી

પતિ શ્રાપે થઇ શલ્યા, પણ નવ ધીરજ અહલ્યાએ છોડી
અડગ મને દુ ખ વેઠયુ ધીર ધારી ચીત પ્રેભુ ચરણે જોડી
પતી વચને વન સેવ્યુ વળી પતીના દુખે વેચાણી
અડગ મને દુ ખ વેઠયુ સાચી સતીએ હરીચંદ્ર રાણી
પતી સગે વન વીચરી પતી શોધામા સહ્યા દુ ખ ભારી
નામ અમર જગ કીધુ સાચી સતીએ દ્રોપદ કુમારી

માટે વીચારી જો ? તેના દુ ખો આગળ તારૂ દુ ખ શા હીસાબનુ છે માટે બહેની મારો દેહ પડવાની તેયારીમા છે મને સોએ આપેલુ ભાડુ પુરૂ થયુ છે તો આત્મા જતા આ કલેવર બળશે તેને ઠેકાણે પાડી (અગ્ની ભેગુ કરી) તુ જીજે આ સેજ્ઞાના યત્ન કરજે, હીમત હારીને બેશી રહીશ નહી , કુ નવ વરસનો થયો છે તે કાલ આવી મળશે, અને બાર વ સ પુરા થતા પાછી રાજરાણી પદને અને રાજ્યના વૈભવને પ્રાપ્ત થઇશ, માટે પુત્રી ! મારી

ઝીબામણુને કીચીત નહી વીસારતા બીજો આશ્રય મેળવ-વાના પ્રયાસમા પાછી પડીશ નહી, અને કુવરનુ જતન કરજે હવે મારી અજલ આવી પુગી છે નમો તણુય છે લાવ એક વાર અમર કુમારને મારી પાસે લાવ, મને તેને છેલ્લીવારનો તેના માથે હાથ મુકવાદે

અમર કુમારને યાદ કરતા રાણીએ કુમારને મહત પાસે આણ્યો મહતની આ સ્થિતી જોઈ કુવરે રૂદન કરવા માંડ્યુ મહતે કુવરને ધીરજ આપી અને તેના માથે હાથ મુકી આશીશ આપી અને કહ્યુ ' બેટા, હુ જાઉછુ, તુ મોટો થજે અને તારી માતાના સુખ દુખમા ભાગ લેજે તારી માતાએ ઘણા કષ્ટો સહ્યા છે જો કે હજી તુ બાળક છે પણ સર્વ વિચાર સપન્ન હોઈ ડહાપણના ભરેલા છે હવે હુ જાઉ છુ ઓ ઓ ઓ મહત સ્વર્ગવાસી થયા મહત સ્વર્ગ-વાસી થયા ત્યા માતા પુત્રે રૂદન કરવા માંડયુ

રાણી અને પુત્ર— ગાયન

રાગ પીલુ ચંદ

રાણી—હે તાત સાથ‌ાણુ સયા તજીને ક્યા ચાલી ગયા
પુત્ર—હે પીતુ મમ ત્યાગ તજત અમોને નવ આણી દયા,
રાણી—આશ્રયીને નિરાશ્રય કીધા કીધો સ્વર્ગમાવાસ,
આમા રહે નહી ધર્મ પીતા ઘટે, મુકયા કોણ વીશ્વાસરે- હ૦
પુત્ર સુત યાર કરી કોણ બોલાવશે ખોળે બેસારી તાત,

એક પ્રભુને બીજો તમારો આશ્રય હતો મુજ માત રે,–હે૦
રાણી–સ્વર્ગ મહી પીનુ થાજો સુખીઆ હઉ છુ શુભ આશીશ
પરોપકારી થઇ પાળ્યા હમોને ભલુ કરે જુગદીશરે -હે૦
પુત્ર–વીદ્યા દાન દઇ પીતુ ત્યાગ કીધા અતિ ઉપકાર,
જન્મો જન્મનો રૂણી તમારો કદી ન વિસરનાર રે –હે પીતુ
રાણીપુત્ર– અમો માગીએ પ્રીતે પ્રભુજી, હોજો પીતુ સ્વર્ગવાસ
ચરણ રહ તુમ દજો પ્રીત, એજ હમારી આશર,–હે પીતુ

એ પ્રમાણે પ્રભુની વીનતી કરી નાડતના શબને ચ-ની સન્કાર કરવા માટે લાકડા વીણી લાવીને ઢગલો કર્યો અને માતા પુત્રે મળીને નાડતના શબને સુવાડીને અગ્નીદાહ દીધો, અગ્નીદાહ દીધા બાદ રાણી પુત્રને લઇ બીજો આશ્રય મેળવવા માટે ચાલી નીકળી

નન વ ડામા બે દીવશની મુસાફરી રાણીએ અને પુત્રે કરી ત્યારે એક શાહેરની નજીકમા પહોચ્યા શેહેરની નજીકમા એક જળાશય વાળી જગો જોઇ રાણીએ ત્યા ઝુપડુ બાધી રહેવાનુ પસદ કર્યુ અને સોટીઓ વીગેરે વીણી લાવી એક નાનુ ઝુપડુ બાન્ધ્યુ, અને તેમા રહેવા લાગ્યા

રાણી પોત જગલમાથી વાસ વીગેરે એકઠુ કરી શેહેરમા વેચતી અને તે ઉપર માતા પુત્ર નીર્વાહ ચલવતા હતા માડતનો આશ્રય જતા આ પણ તેમને આશ્રય રૂપ કામ થયુ, તેથી રાણીને સતોશ હતો પરતુ સચીત કેમ મટે દાટયા ભુલે પણ હ-

ગયા કહ્યા ભુલાતા નથી તે કહેવતાનુ સાર ' ઘરની ઉઠી વનમા ગઇ તો વનમા ઉઠી આગ ' એ પ્રમાણે થયુ, ત્રણ વરસ વીત્યા બાદ રાણી અને કુમાર જંગલમાથી એકઠુ કરેલુ ઘ ગ વીગેરે વેચી પરાણે નિર્વાહ ચલાવતા હતા. ચા દુષ્ટ દુશમન આવી પડયો અનનો પાક વરસાદ નહી થવાથી બીલકુલ થયો નહી, તેથી ગરીબ ગુરબાઓ અન વિન મરવા લાગ્યા, રાણીને તથા કુવરને પણ કડાકા થવા લાગ્યા તેથી ઝાડના પાન અને મુળ ઉપર નિર્વાહ કરવા લાગ્યો. તે તખત જતા તે પાન બુટી ગયા અને પેટપુર ન ના નહી થોડુ ઘણુ મળતુ તે રાણી પોતે નહી ખાતા છતુ પાડાણુ કરતી હતી એ પ્રમાણે દુકાળ સમય વીતાવ્યો . છેવટે ભુખના દુખથી રાણી મરણ શય્યા ઉપર પડી.

રાણીને મરણ શય્યા પર પડેલી જોઇ પુત્રે રૂદન કરવ માંડ્યુ, પણ રાણીએ તેને ધીરજ આપી અને તને તેના બાપની ઓળખાણ પડવા માટે રાજાએ આપેલી વીટી તથા એક ચીઠી લખી માદળીયામા ઘાલીને કુવરને હાથે બ ધ્યુ, ને ધીરજ આપી કહ્યુ પુત્ર હવે હુ થોડીજ પળનો મેહમાન છુ માટે કહુ એ [illegible] લે ? આ માદળીઉ ત્યાર વાચવ નહી પણ સિદ્ધપુર જઇ માતુ શ્રાદ્ધ કરે, ત્યાર પછી આ માદળીયુ છોડીશ નહી કુવરે કહ્યુ પણ માતા ! ઓ માતા ! શુ તુ મને છોડીને જશે ? શુ

તને પુત્રની પણ દયા નથી આવતી ? તારા વીના મારૂ આ દુનિયામા કોણ છે ! પીતુ જતા તારો આધાર હતો તે પણ તુ જવા બેઠી હવે મારૂ શુ થશે ?

રાણીએ કહ્યુ, બેટા ધીરજ ધર, હાલ તારી ઉમ્મર બાર વરસની છે ના હીમ્મત નહી બન મારી માફક હીમતધારી રહેજે ઇશ્વર તને શુભ પ્રસંગ આપશે હાલતો તુ મહેનત મજુરી કરી તારૂ ગુજરાન કરજે ભગવાન તારૂ રક્ષણ કરશે બેટા વી કાન થ રાહ્યા થુ મારો શોક કરી તારા આત્માને દુખી કરીશ નહી જે ફળને માટે આ કાયા આવી હતી તે ફળ તુ મળ્યો, હવે હુ સંતોષથી મરીશ, હવે મારી છેવટની ઘડી છે આ દુખીઆરી માતાને ભુલી જજે હે દયાળુ દેવ મારા છોકરાનુ રક્ષણ કરજો હવે હુ તુજમા
મ રૂ છુ પ ની વી યો ગે મ રૂ છુ એજ
દુ ખ છે ના થ ઓ ના થ

રાણી સ્વર્ગવાસી થતા કુવર એકલા પડ્યો અને રૂદન કરવા માડયુ.

કુવર— ગાયન

(મુજ માતુ મરીરે ગઈ) એ રાગ

પ્રિય માતુ તજી કયા ગઇ અરેરે પ્રિય માતુ તજી કયા ગઇ
કેમ આવી નમેરી થઇ અરેરે પ્રિય માતુ તજી કયા ગઇ
પુત્ર કહી હવે કોણ બોલાવશે લાડ લડાવ કોણ સુખન દઇ
પડયો એકલો આ ભવ સમારે, નહી ઓથ કોની રહી

ઉચે આભને નીચે ધરતી, કોને બોલાવીશ ધાઈ–અરેરે
સાચો આશ્રય છે પ્રભુ તારો, અવર રહ્યા નથી કાઈ–અરેરે
કરજોડીને વિનવુ પ્રભુજી, નમેગ થાશો નહી–અરેરે
માત પીતા મમ થયા નમેગ, તમ આશ્રયે મુકયો અહી –અરેરે
સ્વર્ગવાશી થાજે માતુ મારી સુખી થજે હોય જહી–અરેરે

એ પ્રમાણે રૂદન કરી ઈશ્વિર પ્રાર્થના કરી માતુને આશીશ આપી, અને કાષ્ટ એકઠા કરી માતુના શબને અગ્નીસસ્કાર કર્યો, માતુના શબને ઠેકાણે પાડી પોતે મન સાથે વીચાર કર્યો કે હવે મારે શુ કરવુ ! એમ વીચારમા ને વીચારમા ઘણો વખત ગાળ્યો છેવટે લાકડા વેચી નીર્વાહ કરવાનો નિશ્ચય ઉપર આવ્યો, અને એક લાકડાનો મોટો સાડાત્રણ મણનો ભારો કાપી લાવીને શેહેરમા વેચવા માટે નીકળ્યો

પ્રકરણ ૫ મું

લાકડાનો ભારો લઈ તે નગરમા ગયો રાજવીર અને નશીબવાન હોવાથી લાકડા પણ તેને બાવના ચદનના મળ્યા. પણ કર્મની કઠણાઈને લઈને તે ઓળખી શકયો નહી લાકડા લઈ તે જતો હતો તેવામા એક લોભીલાલ કે જે ઘરનો ઘણોજ ગરીબી સ્થીતીનો વાણીક હતો તેની દ્રષ્ટીએ આ કઠીઆરો પડયો કઠીઆરાના માથે બાવના ચદનનો ભારો જોઈ લોભીલાલનુ મન ઉશ્કેરાયુ, તેથી તેણે તે કઠીઆરાને બોલાવી ભારાની કીમત પુછી

કઠીઆરાએ કહ્યુ બાપજી ! હુ એક ગરીબ કઠીઆરો છુ, ને પેટને માટે આ વઈતરૂ કરૂ છુ, માટે મને પેટ પુરતુ ખાવાનુ આપશો તો રોજ આવા ભારા તમારા ઘેર નાખ્યા કરીશ લોભીલાલ કઠીઆરાના આવા બોલથી અચંબો પામ્યો અને વીચાર કર્યો કે આપણા ઉપર ઈશ્વર તૃષમાન થયો છે જેથી ઘેર બેઠે ગંગાજી મળી ગયા આ ભારો લગભગ સાડા ત્રણમણનો હશે, ને તેની કીમત ચાલીસ રૂપીયે એક શેર પ્રમાણે રૂપીઆ છાપનસોની થઈ, તે ફક્ત ખાવાનુ આપવામાજ પતે છે, તો ઘેર બેઠે ગંગાજી કેમ નહી ! પણ શુ ખાવાનુ બાંધી આપવુ કે જેથી ફાયદો થાય ! હા ! હા ! ઠીક યાદ આવ્યુ રોટલોને મરચુ કદાપી ગજી થઈ કેરી કડકો પણ આપીશુ, જેથી તે ખુશી થશે એવો વીચાર કરી તેણે કઠીયારાને કહ્યુ ભાઈ ! આજથી તારે રોજ આવો ભારો લાવવો અને તે બદલ હમો તને રોજ રોટલો અને મરચુ આપીશુ કદાપી આથી પણ વધારે વજનનો ભારો લાવશે તો કેરીનો કટકો પણ મળશે

કઠીઆરાએ કહ્યુ, શેટજી ! તમારૂ કલ્યાણ થાઓ. તમે મને નિરાધારને આશ્રય આપ્યો છે ઈશ્વર તમારૂ કલ્યાણ કરો, શેઠજીએ કહ્યુ (તુ આવ્યો ત્યારથી હમારૂ તો કલ્યાણ થઇ ગયુ છે.) બહુ સારૂ જા, કાલ વહેલો આવજે; ને આથી ભારે ભારો લઈ આવજે

કઠીઆરાએ કહ્યુ બહુ સારૂ બાપજી ! હું જાઉછુ ને કાલે ભારો ભારે લાવીશ, એમ કહી કઠીયારો વીદાય થયો કઠીયારાના ગયા પછી શેઠે વીચાર કર્યો, કે લક્ષ્મી હાથ પગ કરીને આવે છે, તે આમજ, આજનો દીવશ મને પુરો ફળ દાયક નીવડયો, કે વગર મહેનતે રોજની છપ્પનસો રૂપીઆની પેદાશ થઈ ! હવે થોડા દીવસમા આપણે કોટ યાધીપતી થવાના ! પણ આ બાવનાચંદન આપણે અહી વેચવા નહી પણ બારોબાર દેશાવર દુકાનો ખોલી ત્યા વકરો કરવો જેથી કોઇને તેની ખબર પડે નહી, નહીતર અહીંના વાણીઆ માગ બેટા આપણો વેપાર પડાવી લે અને વેપારનો ભેદ જાણી જાય એવો વીચાર કરી બહાર ગામ ખાતે દુકાનો ખોલવાની પેરવીમા પડયા

બીજે દીવશે સવારના કઠીયારો ભારો લઇ આવ્યો તે શેઠે પોતાની વખારમા નખાવ્યો અને રોટલો મગ્યુ અને ઉપર કેરી કટકો આપ્યો, જેથી કઠીયારો ખુશી થયો અને શેઠને આશીર્વાદ દેતો પોતાને મુકામે ગયો.

એ પ્રમાણે રોજની પેદાશ લોભીલાલને થઇ જેથી દીવસે દીવશે તે વધવા માડયો, થોડા દીવશમા લખપતી થયો અને બે વરસમા તો કોડાધીપતી થયો, અને ઘેર છપ્પન ઉપર ભુંગળ વાગવા માડી તેમજ દેશ દેશાવર દુકાનો ખોલી તેનો માલીક થઇ બેઠો

ગામના માજને વીચાર કર્યો, આ લોભીલાલ વધી

ગયો એ વરસ ઉપર ખાવા ધાન્ય નહોતુ અને આજ કોટયાપીપતી બની ગયો, એ નશીબની વાત છે મનુષ્ય માત્રને દસકો સુખ અને દસકો દુખ ચાલ્યુ આવે છે, પણ આનો દસકો તો અજાયબ જેવી રીતે વધી ગયો એ પ્રમાણે ગામમા કોટયાધી પતી કહેવાતા સારી ઇજત બધાઇ ને પ્રથમ ગામના લોક તેને લોભીયો કહી બોલાવતા હતા તે લોભીલાલ કહી માન આપવા લાગ્યા,

પૈસા ! પૈસા ! તારી બલહારી છે તારી માયા અજબ છે તારે લીધે જે નરના હાથના બે બોગ કોઇ ન ખાય તેને દુનિયા સલામો ભરે છે, તારા વીના એક પડીત અને જ્ઞાની માણસ પણ હાડ હાડ થાય છે- તારી વાત અજબછે.

કર્તા—

ગાયન

(જેને ચિતા નથી ચીતમા) એ રાહ

છે લક્ષ્મી અજબ તુજ ગજબ કામ
વધે તારે લીધે સસારીમા નામ નામ–છે૦
તારે લીધે ભાઇ ભાઇ કહે લોક ગામના,
તુજ વીણ નહી કાઇ વધી શકે નામના–વધે૦
પૈસો પેખી સઉ લોક કહે ભાઇ ભાઇ
પાચની વચે બોલાવે સઉ ધાઇ ધાઇ
તુજ વીણ થાયે નહી ધડો કોઇ ઠામ–વધે૦

ગરીબને કોઇ ગણે નહી વાતમા
ગુણવાનને સઉ ગણે છે અજ્ઞાતમા
અજબ ! અજબ ! તારો અજબ મુકામ–વધે૦

એ પ્રમાણે દિન પ્રતિદિન લોભીલાલની વૃદ્ધિ થવા માડી, અને કઠીયારો પણ રોજની આવજાથી ગામની ભાગોળે કુભારવાડો હતો, ત્યા કોક દીવશ ભજન કીરતન થતુ ત્યા બેસતો, જેથી કુભારની સાથે માયા થઈ અને ભારો લઇને ગામમા પેસતા બે ઘડી કુભારને ઘેર વિશ્રાતી લેતો

એક દીવશ કુભારને ઘેર ભજન થતુ હતુ ત્યા કડીઆરો ભારો લઇ આવ્યો અને ભારો મુકી ભજન સાભળવા બેઠો, સાધુઓએ સરતુ ભજન ઉપાડયુ, અને સરવે જણાઓએ ગાવા માડયુ

ભજન

સાચા દીલથી સમરણ તારૂ કરીએ કૃષ્ણ છોગાળારે
શરણુ આપો સકટ કાપો મોહન મોરલીવાળારે–સાચા

સાખી

પરિક્ષત તરીયા શ્રવણથી, લક્ષ્મીજી પદ શેવ
પ્રલ્હાદ તરીયા સમરણથી, ભજનથી શુકદેવ

સાખી

અક્રુર અભિવદન થકી, દાસ ભાવે હનુમાન
પૃથુરાય પુજન થકી અરજુન સખાને ધ્યાન
ચીતથી માગીએ અશ્વર્ય એવુ, દામોદર દીન દયાળરે–સાચા

સાખી

હરીરૂપ તુજ કળી ગયા આત્મ નિવેદને રાય
બળી ગળ્યા તવ રૂપમા ભાવીક ભક્ત ગણાય
એવા પ્રેમની માગીએ ભકિત ગધેપતી છોગાળારે—સાચા

ભજન પુરૂ થતા સાધુઓ વીગેરે ચાલ્યા ગયા, અને કઠીયારો પણ ભારો લઇ લોભી લાલના ઘર તરફ ગયો સર્વે જણા જગતા કુભાર સુઇ ગયો, સુતા સુતા વીચાર આવ્યો કે, કદાપી હુ ઉઘી જઇશ, તો માગ ચાક કોઇક લઇ જશે, ને ગધેડુ દોરી જશે એવી ધાસ્તી લાગવાથી ચાકને ઓશીકે મુકયા, અને ગધેડુ પગે બાધી નિશ્ચિત મને સુઇ ગયો એ પ્રમાણે નિશ્ચત થઇને સુતો, તેથી તુરત નિદ્રામા પડયો.

તે રાત્રીએ નગરના રાજા રાયસીહ નગરચરચા જોવા નીકળ્યા હતા, તે કુભારવાડા નજીક આવ્યા અને વીચાર કરવા લાગ્યા, આહા ! હા ! રાજા જેવો દુખી આ દુનિયામા બીજો કોણ હશે ! જેને સુવાનુ નહી, જપીને બેસવાનુ નહી, ધરાઇને ખાવાનુ નહી જયા જુવો ત્યા દુખ દુખ ને દુખજ

સુખે સુવા જાય તો રાજ્યમા અધેર થવાની બ્હીક, જપીને બેસવા જાય તો ન્યાયનુ નખ્ખોદ નીકળી જાય, એ બ્હીક, રાજ્યની, પ્રજાની અમે કોઇ દુષ્મન ઉભો થવાની ચીતાને લઇને ધરાઇને ખવાય તો શેનુજ ! રાજ્યની ચીંતા

એ કે રાજ્યનો કારભાર પ્રજાને સતોષ આપનાર ચાલે છે કે નહી! પ્રજા જનની ચીતા એ કે પ્રજાને રાજ્ય તરફથી કોઈ વાતનુ દુખ તો મળતુ નથી એવી એવી ચીતાઓમા ખાવાનુ કયાથી ભાવે! તો પછી રાજા સુખી શાનો! તે તો સદા દુખી દુખીને દુખીજ (બાજુમા કુભારને સુતેલો જોઈ) વાહરે કુભારીઆ વાહ! આજકાલ સાચો સુખી તો તુજ છે કોઇ વાતની ચીતા! ચાક ઓશીકે મુકયો છે ને ગધેડુ પગે બાધ્યુ છે કેવો નિશ્ચિત થઈ સુતો છે એક વખત તારા સુખની અદેખાઇ આવે ખરી

રાયસી હે—— ગાયન

(અધમને હાથ રાજ્ય) એ રાહ

જેને નહી ચીતા ચીત લગાર ખરેખર તે સુખમા સુનાર
જુવાને છે ચિતા તલભાર ભોગવે ત્યારે સુખસાર
રાજ્યપાટ નવ ઇચ્છે ચિતથી ધારી દુખનો ભાર
મેહેલ માળા નવ ગણે કામના જાણે દુખ અપાર
ગણે છે મનથી જેહ અસાર——ખરેખર૦
સમજે મન નથી અમર આ કાયા નહી સદા નભનાર.
ખાવા જેટલુ મેળવે ખતે સુખે વર્તે સસાર
એમ જે સતોશે રહેનાર——ખરેખર૦
માયા મુડીમા પડી ઝુપડી, તેની ન ચીતા લગાર
પ્રપચ રચ ન ઇચ્છે દિલથી માનને નહી ગણનાર
માયાને નહી કદી રટનાર——ખરેખર૦

એ પ્રમાણે કુભારના સુખનુ વર્ણન કરી રાજાએ વીચાર્યુ સવાર થવા આવી છે માટે હવે મેહેલ તરફ જવુ જોઇએ એવા વીચાર કરી રાજા પોતે મહેલ ભણી ગયા મહેલ પાસેના બગીચામા આવતા રાજાને વીચાર થયો કે, મે કુભારનુ સુખ જોયુ, તેની યાદગીરી રાખવી જોઇએ, એવા વીચાર કરી બાગથી બગલીની ભીતે ચાક લઈ લખવા માડયુ.

મરાઠી સાખી

કુભાર સમ નહી સુખે સુનાગે, ભાગ્યવત નર કોઈ
ચીતા બાધી ચાકડે જોયુ આવે અદેખાઇ જોઈ
સાચુ સુખ એ માણે, દુખ ન જરીએ પીછાણે

ઉપર પ્રમાણે મરાઠી સાખી લખી રાજા અતઃપુરમા ગયા. અને કુભારના સુખનુ ચિતવન કરતા નીદ્રાવશ થયા

પ્રકરણ ૬ ઠું

લોભીલાલ અને મોઢે ચટાવેલો લાલીઓ.

લોભીલાલ પો તાના ઘરમા કઠીયારાના વિચારમાં મશગુલ બન્યા છે તે [illegible] વીચાર કર્યો કે આજ પાચ પાચ વરસ થવા આવ્યા, પણ હજુ સુધી કોઇ આપણો ભેદ પામી ગયુ નથી સૌ જાણે છે કે બાહાર દેશાવરની દુકાનોમાથી પેદા થાય છે, પણ ખરી વાત તો એ છે કે પેલો કઠીયારો દહા-

ડીના સાડા પાચ હજાર રૂપીઆ આવી જાય છે પહેલા બાવા ધાન્યના પણ માના હતા ને આજે કરોડો રૂપીઆની માહાબી ભોગવુ છુ તે એ કડીયાગનોજ પ્રતાપ, પણ! પેલો લાલીઆ ગેતા રોતો કેમ આવે છે!

લાલીઆએ આવી પાટી પછાડીને કહ્યુ, બાપા! ગધેડીના મહેતાજીએ સોટી ચોઢી કાઢી લોભીલાલે કહ્યુ ક્યા? લાલીએ કહ્યુ જુવો આ વાસામા એ પ્રમાણે કહી વાંસો બતાવ્યો, સોટીનો સોળ જોઇને લોભીલાલ ઉન્ડરાયો, અને કહ્યુ, એ મહેતો મુવો ક્યા,? લાલીઆએ કહ્યુ સોટી લઇ પાછો મને મારવા આવ્યો તેથી હુ નાશી આવ્યો ને ત પાછળ પકડવા નીકળ્યો છે તે એ આવ્યો

મેહેતાજીએ આવીને કહ્યુ, ક્યા ગયો ગધેડીનો લાલીઆ લોભીલાલે કહ્યુ તારો બાપ ગધેડીનો નમજ્યો? છોકરાને શા માટે માર્યો! મેહેતાજીએ કહ્યુ ભણતો નથી તો પછી શુ કરવુ?

લોભીલાલે કહ્યુ, ન ભણતો કાંઇ નહી, પણ આવી રીતે છોકરાને મરાય બગે કે? મેહેતાજીએ કહ્યુ, જો ન ભણે તો તેનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સુધરે? લોભીલાલે કહ્યુ, તેની તને શી પચાત પડી છે? જાણતા નથી કે આ કાટચાથીપનીનો એકનો એક લાડકો છે? જેના આગળ પાણી માગતા દુધ હાજર કરીએ છીએ, તેને સોટી મારતા વીચાર નહી આવ્યો? લુચ્ચા મેહેતા બ્રાહ્મણ

મેહેતાજીએ કહ્યુ, શેઠજી તમારૂ ગમે એટલુ ધન છે પણ વિદ્યારૂપી ધન આગળ તે તુચ્છ છે વિદ્વાન ઘેર ઘેર પુજાય છે વિદ્યા વિના સદગુણ જાણી શકાતા નથી વિદ્યા વીનાનો નર તે નર નહી પણ ખર સમાન છે સોના રૂપાની લક્ષ્મી ઘણી રીતે નાશ પામે છે, ચોર ચોરી જાય છે લુટારા લુટી જાય છે ખાતા ખુટી જાય છે પણ વિદ્યારૂપી લક્ષ્મી કોઈ રીતે જવાનો સભવ નથી વિદ્વાનો ઘેર ઘેર પુજાય છે. માટે શેઠજી વીચાર કરો

લોભીલાલે કહ્યુ જા ? જા ? એતો વીચાર કર્યો પૈસા આગળ વિદ્યા તુચ્છ છે તારા જેવાને એક પયો અને સીધુ આપ્યુ કે હજારો વિદ્વાનો હાજર આજ કાલ વિદ્વાનોની શી કીમત છે તે હુ સમજુ છુ મારા જેવાનો છોકરો લાખ બે લાખની મુડી કાઢી વેપાર કરતો થશે તો દસ પદરના પગારના હજારો વીદ્વાન ગુમાસ્તા નોકર રહેવા આટા ખાશે પાસે પૈસો ના હોય ને વિદ્વાન થયા, તેથી શુ થયુ ? હમારી માફક વેપાર કરવો તે પૈસા વીના કયાથી થાય ?

મેહેતાજીએ કહ્યુ, પૈસો હોય ને વિદ્યા ન હોય તો વેપાર કેવી રીતે કરી શકે ? શેઠે કહ્યુ, કેવી રીતે કેમ ! આઠ આઠ દસ દસ રૂપીઆના પગારે નોકર રહેવા હજારો ગુમાસ્તાઓ તેયાર છે, મેહેતાજીએ કહ્યુ શેઠજી આવો ઉધો વીચાર કરશો, તો છોકરાનો સ્વારથ બગડશે.

લોભીલાલે કહ્યુ જા ? જા ? એતો જોયો તને આતો ઠીક છે, કે આજે આ છોકરાને માર્યો પણ કોક બીજાના છોકરાને મારીશ તો તેનો જવાબ આપવો ભારી પડશે સમજ્યો ? મેહેતાજીએ કહ્યુ, શેઠજી ! આવુ ઉંધુ સમજવુ જવા દ્યો લોભીલાલે કહ્યુ એતો જોયો તને સમજુની પુછડી થયો છુ તે ચાલ્ય ચાલ્યો જા ! અને હવેથી કોઇ છોકરાને મારતો નહી, નહીતર ભુખી ખાતો રહીશ.

અપમાન પામવાથી મેહેતાજી વીદાય થયા, ત્યા લાલીઓ કે જે મેહેતાજીની બીકથી ઘરમા ભરાઇ ગયો હતો તે બહાર આવ્યો ને કહ્યુ બાપા, મેહેતાને હાકી કાટયોને ? લોભીલાલે કહ્યુ, મારા દીકરાને મારે, તેને કેમ ન હાકી કઢાય. હેવો ઠપકો આપ્યો છે, કે ફરીથી કોઇ દહાડો મારે નાહી સમજ્યો મારા દીકરા લાલીઆએ કહ્યુ, પણ બાપા, હવે હુ નીશાળે જવાનો નથી લોભીલાલે કહ્યુ નીશાળે ગયા વીના ચાલતુ હશે કે ? લાલીએ કહ્યુ, કેમ ન ચાલે ? લોભીલાલે કહ્યુ, આપણે નામુ ઠામુ માંડતા તો શીખવજ જોઇએ, નામુ ઠામુ ન શીખીએ, તો આપણા વહીવટ કેવી રીતે નભે !

લાલીઆએ કહ્યુ, તો માસ્તર રાખીને ઘેર ભણાવો પણ હવે તો નીશાળે નહી જઉ, લોભીલાલે કહ્યુ સારૂ ત્યારે એવો માસ્તર શોધી કાઢી ઘેર ભણાવા આવે તેમ કરીશુ, પછી કાંઇ છે ? લાલીઆએ કહ્યુ તો હુ ભણીશ પણ, આવો માર મારે તેની નીશાળે કોણ જાય.

લોભીલાલે કહ્યુ બહુ સારૂ નીશાળે ન જઈશ, પણ પેલો કઠીયારો કેમ ન આવ્યો ? લાલીએ કહ્યુ બાપા પેલો આવે લોભીલાલે કહ્યુ જા ભારો વખારે નખાવીને વેહેલો આવ્ય પછી આપણે જમવા જઈએ લાલીએ કહ્યુ સારૂ ત્યા કઠીઆરો આવ્યો તેની સાથે જઇ લાલીઆએ ભારો વખારમા નખાવ્યો ને તેને ખાતાનુ અપાવીને પાછો આવ્યો

કઠીઆરો શેઠની રજા લઈ વીદાય થયો ત્યા લોભીલાલે કહ્યુ ચાલો દીકરા જમવા માટે જઈએ લાલીઆએ કહયુ તમે પરણ્યા ને મને કેમ નથી પરણાવતા ! લોભીલાલે કહ્યુ હવે તુ પરણવા જેવડો થશે ત્યારે તને પરણાવશુ. લાલીએ કહ્યુ બાપા હુ પરણવા જેવડો કયારે થઈશ ! લોભીલાલે કહ્યુ તને દસ વરસ થયા છે પહોર અગીઆરમે વરસે પરણાવીશુ, તારા લગનમા તો મોટો ખરચ કરવો પડશે, સમજ્યો મારા દીકરા

લાલીઆએ કહ્યુ બાપા ખરચ શા માટે કરવા પડશે ? લોભીલાલે કહયુ, તારા લગનમા તો ઘેર માડવો ઘાલીશું સારા સારા ફુલેકા ચઢાવીશુ, મોટા જમણવારો કરીશુ, તારા લગનની વાત તે થાય ? ડાટયાધીપતીના ઘેર વ્હીવા, તેમા કાઇ બાકી હોય ! લે હવે ચાલ્ય મોડુ થાય છે

લાલીએ કહયુ પણ બાપા, ફુલેકા શેના ? લોભીલાલે કહયુ સગા વ્હાલાને ઘેરથી જમવાના નોતરા આવશે, ત્યા

તને વરરાજા બનાવી ઘોડે બેસાડશુ, આગળ ઢોલી ઢોલ વગાડશે કે (ગામ ગધેડે ચઢયુ, કે ગામ ગધેડે ચઢયુ) અને વાજતે ગાજતે સગા વ્હાલાને ત્યા જમવાનુ, તે ફુલેકા કહેવાય લે હવે ચાલ્ય ?

લાલીએ કહ્યુ, પણ બાપા ! ગામ ગધેડે ચઢયુ, ત્યારે તમે પણ ગધેડે ચઢવાના ખરા કે નહી ? લોભીલાલે કહ્યુ, ગધેડીના ફાટયો કે ? લાલીઆએ કહ્યુ એ તો તમે ગામ ગધેડે ચટયુ એમ કહ્યુ તેથી કહ્યુ, પણ પછી ?

લોભીલાલે કહ્યુ પછી લગનને દહાડે મોટો વરઘોડો ચઢાવી પરણવા જવાનુ, લાલીએ કહ્યુ, ત્યા પછી શુ થવાનુ ? લોભીલાલે કહ્યુ ત્યા તારી સાસુ પોખવા આવશે ને પોખીને માહ્યરામા બેસાડવાનો, ત્યા કન્યાને પધરાવશે પછી છેડાછેડી બાધવાની, પછી ચોરીમા બેસી કસાર જમવાના ફેરા ફરવાના, પછી કન્યાને લઈ ઘેર આવવાનુ લે હવે ચાલ્ય !

લાલીએ કહ્યુ બાપા ! એ બધુ કરી બતાવો તો ? લોભીલાલે કહ્યુ, પણ અહીં આ કન્યા કયા છે તે કરી બતાવુ લાલીએ કહ્યુ તમે કન્યા બનો ને, હુ લાડો બનુ લોભીલાલે કહ્યુ શુ હુ કન્યા બનુ ! લાલીએ કહ્યુ હા લોભીલાલે કહ્યુ ગધેડીના બોલતા બોલતા ફાટી ગયો કેમ લાલીઆએ કહ્યુ ત્યારે હમારે આવુ નથી

લોભીલાલે કહ્યુ, છોકરાને મોટે ચઢાવે, તેની આ દશા થાય લે ભાઈ તેમતો તેમ, પછી કાઢ છે, એમ કહી પાસે

ગબેલી સાલ હતી, તે માથે ઓઢી, અને લાલીઆના બેસ સાથે છેડા બાંધ્યા, અને કહયુ જો આમ

લાલીએ કહયુ એમ નહી. પણ ફેરા ફરો ત્યારે લોભી લાલે કહયુ, લે ભાઇ ફેરા ફરૂ, પછી કાંઇ છે એમ કહી ફેરા ફરવા માંડયા ત્યા લાલીએ કહયુ બ ણ ! વરકન્યા ફેરા ફરે ત્યા બાઇડીઓ ગાય છે માટે કાંઇ ગાઓ લોભી લાલે કહયુ તુજ ગાને એટલે પહોંચ્યુ ત્યા લાલીએ ગાયન ગાવા માંડયુ,

ગાયન

(ચાલો ગોત્રજને પગે લાગેરે) એ ગાઉ

લાલીઓ લાડી હેડંબા હેજવે હાલારે, થાકી જાશે કુંવર આ માળો
હુ તુ હેડંબા સરખી નારીરે હુ હુ કુંવર લાડો બની
લોભિ–પાકના બેઠા અકકરમી ઠેવારે,
લાલિ– બાપા એતો તમારા જેવા
લોભિ–કેમ ફાટયો અકકરમી ઝઝોરે,
લાલી– બન્યા લાડી હેડંબા લાજને
હવે જમશો તે કંસાર લાડીરે માથે ટોકું છુ લીનીરે પાઘડિ
પછી ગોત્રજને પગે લાગુરે, આવો અવસર વેહેલો હુ માગુ

લોલીલાલે, કહયુ લે ચાલય હવે જમ તુ ઠંડુ થઇ જશે, લાલીઆએ કહયુ બાપા, કેવો વરસાંઢ બન્યો ? ટેવ જીતી લીધા છે ?

ગાયન

(ઐા મ્હે લ્યા ક્યા નામે છે) એ ગઝ

લાલીઓ-કેમ જીત્યો બાપા હું તો જુવો બદાનો બહાર

લોભીલાલ-રાંકડામી પાકયો તું પાકો મુગળનો સરદાર

લાલીઓ-ઠેલો બન્યો વર લાડો આપે, ઘોઘર બીલ્યો મ્યાઉ

આધા બન્યા હેડબા લાડી. ફેકેટડ વરની વહુ

લોભીલાલ-ઉભો ર્હેને નામ બોળુ નુ

લાલીઓ ચાલ્યને ભાગી જાઉ

લોભીલાલ-નઠો નહી તો મરી ગયા તે પુરે રીતે બળી

ગ્હો તો

લાલીઓ-ને હેડ મા નાર

લોભીલાલ- ઉભો રહે ગમારના સરદાર

પહુ રાટયો તોફાની તુ તો મારૂ માર અપાર

લોભીલાલ ખીજવાઇ ગયો, તેથી લાલીઓ ઘરમા જમવા સારૂ ગયો, લાલીઓ ગયો ત્યા લોભીલાલે વીચાર્યુ કે છોકરાને મોઢે ચઢાવાનુ આ ફળ મળ્યુ, હવેથી છોકરાને કદાપી મોઢે ચઢાવવા નહી તેવો મન સાથે નીશ્ચય કરી ઘરમા જમવા માટે ગયો

પ્રકરણ ૩ જું

રાજા રાયસીંહે કુંભારના સુખનું વર્ણન બાગમાં આવેલી અંગલીની ભીંતે લખ્યું, તેજ દીવસે સવારમાં વીણા કુંવરી કે જેની માતુ ગુજરી ગયેલી છે, તે પોતાની સખી ગુલાબ સહે બગીચામાં આવી ગુલાબે કહયું બહેન વીણા! અપ રમા તરફથી તને કોઈ વાતનો સંતોષ નથી? વીણાએ કહયું બહેન કેળવણીનું ફળ ન્યારૂંજ છે વગર કેળવાએલ બાળકો ગમે તેમ અસંતોશ સમજે, પણ કેળવણીને લીધે સંતોશે મારા હ્રદયમાં વાસ કર્યો છે તેથી મને કોઇ વાતનું ખોટું લાગતુંજ નથી.

ગુલાબે કહયું તેમ તે બને? વીણાએ કહ્યું, હા શા માટે ન બને? જો તેવું દુખ અનુભવવું મારા નશીબમાં લખ્યું નહોત, તો મારી માજ શામાટે મરે? માટે બહેન સંતોશ સમાન સુખ આ દુનિયામાં બીજું નથી, કરોડાધી પતી થયા તેથી શું થયું? ગરીબ રહ્યા તેથીએ શું થયું? ઉમદા ભોજન મળ્યું તેથી એ શું થયું, સુકો ટુકડો મળ્યો તેથીએ શું થયું? એ બધું અસંતોશીનેજ છે, સંતોશીને નથી, કોટયાધીપતી થયા છતા હૃદય શાંત ન મટે તો ને દોલત શું કરવાની? ગરીબ થવાથી પટપુરતું ખાવાનું ન મળે, એટલે ટાટીઆ ઘસવા પડે તે દુખને કયાં રડવાનું! ઉમદા ભોજન મલ્યું તેથીએ શું? સ્વાદ ફક્ત જીભનેજ

છે ને ? પેટમા ગયા પછી બન્ને સરખુજ છે ને ? મુખમા મહાલ્યા તેથી એ શુ થયુ ? સાહ્યબીમા સુખ છે ક્યા ? કહેવત છે કે ' ઝાઝાવાળાને ઝાઝી લાહ્ય છતા ઘીએ લુખુ ખાય '' તે કહેવત મુજબ સુખ મળે જ નહી, ને તે હાય વોયમાજ જાય દુ ખમા ડુલ્યા તેથી એ શુ થયુ ? સુખ છેજ ક્યા ? જ્યા જુવો ત્યા દુ ખ, દુ ખ ને દુ ખજ છે શુ પૈસામ સુખ છે ? ના સાચવવાનુ દુ ખ ! શુ ગરીબાઈમા સુખ છે ? ના ! પૈસાવાળાઓને જોઈ બળી મરવાનુ ! શુ પુત્રોમા સુખ છે ? ના ! કપુત પાકે તો નામ બોળે શુ અપુત્ર રહેવામા સુખ છે ? ના ! માથે વાઝીયા મહેણુ ! સુખ છે ક્યા ? સઘળે દુ ખ દુ ખને દુ ખ જ છે તો પછી દુ ખને શુ ઓઢવુ કે પાથરવુ આ સ્વપ્નવત દુનિયામા બધુએ સ્વપ્નવતજ છે તો પછી સતોશ શા માટે ન રાખવો ?

પુર્વ ભવનુ સચીત આ ભવ ભોગવવાનુ છે અને આવતને માટે આ ભવમા સચવાનુ છે, તે હાય વોય કે અસતોષે સંચાતુજ નથી, ફલાણુ સુખી, ને હુ દુ ખી કેમ ? એ સમજવુ તે અસતોશીનુજ લક્ષણ છે સતોશી સમજે છે કે તેણે પુર્વે તેવુ માગ્યુ હશે, તેથી આ ભવ તે ભોગવે છે મે નહી સચેલુ, તે મને ક્યાથી મળે ? માટે બ્હેન ! સતોશની વાતજ ન્યારી છે જો સાભળ્ય ?

ગાયન

વીણા— (નહી કર્મની કથા કદાપી વ્યર્થ)

સમ સતોશ અવર સુખ નહી કાંઇ દીસે
દુ ખ કેગ શોક અસતોશ ને વિશે સમ
સતોશી રહે સુખમા અને સુખે મરે,
પરનુ સુખ દેખી દીલમા નહી અરે ધરે સમ
અવર સુખે થાય દુ ખી અસતોશવાન,
હાય વોય કરી મરે ધરે પુર્વનુ ન ભાન સમ
પુર્વના સચીતે સુખ દુ ખ સૌ મળે,
હાય વોય ઝેર ખારથી નહી ટળે સમ

માટે બ્હેન દુ ખને તો હુ જાણુતી નથી પુર્વના સચિત આ ભવે મળે જાય છે તે સુખથી ભોગવુ છુ અને સતોશેજ રહુ છુ સદ કેળવણીના પ્રતાપે સતોશ સુખ મેળવવા ભાગ્યશાળી બની છુ, સદ કેળવણી મળી ના હોત તો તારા કહેવા પ્રમાણે દુ ખી હોત ખરી ! પણ સદ કેળવણીના પ્રતાપે મને પોતાને હુ પુર્ણ સુખી સમજુ છુ

ગુલાબે કહ્યુ, જુવો વીણાબા વેલી કુવરી આ તરફ આવતા હોય તેમ જણાય છે કેવા ઠાઠમાઠથી આવે છે. મીજાજમા પણ જરા કડક છે કાંઈ કહીએ તો મીજાસ ફેરવતા વાર કરતા નથી વીણાએ કહ્યુ, તે જરા લાડ પાડથી ઉછરી છે ને તેની માતાના લાડને લીધે કેળવણી બીલકુલ લીધીજ નથી તેથી તેને તે બાબતનુ જ્ઞાન નથી, સુમાતાની

ફક્ત કેળવણી પામેલીજ માતાઓ સમજે છે અભણ માતાઓ સમજી શકતી નથી તેથી આપી શકતી પણ નથી અને તેથી છોકરાનુ જીવતર ધુળ મેળવે છે, વિદ્યા એજ કેળવણીનુ મુખ્ય પગથીઉ છે, વિદ્યાને લઈનેજ સઘળી કેળવણી મળી શકે છે ગુલાબે કહયુ, બ્હેન ! તમારૂ કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સાચુ છે (વેલી આવે છે)

વેલી–કેમ બ્હેન ! આ પોથાના થોથાઆથી શુ કરવા ધાર્યુ છે, કે ઘડીએ હેઠાતો મુકતીજ નથી !

વીણા–બ્હેન એ પોથાજ કેળવણીનુ પ્રથમ પગથીયુ છે સમજી ! તેને તે કેમ મુકાય ?

વેલી–(ઓહો ! હો ! હો ! જાણે કે મોહોટી પડીતા!)

વીણા–બ્હેન તને તેનુ જ્ઞાન નથી, એટલે તને શાની સમજ પડે ? વિદ્યા વિના સદગુણ શીખતાજ નથી અને સદગુણમાજ સ્ત્રીની સાચી કીમત સમાયેલી છે

વેલી–એ તો જોઈ તારી કીમત ! મારા રૂપથી તો ભલા ભલા અંજાઇ ગયા છે અને માગા ઉપર માગા મોકલે છે તુ મોહોટી ગુણવાળી છુ, છતા કયાઈ તારો ભાવ સરખો પણ પુછાય છે ?

વીણા–બ્હેન ! ખાલી અભીમાન નકામો છે, જેમ સીતાફળના છોડા એ કાઇં શીતાફળ નથી, એકલુ પાન એ કાઇ પાનનો રગ નથી એકલો આબો તે કાઈ કેરીનો સ્વાદ નથી સીતાફળની ખરી ખુબી સીતાફળના ગરભમા સમાયેલી

છે, પાનનો બગે રગ કાથા અને ચુનાની મેળવણીમા સમાયેલા છે, આબાની ખરી ખુબી તેના ફળના રસમા સમાયેલી છે, તેમજ સ્ત્રીની ખરી ખુબી તેના ગુણમા સમાયેલી છે, એટલા રૂપમા નથી માટે બહેન ! જેમ લુણ વગરનુ ખાણુ તે વૃથા છે, જેમ રાગ વીનાનુ ગાનુ તે વૃથા છે, તેમ સદગુણ વીનાનુ સ્રીનુ જીવન તે વૃથાજ છે

વીણા-- (આ સ્વપ્નાસમ સસાર) એ ગાઇ

છે સતીઓનો અવતાર પતીને માટે
પતિવૃતનો પામવા પાર, આ સસાર, સતીના માટે
જ્ઞાનવિણ સતી માન ગુમાવે
કેળવણી વીણ જ્ઞાન ન આવે
જ્ઞાન લાવે સરસ્વતી ભાવે ઉત્તમ સ્રી અવતારરે--છે
રત્ન દાભડ નહી પરણાયે
ગુણવીણ રૂપજ વૃથા ગણાયે
ગુણવત જાણે, ગુણને વખાણે, રૂપને રૂવે નનારરે--છે
કાચ ડબ્બે રહ્યા શુ ગુણ રત્નો
ગુણવતા જુવે કરી પ્રયત્નો
મનમા ધારે, પુર્ણ વિચારે, પછી લગ્ને જોડાનારરે--છે

વલી--એનો બધુ જાણ્યુ ! જેને ઘેર જશે તેને તો ઘણુ જાણે કેચો એ તારી નાખશે ! પણ બહેન ! ભણેલી ભામીનીઓ વધારે ને વધારે ભવાડા કરે, તે કહેવત ખોટી કે?

વીણા--જે ભણતર ભવાડા કરે, તેને ભણતર કહેવાયજ

નહી પણ જો આપણી સખીઓ આવી માટે એકાદો રાસડો ગાઈએ નાહક વાદવીવાદમા ફાયદો નહી કહેવત છે કે "રોગનુ મુળ ખાશી અને કજીઆનુ મુળ હાસી માટે એથી સાર ન નીકળે

વેલી--જોયુ ! કાંઈ બોલવ ન ફાવ્યુ એટલે કેવી નરમ પડી ગઇ ? કેમ ! કેવી બોલતી બધ કરી દીધી છે !

વીણા--લે હુ હારી, ને તુ જીતી, હવે તો તુ રાજી થઇને ?

વેલી--તે કાંઈ તહારા કહેવાથી જીતીછુ ? તુ બોલતા અટકી ગઈ એટલે હુ આપો આપ જીતીછુ સમજીને !

વીણા--વારૂ, તેમતો તેમ, પણ જો આપણી સખીઓ આવી પહોચી હવે એકાદો રાસડો ગાઇએ

વેલી--ભલે ચાલો

વીણા--સખીઓ

ગરબો

(જોને સખી સૃષ્ટીનો) એ રાગ

શાણી સૈયર ! શીયળનો શણગાર ધાર
તનથી મનથી વરીયો જે પતી
તેવીણ ન સતીનો ઉદ્ધાર નાર
પતી શેવ સતીની સુખદ ગતી-પીયુ

સાખી

ધન્ય ! ધન્ય । સાચી સતી ! ધરે શીયળ શણગાર
જે જે શાસ્ત્રે વર્ણવ્યા સતીને સાચા સાર

સાડી શીયળ તણી પરીધાન સતીઓ નીત્યે કરેરે
ચોળી પતી તણુ ગુણગાન શેવન રીતે ધરેરે
કંચુકી કન્યા કુળ દીપક ગુણવાન
ઉજાળવુ કુળ, કહેવાનુ કુળવાન–સાડી

સાખી

ઉત્તમ કુળ દીપાવવુ માત તાતની લાજ
તે સંભાળી વર્તવુ કુડુ ન કરવુ કાજ
પતી ! ભાગ્યે મળ્યો ભગવાન–હોય મુરખકે જ્ઞાન વાન
કરવી શેવા પ્રભુજી સમાન–નહી ખોવુ સતીનુ માન

સાખી

દુર્ગુણ સઘળા દુર કરી શેવે સ્વામી પાય
પતિ સંગે વસતા સદા જુગ ! જુગ ! ખ્યાતી થાય

ગરબો ગવાઇ રહયો ત્યા સખીઓ વિદાય થઇ ગઇ સખીઓ ગઇ ત્યા વેલીની નજર બાગની બંગલીની ભીત ઉપર પડી, ભીંત ચાકનુ લખાણ જોઇ તેણે વીણાને કહયુ વીણા ! જો તે ! પેલુ શુ લખ્યુ છે? વીણાએ બંગલીની ભીત તરફ જોઇને તે લખાણ વાચવા માંડયુ

વીણા— મરાઠી સાખી

કુભાર્ગ સમ નહી સુખે સુનારો, ભાગ્વત નર કોઇ
ચીંતા બાધી ચાકડે જેણે આવે અદેખાઇ જોઇ
સાચુ સુખ એ માણે દુખને ન જરીએ પીછાણે

વીણાએ કહયુ બ્હેન વેલી ! કોક મુર્ખાએ કુભાર્ગના

સુખને વખાણ્યુ છે ! શુ દુનિયામા કુભાગ્ય સુખે સુનારો છે ? વેલીએ કહ્યુ ત્યારે તેનો ઉત્તર લખ્ય, વીણાએ કહ્યુ લાવ્ય ત્યારે હુ એનો અર્થ બરાબર રાખુ (લખે છે)

વીણા— મરાઠી સાખી

ધન્ય વાદ હુ અરપુ અતિશે કુભાગ ન્યન લખનારો
સુલક્ષણી હશે નારી સુભાગ્યે તે સુખમા સુનારો
અવર શુ સુખે સુવે, સુખને સ્વપ્ને ક્યાથી જુવે ?

વેલી કહે શુ લખ્યુ ? વીણાએ કહ્યુ પ્રથમતો કુભાગ્યને ભાગ્યવંત ગણનાર કુભારને ધન્યવાદ આપ્યો. વેલીએ કહ્યુ. પછી ? વીણાએ કહ્યુ, પછી એટ, જેને સુભાગ્યે સુલક્ષણી નારી મળી હશે, તેજ સુખમા સુનારો ને વિના સ્વપ્નામા પણ સુખ ક્યાથી મળે ? લ્યો બ્હેન હુ જઈશ વેલીએ કહ્યુ, બહુ સારૂ બ્હેન પધારો

વીણાના ગયા બાદ વેલીએ વિચાર્યુ, કોણ જાણે જેને ઘેર પરણીને જશે, તેને તો કેવોએ તારી નાખશે ? એવા વીચારમા છે ત્યા તેની દાશી શાન્તા આવી શાન્તાએ આવીને કહ્યુ બા કોઈક કાગળ લઈને આવ્યુ છે, વેલીએ તેને ત્યા તેડી લાવવા કહ્યુ તેડી લાવવાનો હુકમ મળતા, શાન્તા તે કાગળ લાવનારને તેડીને વેલીપાસે લાવી આ કાગળ લાવનારને જોઈ વેલી અચબો પામી, અને દાશીને કાગળ દેવા કહ્યુ

કાગળ લાવનારે કહયુ, વેલીબાને હાથો હાથ આપવા નો છે, ત્યા દાશીએ તેને અટકાવ્યો ને કાગળ લઇ વાચવા માડયો, દાશીને કાગળ વાચતી જોઈ કાગળ લાવનારે કાગળ ઝુટાવી લઇ વેલીને આપ્યો ને કહયુ બીજાને વચાવશો નહી, તમારે પોતાનેજ વાચવાનો છે

શાન્તાએ કહયુ, મુગ્ધ ! મોહોટા લોક તે વાચવાની તસ્દી લેતા હશે કે ? (ભાગ્યા હોય ત્યારે વાચેને) એ પ્રમાણે કહી કાગળ વાચવા માડયો

કાગળ

શાતા— ભૈરવી

ચાહુ પીત એક વેલી સુદરી
ચકોર ચિત્ત અદર તુજ દર્શન ઇચ્છુ પ્રેમધરી,
જેમ તરસ્યો બપયો મરે ટવળી
હયું તે મારૂ તન મન અને ધન પ્રિય જનપરી–ટેક
કુદરતનો હુન્નર છવાયો મુખ ઉપર
મહેનત ઉઠાવી બતલાવો પીડ હરી–ચાહુ.

જુલ્લા

ગણે ત્હારો પ્રિય કરી,
ચટકો ત્હારો, મટકો ત્હારો, લટકો ત્હારો મનહરનારો છે;
સાધારણ નહી સુદરી, મોતી તુ મુલ્યવાન,
રૂપવતી બાળા રાયની, સઘળુ છે મુજ ધ્યાન.
પ્રેમ અધ અથડી પડયો, યોવન રસમય બાગ,

બચાવી લેશો સુંદરી, મન મંદીર દઈ માગ.
મન મંદીર બેસાડીને, આપો પ્રેમનુ પાન,
ઝાઝુ લખવુ નવ ઘટે ગુણવતી તુ જ્ઞાન વાન.

દોહરો-

ઘેરી લીધુ મન બરૂ,, તુજ રૂપે આવાર
ત્યા ધરી દીન ઉપરે, પ્રીતે કરો સ્વીકાર

લી૦ ત્હારો સદાનો સાથી થવાની ઉમેદ રાખનાર.

ધમલો માળી.

શાન્તાએ કાગળ વાચી ફાડીને ફેકી દીધો કાગળ લાવ નાર અન્જણીએ કહ્યુ, કુવરીબા ! કાગળનો જવાબ માગ્યો છે વેલીએ શાન્તાને ઇસારત કરી, એટલે શાન્તાએ અન્જણીઆને એક તમાચો લગાવી દીધો, તમાચો પડવાથી અનજણીઆ નાશી ગયા ત્યા રાજા ગયગીર પોતની રાણી સહ આવી પહોચ્યા

રાણીએ કહ્યુ, કેમ વેલી ! અહી બાગમા શુ કરે છે? વેલીએ કહ્યુ, માજી પ્રાત કાળમા વીણા બેહેન ત્રે અત્રે આવી અને સખીઓ આવતા રાનડો ગાઇ સખીઓ અને વીણા બેહેન હાલજ ગયા, ને હુ તમારી રાહેજ આવતી હતી, ત્યા તો તમે અવી પુગ્યા

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા ! પ્રાત કાળની શોભાની બલહારી છે આહા ! હા ! હા ! શુ અલોકીક દેખાવ ! ધન્ય છે કુદરત ! તને, અને તને રચનારને !

ગાયન

રાજા-રાણી—(પીયુજી કેવી પ્રાતહ કાળની) એ રાહ,

રાજા- પ્યારી જુવો પ્રાતહ કાળની લેહેર,

રાણી- પીયુ વાયે મદ પવન ચોમેરે,

રાજા- . પ્યારી

પખી જુવો આ કીલ કીલ કરતા,

કેવા ફરતા કરે છે ચોમેર પ્યારી

રાણી- અતિ સુવાશીત પુષ્પો આ મ્હેકે,

રહી વૃક્ષે મારી રહ્યા લ્હેર, પીયુ.

રાજા- કાળજ તેમનો માળી પધારી,

લેશે ચુટી ફરી ઠેરે ઠેર, પ્યારી

એવી રીતે કાળ ચક્ર છે ભમતુ,

મુર્ખ પ્રાણી વીચારે ન પેર પ્યારી

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા ! જે સ્થીતિ હાલ પુષ્પોની છે તેવીજ રીતે માણસને સમજવાનુ છે ખીલ્યા છે તે ખરવાનેજ માટે આહા ! હા ! હા ! કુદરતની શોભાના વખાણ કોઇથી થયા નથી, થવાના નથી, તેમ થશે નહી

રાણીએ કહ્યુ તે બધુ ખરૂ ! પણ વેલીના બ્હીવા માટે શુ ધાર્યુ છે ! રાજાએ કહ્યુ, વજેપીહ, તેજસીહ, માનસીહ, વિગેરે ઠાકોરોના સાગા આવી ગયા, તેમને જવાબ આપીને કટાળી ગયો રાણીએ કહ્યુ શા જવાબ વાળ્યા ! રાજાએ

કહ્યુ શા કેમ ? ચોખ્ખી ના, આપણાથી ઉતરતા રજવાડામા કન્યા દેવાય ખરી ?

રાણીએ કહ્યુ, ત્યારે હવે શુ કરવા ધારુ છે ? રાજાએ કહ્યુ કોતકપુરના ઠાકોરનો ગોર આવ્યો છે રજવાડુ ઠીક છે જો કે આપણા જેવુ તો નથી, પણ બીજા કરતા ઘણુ સારૂ છે જો તમારો વીચાર હોય તો ત્યા કરીએ રાણીએ કહ્યુ, મારી રૂપવતી દીકરી એવા ઠાકરડાઓને આપવી નથી કીમતી શીરપેચ માટીના ઉપરજ બધાય, ધોબીના કાળીયા ઉપર કદાપી કાળે ન શોભે, ખીલેલી કળીનો સદઉપયોગ ગુણવાનથીજ થાય, નહી કે બધુચકથી બને ! કારણ તે તો ચોળી મસળીને ફેંકી દેવાનોજ, આ મારી રૂપવતી દીકરી એક રાજકુમાર તે પણ મહોટા રજવાડાના રાજકુમારને યોગ્ય છે, નહી કે આવા ઠાકરડાના યોગ્યની ! માટે તમે તમારે ચોખ્ખી નાજ પાડી દેજો

રાજાએ કહ્યુ હુ તો હવે કટાળ્યો છુ, તમેજ ના કહેજો, જુવો પેલો આવે ! (ગોર આવે છે) ગોરે કહ્યુ આશીર્વાદ ! આશીર્વાદ ! (ગોરે કહ્યુ હુ કોતકપુરનો ઠાકોર જાલમસીહ પોતે ગોરના વેશે માગુ કરવા આવ્યો છુ, તેથી કુવરી તો નજરે પડી, આહા ! હા ! હા ! શુ સ્વરૂપ ! જાણે ઈંદ્રના ઘરની અપ્સરા !) મહારાજ ? કોતકપુરના ઠાકોર જાલમસીહજી તમારા કરતા કુળમા ચઢીઆતા છે, છતા તમારી કુવરી વેલીનુ માગુ કરે છે

રાણીએ કહ્યુ, અમારી હલકા કુળની કન્યા તમારા કુળવાનને ન શોભે ગોરે કહ્યુ, હે ! શુ કહ્યુ ? શુ જાલમસી હના માગાનો અનાદર ! રાણી સમજો ? સમજો ! તમારી કુવરી ભાગ્યશાળી થશે રાણીએ કહ્યુ, મારી કુવરીને ભાગ્યશાળી થવુ નથી, ભલેને બીજી કોઈ ભાગ્યશાળી થાય.

ગોરે કહ્યુ, પણ હાથે વાળે પરણવા કહેવરાવ્યુ છે, રાણીએ કહ્યુ, જાણે મોહોટો ઉપકાર કરતા ન હોય ! ગોરે કહ્યુ, રાજાજી આવુ ઠેકાણુ ફરીફરીને મળવાનુ નથી, રાજાએ કહ્યુ ભલે ખોટુ ઠેકાણુ મળે ગોરે કહ્યુ ત્યારે શુ જવાબ આપો છો ? વીચાર મુકી કરુના કરો, રાજાએ કહ્યુ, રાણીએ જે જવાબ આપ્યો તેજ ગોરે કહ્યુ એટલે ! રાજાએ કહ્યુ, એટલે શુ ? આવા કામમા તો બૈરાનો જે જવાબ, તેજ પુરૂશનો જવાબ

રાણીએ કહ્યુ, એમ શા માટે કહોછો ? કહોને ચોખ્ખુ કે હમારી રૂપવંતી દીકરી ડાકરડાઓને આપવાની નથી. એ તો કોક મ્હોટા રાજ કુમાર સાથે પરણશે ગોરે કહ્યુ ત્યારે છેવટનો જવાબ ! રાણીએ કહ્યુ, રાજાજી કાઇ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યુ, કહયો તેજ, ગોરે કહ્યુ, રાજાજી કાઈ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યુ. જાઓ જાઓ મહારાજ એ તો વીચાર કર્યો ગોર નિરાશ થઇ વીદાય થયો

જતા જતા ગોરે વિચાર કર્યો હું જાલમસી હ ઠાકોર પોતે ગોર બની અત્રે માગુ કરવા આવ્યો, ત્યા મારૂ આવુ

અપમાન ? ફીકર નહી, મ્હોટા રાજકુમારને પરણાવવી છે, કેમ ! જ્યારે તે કુવરીનો જન્મ ધુળ ન કરૂ, તો મારૂ નામ જાલમસીહ નહી એ પ્રમાણે બડબડતો બડબડતો વિદાય થયો

ગોર ગયો, ત્યા રાજાએ કહ્યુ, પ્રિયા ! જે આવે છે, તે આમને આમ કટાળો આપે છે હુ તો જવાબ આપતા પણ થાકી ગયો ચાલો હવે મહેલમા જઇએ (રાણીએ બગલાની ભીતે કાઇક લખેલુ જોઇ) પણ અરે ! પેલુ શુ લખ્યુ છે ?

રાજાએ કહ્યુ, રાણી ! હુ ગઇ રાતના નગર ચરચા જોવા નીકળ્યો હતો, ત્યા કુભારને નિશ્ચીંત ! સુતેલો જોઈ તેના સુખની યાદગીરી મે લખી છે, રાણીએ કહ્યુ પણ અરે ? આમાંતો તમને કુભાર લખ્યા છે ! રાજાએ કહ્યુ, હે ? કયા ? રાણીએ કહ્યુ, કયા શુ, જુવો નીચે, રાજાએ સાખી વાચી કહ્યુ, આ સાખી કોણે લખી ?

વળી કહે, કોણે શુ ! તમારી વહાલી દીકરી વીણાએ, રાજાએ કહ્યુ, શુ વીણાએ મને કુભાર ગણ્યો ! રાણીએ કહ્યુ, કુભાર તો શુ ? પણ કુભાર, ગમાર, ચમાર, જમે તે ગણે, આપી મોઢે ચઢાવે ને ? મ્હારી વીણા ? મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા !

રાજાએ કહ્યુ, શુ મે તેને આટી મોઢે ચઢાવી, તેનો આ બદલો ! રાણી કહે આતો શુ, પણ તેથીએ વધારે

કહેશે, છોકરાને લાડ લડાવવાના ફળ મળ્યા ? રાજાએ કહ્યુ, રાણી ! તમારૂ કહેવુ ખરૂ છે, છોકરાને લડાવવામા ફાયદો નથી. રાણીએ કહ્યુ, હજી પણ કહેજોને કે મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા ! એટલે તમને ગણશે પણ નહી, નહી તો તમને કુભાર કહેનાર એ કોણ !

વેલી કહે ખરૂ છે પીતાજી ! તમને કુભાર કહેનાર એ કોણ ? રાજાએ કહ્યુ, પણ તે ગઇ કયા ? વેલીએ કહ્યુ મહેલમા, રાજાએ કહ્યુ ઠીક છે, મહેલમા જઇને તેની વાત

એ પ્રમાણે રાણીની ઉશ્કેરણીથી રાજા ઉશ્કેરાયા, અને વીણા ઉપર ગુસ્સે થતા મહેલમા ગયા. જતા જતા પણ ઉશ્કેરણી કરવામા અપર માતા પાછી પડી નહી, જે છોકરાંની મા મરતા અપર માતાને પાને પડે, તે છોકરાની દશા બુરી સમજવી

ગાયન.

કર્તા— (અજબ ખુબી છે પ્રેમમા) એ રાહ

સાચુ દુ ખ સસારમા, બાળકને વિખ્યાત.
સગી માત જાતા મરી, આવે અપર માત,
હોય ભલે સુલક્ષણી, પણ નવ છોડે જાત
કુલક્ષણી કર્મે મળે, થાય બાળની ઘાત,
સગી માનો અજબ પ્રેમ, પ્રેમ તને પ્રણામ કરૂ.
અપરમાનો ક્ષેમ, પ્રેમ, રહેમ, તુ નહી ધ્યાન ખરૂ;
બતાવી કૃતીમ પ્રેમ, કાપતાં નહી વાર કરે,
કર્મ હીણુ હોય જેહ બાળ, તેની સગી માત મરે.

પ્રકરણ ૮ મું

જાલમસીંહ ઠાકોર ગામમા પોતાના ઉતારે આવ્યો, વેશ બદલો કરેલો હોવાથી ઉતારો એક ધરમશાળામા કર્યો હતો, ઉતારે આવી વિચાર કર્યો, શુ મારૂ અપમાન કર્યું ? અપમાન સાંભળી આવતા તે જુસ્સા ઉપર આવી ગયો, ને મન સાથે બબડવા લાગ્યો કે શુ એ અભીમાની ગણીએ અને સ્ત્રી વશ રાજાએ મ્હારૂ અપમાન કર્યુ ? હુ કોણ ? કઉતકપુરનો ઠાકોર ? તેનો પણ તેને વિચાર નહી આવ્યો ! ઠીક છે ? બચ્ચા ? ઠીક છે ? જ્યારે અપમાનના ફળ ન ચખાડુ, અને કુવર્ગીનો જન્મારો ન બીગાડુ, તો મારૂ નામ જાલમસીંહ નહી. બસ મારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ? હા ! એ કોણ ?

જાલમસીંહ આ પ્રમાણે પોતાના અપમાનના ઉભરા કાઢતો હતો, ત્યા વજેસીંગ ઠાકોર કે જે વેશપાટલો કરી માગુ કરવા આવેલો, ને અપમાન પામી પાછો વળેલો, તે ત્યા આવી પહોંચ્યો, ત્યા જાલમસીહના અપમાનના ઉભરા સાભળી ખુશી થયો, અને પાછળથી જઈને કહયુ કોણ જાલમસી હ !

જાલમસીંહે કહયુ હા, પણ વજેસીહજી ! તમે અહી આ ક્યાથી ! વજેસી હે કહયુ, જેમ તમે આવ્યા છો, તેમજ. જાલમસી હે કહયુ, શુ માગુ કરવા ? વજેસી હે કહયુ, હા.

જાલમસી હે કહ્યુ જઇ આવ્યા ! વજેસી હે કહ્યું હા, જાલમસી હે કહ્યુ, જવાબ શો મળ્યો ? વજેસી હે કહ્યુ, તમને મળ્યો તેવોજ જાલમસી હે કહ્યુ તો તો ઠીક, પણ મારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ? ત્યા વજેસી હે મસ્કરીમા કહ્યુ, તમારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ?

વજેસી હે કહ્યુ જાલમસી હજી ! આપણે તો નાહાના રજવાડાના ધણી રહ્યા, એટલે ઠાકરડા કહેવાયા, પણ તમને કેવા કહ્યા ? જાલમસી હે કહ્યુ, તમને કહ્યા તેવા, રાજા રાણી અભીમાનના પહાડ ઉપર ચઢી ગયા છે, ને કહે છે કે તમને ઠાકરડાઓને હમારી કન્યા આપવાની નથી, પણ કોઇ મ્હોટા રાજકુવરને વરશે અને આપણે તો ઠાકરડામા કેમ ?

વજેસી હે કહ્યુ, ને હુ પણ ઠાકરડામા ? જાલમસી હે કહ્યુ, તમારૂ તો ઠીક પણ મારૂ અપમાન ? અપમાનનો પુરો બદલો ન લઉ તો મારૂ નામ જાલમસી હે નહી, વજેસી હે કહ્યુ કેવી રીતે ? જાલમસી હે કહ્યુ કેવી રીતે શું ? કોઇ પેચ દાવથી. વજેસી હે કહ્યુ, એક પેચ મને યાદ આવ્યો છે

જાલમસી હે કહ્યુ, શો ? વજેસી હે કહ્યુ કોઇ બનાવટી રાજ કુમાર બનાવી ફરેબ કરી તેને રાજકુંવરી સાથે પરણવવા પેરવી કરવી, રાજારાણી અભીમાનના પહાડની ટોચ ઉપર છે, એટલે આપણા પેચમા પુરેપુરા ફસાવીશું;

જાલમસીહે કહ્યુ, વજેસીંહજી ? તમારૂ કહેવુ બરાબર છે, પણ એવો માણસ કયાથી મળે !

વજેસીહે કહ્યુ. પેરવી કરો, એટલે મળી રહેશે પણ જુવો ? પેલુ કોઇક જોશી જેવુ આ તરફ આવતુ જણાય છે. ચાલો તેમને આપણા કામનો પ્રશ્ન પુછીએ, જાલમસીહે કહ્યુ ચાલો, ત્યા જોશી પાસે જઈને કહ્યુ, મહારાજ ? હમારૂ ધાર્યું કામ ફતેહ થશે કે કેમ ? જોશીએ કહ્યુ, એમ તે પ્રશ્ન પુછાતા હશે ? બેસો, હુ કુડળી કાઢુ તેની ઉપર દક્ષણા મુકો, પછી ગણીને કહુ

જાલમસીહે કહ્યુ, લ્યો જોશી મહારાજ. તેમ તો તેમ એમ પ્રમાણે કહી ત્યા બેઠા, જોશીએ કુડળી કાઢી તેના ઉપર દક્ષણા મુકી ત્યા જોશી મહારાજે નવ ગજનુ ટીપણુ ઉકેલ્યુ, ટીપણુ જોઈ કહેયુ, તમારૂ કામ થશે. જાલમસીહે કહ્યુ કયારે ! જોશીએ કહ્યુ બીજો પ્રશ્ન મુકીને કહુ.

જોશીએ બીજી કુડળી કાઢીને કહ્યુ, દક્ષણા મુકો, જાલમસીહે કહ્યુ, કેટલી વાર ? જોશીએ કહ્યુ, પ્રશ્ન મુકાવો એટલી વાર, નહી તો રહ્યુ, મહારી ગરજે મુકતા હો, તો મુકતા નહી. જાલમસીહે કહ્યુ, મહારાજ ? તમો પણ ગરજ વરતો છો ખરા ! જોશીએ કહ્યુ, ગરજ વગર હમારો ભાવે કોણ પુછે ! જાલમસીહે દક્ષણા મુકી, ત્યા ફરીથી ટીપણુ ઉઘાડીને તે જોઇ કહ્યુ, હાલને હાલ તમારા કાર્યની સીદ્ધિ થશે, વજેસીહ તથા જાલમસીહ જોશીના વચનો સાભળી ખુશી થયા.

તે અરસામા ગામના છોકરા રાજકુમારની જે, રાજ-કુમારની જે, એ શબ્દો મોટે સાદે બોલતા તે ઠાકોરોએ સાભળ્યા (રાજકુમારની જે,) એ શબ્દથી ઠાકોરો અચબો પામ્યા, અને જોશીને પુછ્યુ જોશી મહારાજ ! આ રાજ-કુમારની જે શેની બોલાય છે?

જોશીએ કહ્યુ, એતો અમારા ગામમા મુળીયો કરીને રાજાનો માળી હતો તેનો કુવર ધમલો દેવતાની વાગે અગાર જેવો પાકયો છે, તેની જે બોલાય છે ઠાકોરોએ કહ્યુ, પણ મહારાજ ! આતો તેની જે નથી બોલાતી, પણ રાજકુમારની જે બોલાય છે, શુ ! તે રાજકુવર તો નથી! જોશીએ કહ્યુ, રાજકુવરનો શુ ! પણ તેથી એ ચઢીઆતો.

ઠાકોરોએ કહ્યુ, એટલે ? જોશીએ કહ્યુ, એટલે શુ, તે બધા હુન્નરો જાણે છે બધુ શીખ્યો છે, પણ એક વગર, ઠાકોરે કહ્યુ તે શુ ? જોશીએ કહ્યુ ગાતા, બજાવતા, પહે-રતા, ઓઢતા, વાચતાં વિગેરે તમામ હુન્નરો જાણે છે, પણ એક હુન્નર જાણતો નથી ઠાકોરોએ કહ્યુ, તે શો ? જોશીએ કહ્યું, કમાતા !

ઠાકોરોએ કહ્યુ, હુન્નરો જાણે છે તેથી રાજકુમાર શેનો કહેવાય ? જોશીએ કહ્યુ, તેને એક દરદ છે, તેથી ડાગળી છટ જેવો થયો છે, તેથીજ છોકરા રાજકુમાર કહી મસ્કરીઓ કરે છે. ઠાકોરોએ કહ્યુ તે દરદ કીયુ ? જોશીએ કહ્યુ, પ્રેમનું

પ્રેમની વાત સાભળી ઠાકોરો અચબો પામ્યા, અને

પુછયુ, વારૂ જોશીજી ! કોની ઉપર પ્રેમ ચોટયો છે ? જોશી કહે કોની ઉપર શુ ! અહીના રાજાની કુવરી ઉપર પ્રેમના કાગળો પણ લખી ચુકયો, અમે સદેશો પણ મોકલી ચુકયો, જાલમગી હેકહ્યુ ત્યારે તો મારો બેટો ઉસ્તાદ ખરો.

જાલીમગી હે વજેસીહને કહ્યુ, વજેસીહજી ! કાઈ સમજયા ? વજેસીહ કહે ના, જાલીમગીહ કહે, તે આપણા કામનો છે, માટે ચાલો તેને મેળવી જોધપુરનો રાજકુમાર ઠરાવી રાજકુવરી સાથે પરણાવીએ અપમાનનો બદલો લઈએ.

વજેસી હે કહ્યુ, તે બરાબર છે, ગોરમહારાજને કહ્યું ગોરમહારાજ હમને તેની સાથે મેળવશો ? ગોરે કહ્યુ ઘણી ખુશીથી, ઠાકોરે કહે ચાલો ! ગોરે કહ્યુ ચાલવાની કાઈ જરૂર નથી, તમે અહી આજ બેસો હમણાજ આ રસ્તે થઈને નીકળશે તેના ઘરનો રસ્તોજ આ છે, લ્યો હવે હુ જાઉં છું આશીરવાદ ! આશીરવાદ !

આશીરવાદ આપી ગોર વિદાય થયા, ત્યા ધમલો તે રસ્તે આવ્યો, અને રસ્તા ઉપર ઉભા રહી વીચાર કરવામા પડયો.

હુ કોણ ? કેવો ? વેલી કુવરી મને પસદ શા માટે ન કરે ? શુ હુ બહેરો છુ ? બોબડો છુ ? લગડો છુ ? કાણો છુ ? કુબડો છુ ? મારા જેવો વર વેલીને કયાથી મળનાર છે ? ભણેલો, ગણેલો, ચાલાક, ચબરાક, હોંશીઆર ! જો કોઈ રજવાડામા પરણશે, તો મારા જેવુ સુખ કયાંથી મળશે ! રાજ રાણી થઈ મહેલ રૂપી બધીખાનુ શેવવું

તેના કરતા હુ શુ ખોટો છુ ! મારી સાથે જે છુટથી વર્તવાનુ મળશે, એવી છુટ રજવાડામા ક્યાથી મેળવી શકનાર છે (ઘમાની ડોશી આવે છે)

ડોશીએ કહ્યુ, દીકરા ઘમા ! ઘમાએ કહ્યુ, હરમાનજી વાસે પુછડુ લાગુને લાગુ જ્યા જઉ ત્યા ડોશી પાછળની પાછળ ડોશીએ કહ્યુ દીકરા ? તે શુ કરવા ધાર્યુ છે ! ઘમે કહ્યુ ડોશી ! એઇ ડોશી ! શુ કરવાનુ હતુ ! ડોશીએ કહ્યુ, તારો બાપતો પાચ માણહમા પુછાતો હતો અને પચાતીઓ ગણાતો હતો આપણે આમને રખડે પાલવે ! આબરૂદારનુ એ કામ નહી

ઘમાએ હ્યુ, મારે એવી માથાફોડ કરવી નથી બમહુંતો મારા મનનુ ધાર્યુ કરવાનો, અને મનની મોજ પ્રમાણે ફરવાનો, સમજી ? ડોશીએ કહ્યુ, ત્યારે શુ તુ ઘેર નહી આવે ! ઘમે કહ્યુ છટ છટ હવે રાજકુવરીને પરણવાનો, તો શુ એવા ઝુપડામા રહેવાનો કે ? ડોશીએ કહ્યુ, હાય ? હાય ! તારા બાપની ઇજત હલકી કહેવરાવવા બેઠો છુ ? એવુ બોલીશ તો રાજા તને ગામમાએ નહી રહેવા દીયે સમજ્યો ?

ઘમાએ કહ્યુ, ડોશી ? એઇ ડોશી ? એ શુ બોલી ! રાજા શું કરનાર હતો ! રાજા ગામનો મુખ્તીઆર છે, કોઇના મનનો નથી સમજી ! ડોશીએ કહ્યુ, ત્યારે તુ હારા ઠેકાણે પરણ્યો હું કામ ? ઘમાએ કહ્યુ, હુ કયા ખુશીથી

પરણ્યો હતો! તમે પરાણે પરણાવ્યો હતો ને હજુ શું વહી ગયુ છે એવી કદરૂપી અને બેડોળ બૈરીને શુ કરૂ? આપી દો છેડાછુટકો

ડોશીએ કહ્યુ, શુ તે તારા બાપની ઇજત ઉપર પાણી ફેરવાધાર્યું છે? ધમાએ કહ્યુ, ડોશી? એઇ ડોશી? જેમ મેલા કપડા ઉપર પાણી ફેરવવાથી તે સાફ થાય છે, તેમ બાપની જુની ઇજત ઉપર પાણી ફેરવાથી ઇજત સાફ થાય છે ચાલ્ય ચાલીજા (ધકકો મારે છે, ડોશી પડી જાય છે,) ડોશી! એઇ ડોશી! પડી કેમ ગઇ! શુ મશાણમા જવુ ધાર્યું છે! (ડોશી જાય છે)

જાલમસીહ અને વજેસીહ ધમલા પાસે જઇ કહ્યુ હમારે તમારી સાથે કેટલીક વાત કરવાની છે ધમલે કહ્યુ, મને ફુરસદ નથી, પણ તમે કોણ છો! જાલમસીહે કહ્યુ, તમારા હીતસ્વી, ધમલે કહ્યુ શી બાબતમા, તમે જે બાબતનો વીચાર કરો છો તેજ બબતમા સમજ્યા? ધમલે કહ્યુ, કીઇ? જામલસીહે કહ્યુ, કીઈ શુ? વેલીને પરણવાની, પણ જાણો છો? હમારા વીના તમે ફતેહ મેળવી શકનાર નથી, કારણ તમો ગરીબ છો.

ધમલે કહ્યુ વારૂ! કેવી રીતે ફતેહ મળશે! જાલમસીહે કહ્યુ, કેવી રીતે શુ? તે રસ્તો હમારી પાસે છે, પણ હમો કહીએ તેમ વર્તવુ પડશે, ધમલે કહ્યુ. તૈયાર છુ પણ વેલી મળશે? જાલમસીહે કહ્યુ હા, મળશે, અને ત-

મારા મનોરથ ફળશે, પણ તે તમારા એકલાથી બનવાનુ નથી

અરજણીઓ કે જે કાગળ લઇ વેલી પાસે ગયો હતો, તે આવ્યો, અને કહ્યુ, ધમલા ! નખખોદ ! આવુ કામ તે ભળાવાતુ હશે કે ? ધમલે કહ્યુ પણ છાનો રહેને? મુગો મરને ! અરજણીએ કહ્યુ, પણ મને પહેલુ કહેવુ હતુ તો ખરૂ? ધમલે કહ્યુ, પણ જવાબ લાવ્યો ? અરજણીએ કહ્યુ હા એમ કહી એક તમાચો લગાવી દીધો

તમાચો પડયો, તેથી ધમો ચીહીડાયો, અને કહ્યુ ગધેડા ! તમાચો કેમ માર્યો ! અરજણીએ કહ્યુ, એ જવાબ ધમલે કહ્યુ, શુ મારૂ અપમાન ! અરજણીએ કહ્યુ, હા ! હા ! તારૂ અપમાન તુ તે એક માળીનો છૈયો શા હીસાબનો ? એ પ્રમાણે કહી અરજણીઓ વિદાય થયો

ધમલાએ જુસ્સામા આવી કહ્યુ, પણ હુ માળીનો છોકરો શા માટે થયો ? બસ મારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ! ભયા બજારે લાજ લુટુ ત્યારેજ મારૂ નામ ધમલો માળી, એ પ્રમાણે કહી રોફમા જવા માડયુ, ત્યા જાલમ સીહે તેને અટકાવ્યો, અને કહ્યુ, તેમ કરવાની જરૂર નથી હમે કહીએ તેમ કરો એટલે બેડો પાર, ધમલાએ કહ્યુ, ત્યારે આ દાસ છે તયાર, હવે ચાલો ઉતાવળ કરો થાય છે વાર

જાલમસીહે કહ્યુ, એમ ઉતાવળે આબા નહી પાકે. પ્રથમ હમો કહીએ તેમ કરો ધમલે કહ્યુ " શુ ! જાલમ

સીહે કહ્યું, તમે બનો જોધપુરના બનાવટી રાજ્ય કુમાર;
ધમલાએ કહ્યુ પણ વસ્ત્ર શણગાર ! જાલમસીહે કહ્યુ
તે દેનાર આ ઉભા તૈયાર

વમલે કહ્યુ શુ ! ગજા ! રાજા ! જાલમસીહે ક-
હ્યુ, હા, રાજા, પણ જો જો ! મનને કાબુમા રાખજો પો-
ગળ પકડાઈ જાય નહી, ધમલે કહ્યુ તેમા આ શેવકને
કહેવુ નહીજ પડે રાજા ! રાજા ! ૭૬ હવે જોધપુરના
રાજકુમાર (જાલમસીહ તથા વજેસીહને) પણ તમારો
તો તાબેદાર

બહુ સારૂ, અમે વસ્ત્ર શણગાર તૈયાર કરી રાખીએ
છીએ, તેટલામા તમે આવી પહોચજો, ઢીલ કરતા નહી.
ધમલે કહ્યુ આ આવ્યો

ગાયન

ધમો— (ચાલી જા ચાલી જા અહીંથી) એ રાહ

બનુ હુ રૂડો એ ભામા ભરથાર,
નમાવુ આકડો, બદો આ ફાકડો, કેવો છુ વર,
છેલાનો સરદાર

રીઝાવી, પટાવી, ફદામા ફસાવી, તેને મા મીલાવી,
કરૂ મોહે રદાર.

જાુઠ વીણ નવ પહોચાય પાર,
જોધપુરનો બનુ રાજકુમાર,
જાુઠુ જગ માને, સાચુ ન પીછાણે, પસ્તાય તે ટાણે;
જાણે જેની વાર .. બનુ

પ્રકરણ ૯ મું

પીતા પુત્રી વીવાદ વીણાનો પીતાને બોધ.

ગયસીહે કહ્યુ, બોલ્ય વીણા ! મારી સામીનો જવાબ કોણે લખ્યો ! વીણુએ કહ્યુ. પીતાજી મે લખ્યો રાજાએ કહ્યુ, શુ લખ્યુ ? વીણાએ કહ્યુ, તમે વાચ્યુ તો હશે ? રાજાએ કહ્યુ, તોપણ તુ તારે મોઢેનીજ કહેને ? વીણાએ કહ્યુ, પહેલા તો કુભારનુ સુખ વખાણનાર કુભારને ધન્ય વાદ, રાજાએ કહ્યુ, પછી ? વીણાએ કહ્યુ, જેને ઘેર સુઘડ નાર, તેજ સુખમા સુનાર

રાજાએ કહ્યુ, શુ કુભાર સુખમા સુનારો નથી ? વીણાએ કહ્યુ, ના ! તેને સુખમા સુવાનુ શેનુ હોય ? સવારના પહોરમા વ્હેલુ ઉઠી ગધેડા લઈ માટી ખાણે જવુ, ત્યા માટી ખોદવી, ઉપાડી ગુણોમા ભરી ગધેડા લાદવા, પછી ઘેર આવવુ, એવા એવા બને એટલા ફેરા સાજ સુધી કરવા, કહો તેમા તે સુખે સુનાર શેનો ?

રાજાએ કહ્યુ, પણ તેને રાજા જેટલી ચીતા તો નહીજને ? વીણાએ કહ્યુ, ચીતા કેમ નહી ? સવારમા વ્હેલુ મોડુ ઉઠાય, તો માટી ઓછી લવાય; માટે વ્હેલુ ઉઠવુ તે ચીતા, વાસણો બનવવા માટી કેળવવી, અને તે બરાબર નહી કેળવાય, તો વાસણો સારા નહી થાય, તે ચીતા ! વાસણો પકવવાની ચીતા ! ઘરબારની ચીતા ! માણસ માત્ર ચીંતા દેવીના કબજામા સપડાયેલા છે, તો કુભાર સુખી શાનો ?

રાજાએ કહયુ, ત્યારે સુખી કોણ ? વીણાએ કહયું, એક તો સુખે સુવે મુરખ, કે જેને કોઈ વાતનુ ભાનજ ન હોય, બીજો સુખે સુવે બાળક કે જેને વાતનુ જ્ઞાનજ ન હોય, ત્રીજો સુખે તે સુવે કે જેને કોઈ રીતનો ઉઠાવવાનો ન હોય ઘરનો ભાર, અને ચોથો સુખે સુવે તે જેને ઘેર સુઘડ નાર.

રાણીએ કહયુ, ત્યારે અમે તો કુવડજ ! વીણાએ કહયુ, હા, જેના પતીને સુખે સુવાનુ નહી, તે બધીએ કુવડજ, સુઘડ સ્ત્રી પતીના માથે પડેલી ચીતામા ભાગ લઈ પતીનો ચીતાનો બોજો હલકો કરનાર છે, કુવડ સ્ત્રી તે બોજો વધારનાર છે

રાજાએ કહયુ, ચીબાવલી છોકરી ! ત્હારા વિના પીતાને કુભાર કહેજ કોણ ? વીણાએ કહયુ પીતાજી ! જો આપેજ લખ્યુ છે, તેવુ જાણુત, તો તેવુ ન લખત; છતા મને યોગ્ય જણાયુ તે લખ્યુ છે, તમોએ આપેલી કેળવણીનો સદઉપ-યોગ કર્યો છે, તેથી તમારે ખુશી થવાનુ છે

રાણીએ કહ્યુ, સાભળ્યુ ! તમને કુભાર લખ્યા, તેથી તમારી માનીતી પુત્રી કહે છે કે તમોએ આપેલી કેળવણીનો સદઉપયોગ કર્યો છે, તેથી ખુશી થાઓ ? આવુ તો આજ સાખે, જો, કોઈ બીજો હોય, તો પછી ખબર પડે

વીણાએ કહયુ, ખબર શી પડવાની છે ! ખરી વાતમા ખાર હતો હશે કે ! રાજાએ કહયુ, શુ ખરી વાત ! વીણાએ કહયુ, હા કુભાર જેવા વીચાર લખ્યા તેથી કુભાર લખ્યા તેમા ખોટી વાત શાની ?

કમભાગ્ય છોકરી ! હું જાણું છું, તે તું જાણે છે? વીણાએ કહયું હા ! રાજા રાયસીંહે કહયું, હું શું કરી શકું છું ? તે તું સમજે છે? વીણાએ કહયું, પીતાજી ! નાહક હુંપદ શા માટે કરો છો ! હું કરૂં છું, ને કરીશ, એવું સમજનાર માણસ મુરખનો સરદાર છે

છપ્પો.

હુંપદે રાવણ રાય જુવો રણમા રોળાણો
કૌરવ દુર્યોધન સમ ચાચડ ચોળાણો
કૈયા કીચક પ્રધાન હુંપદે આજો કુલ્યો
સતબ ધુઓ સાથ ભીમના હાથે ડુલ્યો
હુંપદમા વસનાર કોઈ થયો સુખી નહી જાણીઓ
જેઠો કહે હુંપદ તજો શીદ હાથે ડુલો પ્રાણીઓ

માટે પીતાજી નાહકની હુંપદ રહેવા ઘો ! રાયસીંહે કહયું કમ ભાગ્ય છોકરી ! રાયને રંક તે હું જ બનાવું છું, ને રંકને રાય પણ હું જ કરી શકું છું, મારી મહેરબાનીથી ખમા ખમા થાય છે, ને મારી કફા મરજીથી હાડ હાડ થાય છે

વીણાએ કહયું, પીતાજી ! તમે શું કરો છો ! બનવા કાળજ બને જાય છે તમારી મેહેરબાની, અને તમારી કફા નજર તે તો ફકત કારણરૂપ છે, ઇશ્વર ઈચ્છા બળવાન છે. ઇશ્વરની કૃપા દ્રષ્ટી જે પ્રાણીપર હોય તે પ્રાણીપર તમે ગમે તેટલી કફા દ્રષ્ટી કરો, તે કફા દ્રષ્ટી ખાડ ખાય છે, ઇશ્વરની જેના ઉપર કફા દ્રષ્ટી હોય, તેના ઉપર ગમે તેટલી કૃપા દ્રષ્ટી કરો તે કામ આવતીજ નથી, માટે પીતાજી ! રાય

અને રંક, સુખી અને દુખી બનાવાવાળો ઇશ્વર હાજરાહજુર છે તમારાથી કાઇજ બનતુ નથી

રાણીએ કહ્યુ, જોયુ ! તમારી કૃપા દ્રષ્ટીથી કાઇજ બનવાનુ નથી, ને તમારી કફા દ્રષ્ટી ખાડ ખાય છે ! હમણા કોક કંગાલની સાથે વગાવે, તો તો બધીએ ખબર પડે વીણાએ કહ્યુ, ખબર શી પડવાની છે ભાગ્ય બળવાન છે

રાજાએ કહ્યુ અભાગણી છોકરી ! મારી તારા ઉપર કફા દ્રષ્ટી થાય, તો તને ટુકડો રોટલોએ ન મળે સમજી ? એતો ઠીક છે કે છોકરૂ ગણીને હમી કાઢુ છુ

વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી ! નાહકની હુંપદ શામાટે કરો છો ! કીડીઓ અનાજના સંગ્રહ કરે છે, તેને કોણ આપવા જાય છે ! ચકલી સુખે નિર્વાહ કરે છે, તેને કોણ પાળવા જાય છે બીલાડી દુધ પીએ છે, તેને કોણ પાવા જાય છે! એ તો પોતપોતાની જાત મહેનત અને કીસ્મત

વેલીએ કહ્યુ, પીતાજી ! દુનિયામા રાજા બે, એક ગામના રાજા ! અને બીજા મેઘરાજા ! રાયસી હે કહ્યુ, અભાગણી વીણા ! સાભળ્યુ ? વીણાએ કહ્યુ, શુ સાભળુ ! સ્વાર્થ સાધી લેવાની કપટ જાળ છે, વેલીએ કહ્યુ અમારૂ કલ્યાણ તો તેમનાથી છે તેમની કૃપાદ્રષ્ટીથીજ મારૂ કલ્યાણ છે વીણાએ કહ્યુ વીધીએ નિર્મ્યુંજ બને જાય છે, તેમની કૃપાદ્રષ્ટીથીજ કલ્યાણ માનવુ તે ખરેખરી મુરખાઈ છે તેમનાથી કાઇ બનવાનુજ નથી, પોતાના ભાગ્ય પ્રમાણેજ બને છે, રાણીએ

કહ્યુ, હમણા કોક કંગાલ સાથે વરાવે, તો ખબર પડે, પછી ભાગ્ય જણાય હમો તો હમારૂ કલ્યાણ તેમનાથીજ સમજી છીએ

વીણાએ કહ્યુ નાહકની પ્રપંચ જાળ શા માટે પાથરો છો? ઇશ્વિરની તો બ્હીક રાખો, રાણીએ કહ્યુ, ત્યારે શુ હમો પણ ત્હારી પેઠે કુભાર કહીએ, તો સારૂ કેમ? એતો એજ ઠીક છે, ને જો આવા વેણ મારી વેણી બોલી હોય, તો તેની જીભ નહી ખેંચી કાઢુ, પણ શુ કરીએ, અપંગમાથી કાઈ થાય છે? જો કાઈ કહીએ તો લોકો શુ કહે?

રાજાએ કહ્યુ હીણભાગી છોકરી! હુ નથી બોલતો, તેમ તુ ચઢી કેમ? વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી! ચઢયા છો તો આપને, ચઢાવનારા આ મારા માજી તમારી પડખે ઉભા છે રાણીએ કહ્યુ જો અભાગ્યણી બોલે છે પોતે, ને નાહકનો મને દોષ આપે છે!

વીણાએ કહ્યુ માજી! હુ શુ બોલી છુ? જેને ઘેર સુઘડનાર, તેજ સુખમા સુનાર, એજ કે બીજુ? આટલુ બધુ ટાયલુ તો તમેજ કર્યુ

રાજાએ કહ્યુ, વીણા તને એક કંગાલની સાથે વરાવીએ તો તુ તેને સુખે સુનાર બનાવીશ ખરી! વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી? કંગાલ તો શુ? પણ મુરખ, રોગીઓ, કોડીઓ, પતીઓ, જેવો પતી મારા કર્મે લખ્યો હશે, તેવો મને મળશે, તમે શુ વરાવશો? તેને માટે તો વીધ્રીએ અગાઉ-

થીજ નીર્માણ કરી રાખ્યુ હશે તમે તો એક દલાલરૂપ છો ત્યા પ્રધાનજી આવી પહોચ્યા

પ્રધાનજીએ કહ્યુ, જોધપુરનો રાજકુમાર રીસાઇને આ તરફ આવ્યા છે રીસાલા વીના નીકળી આવ્યા છે જાલમસીહ અને વજેસીહ તેમની સરભરામા છે રાયસીહે કહ્યુ, શુ જોધપુરના રાજકુમાર રીસાઇને અહી આવ્યા છે? જાઓ તેમને બહારના બગીચામા ઉતારો આપો, અને તેમની સરભરામા રહો, હુ રાણીસહ ત્યા આવી પહોચુ છુ

પ્રધાનજીના ગયા બાદ રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણનાથ! જોધપુરના કુમાર રીસાઇને કેમ નીકળ્યા હશે? રાજાએ કહ્યુ, એ તો રાજકાજ છે એમને એમ ચાલ્યુ જાય છે રાણીએ કહ્યુ, પણ જો જો! આવો અમુલ્ય અવસર ખોતા નહી ઘેરે બેઠે ગંગાજી મળી ગયા છે, જો જો આ સુકા જોડે લીલુ બાળતા નહી?

રાજાએ કહ્યુ, વાહ! તને બને, વીણાને કહ્યુ, ખોટય વીણા! તે જોયુ! સુખી અને દુખી કરનાર હુજ છુ તે ખરૂ કે ખોટુ? જો! વેણીને જોધપુરના કુમાર સાથે પરણાવી સદાની સુખી બનાવુ છુ ખોટય હવે ત્હારી શુ ઇચ્છા છે

વીણાએ કહ્યુ, હીતજી! ઇચ્છા તુ શુ પુછો છો? હુ તો પહેલ્યાથીજ જણાવી ચુકીછુ કે જે પતી નસીબમા લખ્યો હશે તેજ મળશે તેમા મારી કાંઈ બનવાનુ નથી રાજાએ કહ્યુ,

કેમ ભાગ્ય છોકરી ! તારૂ ભાગ્યજ તને બોલાવે છે, મને ખાત્રી છે કે તુ દુખી થઇશ, અને રખડી રવડીને મરીશ, માટે હજુ પણ તારા માટે દયા ખાઇને પુછુ છુ, કે તારા ફુટેલા કર્મના સાધણ રૂપ કાંઇ બોલ્ય ?

વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી ! શુ બોલાવો છો ? ભાગ્યની બલહારી છે તમાગ હુ પદમા હુ તણાવાની નથી ને નથીજ, તેની ખાત્રી રાખજો ખોટુ ડોળ ઘાલુ બોલનારા તમારી પાસે આ ઉભા, તમને બોલાવા અને તેમનુ ભલુ કરો, હુ તો મારે ભાગ્યની ભજાણી છુ

રાજાએ કહેયુ, ઠીક છે, તને તો એક કગાલ વેરેજ વના વીશ, તે શીવાય તને સમજ નહી પડે વીણાએ કહેયુ પીતાજી ! મારૂ જરા સાભળો તો ખરા !

વીણા— ગાયન

(અરે શુ માનવનો અભિમાન) એ રાહ

ખરે છે કાયા કાચો કુભ વણસતા વાર નથીરે
પ્રાણી શીદ ધરો હુ પદ નાદાન માયામા મરો મથીરે
માયામા મરો મથીરે, છેવટે સાર નથીરે— ખરે
રાનુ અળઅરમા જાનુ એક સુખની છે એ રે કીડા
કરો હુપદ પણ દુખ દુખ છે છેહ ને તીડા
નમજો પ્રાણી નાદાન— ખરે.
માયા સુ રાફ્ર દે તજી ગાડડા ને અભીમાનની
જહુ કાને હુ પદ નીશાની જાણુ નક્કી હાણી

રાવણ સરીખાએ કર્યો નહી મળી કમાણી લ્હાણની
રામેજ આપે રેળીઓ કીધી ખુવારી પ્રાણની-- ખરે

રાજાએ કહ્યુ, ઠીક છે ઠીક ! એતો જાણી તને જાણની. પુછડી થઈ છુ તે ! એમ કહી રાજા રાણી વેલી કુવરીસહ જોધપુરના કુમારને મળવા માટે ગયા. અને વેલી પીતાની હુપદનો પશ્ચાતાપ કરતી મહેલમા બેશી રહી

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અનાવટી રાજકુમાર ધમલો માળી.

ધમલો માળી જોધપુરના રાજકુમારના પોશાકમા તલ્લીન થઈ આનદમા આવ્યો છે, ત્યા જાલમસીહે કહ્યુ, ધમા ! જોજે પોગળ વેરાઈ જાય નહી ધમે કહ્યુ, ઠાકોરો ! કોઈ વાતની ચીંત રાખશો નહી. મોરના ઈંડામા ચીતરવાનુ હોયજ નહી, એમા મને કહેવુ નહી પડે, રાજા રાણીને આવવા દ્યો, પછી જુવો મારો રોફ ! કોઈ કળી જાય, તો તો થઈજ રહ્યુ ના, ધમાભાઈને જેવા તેવા સમજશો નહી

જાલમસીહે કહ્યુ, જો ? પેલી રાણી વેલી કુવરી સાથે આવે છે કુવરીના પ્રેમમા અધ થઈ આડુ અવળુ બોલી જતો નહી, રાજા રાયસીહ પણ સાથેજ છે ધમે કહ્યુ, ફીકર નહી આવવા દ્યો, પણ રાણી તો કુવરીને લઈ મહેલ-

મા ગઇ, ને રાજા એકલા આવતા હોય એમ જણાય છે.
(રાજા આવે છે)

રાયસીહે જોધપુરના બનાવટી કુવરને રાજ્ય રીતે સલામ ભરીને માન આપ્યુ, અને પુછયુ રાજકુમાર ! આપ તો મોહોટા રાજ્યના ધણી છો, છતા આમ એકલા કેમ ચાલી આવ્યા છો? બનાવટી કુમારે કહેયુ, પીતા સાથે રાજકાજમા બોલવુ થયુ, તેથી રીસનો માર્યો ચલી નીકળ્યો છુ. પાછળથી સમાચાર તો આવી ગયા, કે જોધાણનાથ પસ્તાય છે, અને તમારા વીના મુઝાય છે, માટે જોધપુર પાછા આવો, પણ નીકળ્યો તે નીકળ્યો, ફરી ફરી દેશાટણ મળવાનુ નથી એમ ધારી આ તરફ ફરીને પછુ રાજ્યમા જવા વિચાર છે

જાલમસિહે કહેયુ કૃપાનાથ તમો તો જતા હતા, પણ હમારી વીનવણીથી અઠવાડીયુ રોકાવા વચન આપ્યુ છે, આપ રાજવીની સેવાનો અલભ્ય લાભ અમને ફરીથી કયાથી મળનાર હતો ! રાયસીહ ઠાકોરના પણ ધન્યભાગ્ય, કે આપ જેવા પવિત્ર રાજકુમારના દર્શનનો લાભ તેમને મળ્યો.

રાયસીહે કહેયુ, ખરૂ છે જાલમસીહજી, રાજકુમારે મને અને મારા રાજ્યને પાવન કયુ છે. મને સમાચાર મળતાજ હુ મળવા માટે ચાલી આવ્યો, તમારા માટે સોઇ કરવા પ્રધાનને ભલામણ કરી છે

જાલમસીહે કહેયુ, હજી સુધી તો કઇ બદોબસ્ત થઓ

નથી, રાયસીહે કહ્યુ પ્રધાનજી તેને માટેજ રોકાણા છે. પણ કુમાર સાહેબ ! આપના રાજ્યમા ઘોડુ કેટલુ ? લશ્કર કેટલુ ? ખજાનો કેટલો ? તે કૃપા કરીને જણાવશો

બનાવટી કુમારે કહ્યુ રાજકુમાર તે વાણીઆના છોકરાની માફક હીશાબ રાખતા હશે ? જાલીમસીહે કહ્યુ ખરૂંછે કૃપાનાથ ! ખજાનો, અથાગ ઘોડુ, અને અગણીત લશ્કર, તેની ગણતરી કેવી રીતે થઇ શકે ! અને હીસાબ તો રાખનાર રાખે, તે કાંઇ રાજકુમારો તે રાખતા હશે કે ? રાયસીહ ઠાકોર ! આ પુછવુ તમારૂ ગેરવ્યાજબી છે

રાયસીહે વીચાર્યુ આ કુમારનુ કહેવુ બરાબરજ છે જોધપુરનુ રાજ્ય, તે કાંઇ નહાના રજવાડા જેવડુ નથી, જેના તાબામા હજારે ગામ છે, અને શ્રેષ્ટ રાજ્ય કહેવાય છે, તે હીસાબ કેવી રીતે રહે ! એ પ્રમાણે વીચાર કરી જાલમસીહને કહ્યુ ખરૂ છે જાલમસીહજી ! મારી ભુલ થઈ. જાલમસીહે કહ્યુ, એવી ભુલ આપણે નહી કરવી જોઇએ, કદાપી કુમારને ખોટુ લાગે, રાયસીંહે કહ્યુ, હજુ પ્રધાનજી કેમ ન આવ્યા ? જાલમસીંહે કહ્યુ. તેઓ રાજકુમાર માટે સોઈ કરવામા રોકાણા હશે, રાયસીંહે કહ્યુ, જાલમસીહજી હુ લગાર કામ પ્રસંગે જાઉછુ, તે હાલ આવુ છુ

જાલમસીહે કહ્યુ, બહુ સારૂ પધારો રાયસીંહ જયા ત્યા ધમાએ કહ્યુ, કેમ ઠાકોરો કેવો રોફ બજાવ્યો છે ? ઠાકોરે કહ્યુ ધન્ય છે તારી ચતુરાઇને ! પણ આ તો ફકત

રાજાનેજ તમારી ચતુરાઈ બતાવી, પણ રાણીને બતાવવાની બાકી છે

ધમાએ કહ્યુ, કાંઈ ફીકર નહી, જાલમસીંહે કહ્યુ, રાજા કરતા રાણી વીશેશ ચતુર છે ધમાએ કહ્યુ, તો આ ધરમશીભાઈ કયા ઓછા ચતુર છે? જાલમસીંહે કહ્યુ જુવો સામેથી પેલી કુવરી સહ રાણીજી આવે છે જો જો ચતુરાઈમા ખામી આવે નહી! ધમે કહ્યુ, કાંઈ ફીકર નહી આ પ્રમાણે વાતો કરે છે, ત્યા રાણી આવી પહોચી

રાણીએ આવી બનાવટી રાજકુમારને રાજની રીત પ્રમાણે આવકાર આપ્યો, અને કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! આપના પધારવાથી હમો ઘણાજ ખુશી થયા છીએ, તમોએ આહી પધારી આ રાજ્યને અને અમોને પાવન કર્યા છે

બનાવટી રાજ કુમારે કહ્યુ, રાણી ઘણા ચતુર લાગે છે, પણ રાજા તો તદન મુર્ખ જેવાજ છે, એકદમ અહી આવી પુછવા માંડયુ કે તમારા રાજ્યમા કેટલુ ઘોડુ છે કેટલુ લશ્કર છે. કેટલો ખજાનો છે, કેવુ મુર્ખતા ભર્યું પુછવુ? શુ રાજ કુમારો તે વાણીઆના છોકરાની માફક હીસાબ રાખતા હશે કે?

રાણીએ કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! તેથી ખોટુ લગાડવુ નહી તેમના બોલ્યા સામુ જોવુ નહી જો તે પ્રમાણે કમઅક્કલ ન હોત તો પછી ઠાકોર શાને કહેવાત? આપની વાત તે થાય?

વેલીએ કહ્યુ, આ પોચીયો તેમના હસ્તને કેવી દીપાવે છે? જાણે આકાશમા તારા ચમકતા હોય, તેવા હીરા તેજમા ચમકી રહ્યા છે, મોહોટા રાજ્યના દાગીના પણ રાજ્ય જેવાજને?

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, શુ આ પુચીઓ તમોને ઘણી જ પસદ છે, એ તો હીમાચળની કન્યા વીધ્યાચળ વેરે પરણી, ત્યારે મારા વડા દાદાના વડા દાદાના વડા દાદાને ઈનામમા મળી હતી

રાણીએ કહ્યુ, આ હાર કોટને દીપાવે છે? હારના મોતીનુ તેજ તો અજબજ છે બનાવટી કુમારે કહ્યુ, તે તમને પસદ છે એ તો ઉત્તરનુ રાજ્ય જીત્યુ, તે વખતે મારા વડા દાદાના વડા દાદાને ઇનામમા મળ્યો હતો, લ્યો તમારે જોઇએ તો

જાલમસીંહે સાનમા સમજાવી કહ્યુ, તે તારા ભાનું ન હોય સમજ્યો? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, ઠાકોરો! અમારા જેવા રાજવીઓ ઉદારતામા પાછા પડતાજ નથી, રાણીએ કહ્યુ શુ છે? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, ઠાકોરોના ભાની પુજી ઓછી થતી ન હોય! તેમ મને રોકે છે પણ હુ સમજુ છુ કે, રાણી કાઇ અજાણ નથી, ને ઈનામની ચીજો કોઈને ન અપાય, રાણી કહે ખરૂ છે રાજ કુમાર સાહેબ! ભેટની ચીજ કાઇ થોડીજ કોઈને અપાય છે!

વેલીએ કહ્યુ, શી ચતુરાઈ! ચતુર નરની બલહારી

છે. બનાવટી કુમારે કહ્યુ, તમારા વચન તો મોગરાના પુષ્પો જેવા મનહર છે; તેની તુલના કાંઈ થાય તેવી છે?

દુહો.

મધુર મનહર વેણ આ લાગે પુષ્પ સમાન,
ત્રપ્તી ન થાયે કર્ણને, પીતા અમૃત પાન

વેલીએ કહ્યુ, આવો દુહો અહીંઆ એક માળીનો છોકરો રહે છે, તેણે કહ્યો હતો, પણ કયા તે? અને કયા આ! બનાવટી કુમારે કહ્યુ, શુ માળીના છોકરાએ આવો દુહો કહ્યો હતો? વેલીએ કહ્યુ, હા બનાવટી કુમારે કહ્યું, શુ માળીનો છોકરો એવો કાવ્યમા કુશળ છે? વેલીએ કહ્યુ નારે ના! તમારા કાવ્ય આગળ તેની કવીતા તો તુચ્છ છે કયા તમારૂ મીઠું મનહર કાવ્ય અને કયા તેની બેઢબ કવીતા! રાજા આવે છે

રાણીએ કહ્યુ, પ્રાણનાથ! હવે પેલી વાત ઉપાડોને? રાજાએ જાલમસીહને કહ્યુ, જાલમસીંહજી! આ રાજકુમાર સાથે મારી વેલી કુવરીના લગ્ન કરવાની ઈચ્છા છે માટે મારી તરફથી બેવાના કહીને ચોકઠું બેસાડી આપો વેલીને કહ્યુ, તુ હમણા મેહેલમા જા

જાલમસીંહે બનાવટી કુમારને કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! રાયસીંહ ઠાકોર તેમની વેલી કુવરી તમારી સાથે વરાવવા ઇચ્છે છે રાજય કુમારે કહ્યુ, ના રે ના! એવી કુવરીઓ સાથે લગ્ન કરતા ફરીએ, તો પછી દરબારમા માય પણ

નહી, સમજ્યા? પીતાજીની આજ્ઞા શીવાય તે બનેજ કેમ?

રાયસીંહે કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! રાજકુમારને વળી આજ્ઞા કેવી? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, શુ તમારી એવી ઇચ્છા છે? રાયસીંહે કહ્યું, તમારા મોહોટા રાજ્ય સાથે સબધ બાધવા ઘણોજ આતેજાર છુ, માટે આટલી ઇચ્છા પુરી કરો

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, ભલે, આ ખાડા સાથે વરાવો રાયસીહે કહ્યુ, ખાડા સાથે નહી, પણ હાથેવાળે વરાવાની ઇચ્છા છે બનાવટી કુમારે કહ્યુ, આપણા રાજપુત્રો કદાપી હાથેવાળે પરણતાજ નથી

જાલમસીંહે કહ્યુ, ખરૂ છે કૃપાનાથ! રાજપુત્રો હાથેવળે પરણતા તો નથી રાયસીહે કહ્યુ, જાલમસીહજી! તમે વળી એવુ કેમ બોલો છો? કહોને કે ઘણી વખત હાથેવાળેથી પણ કેટલાક રાજપુત્રો વર્યા છે અમારી તરફથી ઉપાડ કરતા રહો જાલમસીહે બનાવટી કુમારને કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! હાથેવાળેથી પરણવાના પણ ઘણા દાખલા છે માટે હાથેવાળે પરણવામા વાધા જેવુ તો નથી, બનાવટી કુમારે કહ્યુ, જેવી તમારી મરજી, શુ રાયસીહજીની ઇચ્છાનો અનાદર થાય તેમ છે

રાયસીહે કહ્યુ કૃપાનાથ એટલી આપની કૃપા છે એટલે હમને સતોશ છે રાણીએ કહ્યુ, પ્રાથનાથ! હવે ગોરને બોલાવો, વીલબ શા માટે કરો છો? તે અરસામા પ્રધાનજી બનાવટી કુમાર માટે સોઈ કરી આવી પુગ્યા

પ્રધાનજીએ આવી રાયસીંહને પ્રણામ કરી કરેલી સોઇ કહી કે બહારની વાડીનો બંગલો ઉઘડાવી તૈયાર કરાવ્યો છે એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમારને રાજ્ય રીતે જોધપુરી ભાષામા પ્રણામ કર્યા અને આશીશ આપી

પ્રધાનજીએ કહ્યુ, આપડો દાસ અબાર નમેહે, એકલગજી આપડી આશા પુરી કરેલા

બનાવટી કુમારે ગુસ્સામા કહ્યુ, શુ બોલ્યા? શુ બોલ્યા? પ્રધાનજીએ કહ્યુ, આપની જોધપુરી ભાષામા આપને પ્રણામ કર્યા શુ તમારી ભાષા તમો સમજતા નથી કુમારે કહ્યુ ના, જે ભાષા તમે બોલ્યા તે હુ સમજતો નથી

રાયસીંહે કહ્યુ શુ કહ્યુ બનાવટી કુમારે કહ્યુ, હમારી જોધપુરી ભાષામા મને ગાળો ભાડી, અઠે કોઈ દુસરા હોતા, તો દોન ટુકડા કરૂન મારૂન ટાકલા હેલા, ઉપરના શબ્દો ગુસ્સાના સાભળી, રાયસીહે પ્રધાનજીને બહાર મોકલ્યા, અને કહ્યુ, કુમાર સાહેબ! એતો અજ્ઞાન છે, એમના બોલવા સામુ આપ જોશો નહી

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, શુ મારૂ અપમાન! તે પણ ગાળોમા રાજાએ કહ્યુ, એતો મુરખ છે. કુમારે કહ્યુ, શુ મારી જોધપુરી ભાશા મને યાદ નહી હોય! રાયસીંહે કહ્યુ, કેમ ન હોય, હુ એક વખત એ તરફ આવ્યો હતો, ત્યારે અઠે કઠે એ શબ્દો સાભળ્યા હતા ખરા

રાણીએ કહ્યુ, હવે ખોટી વાર શા માટે કરો છો? ગો-

રને બોલાવો સીપાઈ ગોરને બોલાવા ગયો, તે તેડીને આવ્યો, ગોર રાજા પાસે આવ્યા, અને કહ્યુ, આપણી વેલીના વ્હીવા જોધપુરના રાજકુમાર સાથે કર્યા, તેથી ચાડલા કરવા તમને બોલાવ્યા છે

જોધપુરના રાજકુમારનુ નામ સાભળી ગોરે વીચાર્યું કે, આજ આપણુ દાળદર દુર થશે, આજ ઇનામ સારૂ મળશે એવો વીચાર આવવાથી ગોરના હર્ષનો પાર રહયો નહી, ને ચાડલો કરવા દોડયો

જાલમસીહ કે જે બનાવટી રાજકુમારની સાથે ઉભો હતો, તેને ચાડલો કરવા માડયો, ત્યા રાજાએ કહયુ, એ નહી, પણ આ, એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમાર બતાવ્યો ગોરે બનાવટી કુમારને ચાડલો કરી શ્રીફળ હાથમા આપ્યુ અને આશીશ આપી, બનાવટી કુમારે ગોરને દક્ષણામા એક ગામ આપ્યુ, ગામનુ નામ સાભળી ગોર ખુશી થયા અને હરખતા હરખતા પોતાના ઘર તરફ ગયા

ગોર ગયા, પછી ત્યા બનાવટી કુમારે કહયુ, રાયસીંહજી ! ચાર દીવશમા હુ જવાનો છુ માટે લગનની તાકીદ રાખજો કારણ મારાથી રોકાઈ શકાય તેમ નથી ઘેર પીતાજી ચીતાતુર હશે, તેમને મારા વીના ચેન નહી પડતુ હોય માટે હુ રોકાઈ શકીશ નહી, રાયસીહે કહયુ, કાઇ ફીકર નહી, હુ તેજ તેયારીમા રહી તેયારી કરૂ છુ એ પ્રમાણે કહી રાયસીહ તથા રાણી લગનની તેયારી કરવા માટે ગયા

રાજા રાણી ગયા, ત્યા ધમલે કહયુ, કેમ ઠાકોરો ! કેવી ચતુરાઈ વાપરી છે ? ઠાકોરોએ કહયુ, તમારી ચતુરાઈની અવધિ ! પ્રધાનને તો બોલતા શુ બોલ્યો, પણ પસ્તાવાનુ થયુ, તમારો રોફ તો ઓરજ ! ધમે કહયુ, કાઇ મોરના ઈંડામા ચીત્રામણ હોતુ હશે પણ દુનિયા કેવી દીવાની છે ?

(જો જો કૌતક જગનુ એ રાહ)

જો જો દુનિયા દીવાની, ખોટુ સાચુ લે માની, જો જો
જુઠુ મનાય અને સાચુ કુટાય, ખરો ખાસડા ખાય—જો
સાધુને માર, પાખડીના પોબાર, બમે બમ હાલ્યુ જાય–જો
ગરીબ અસરાફનો ભાવ નહી પુછાય
કપટી પાખડીના રોફમા દબાયે જાય,
દુનિયા ! દુનિયા ! વાહરે વાહ દુનિયા !—જો
પવિત્ર પચમી દીન ચીત્ર નાગને પુજાય,
સાચાને સાણસે પકડી વગડામા મુકવા જાય,
એવા છે, એવા છે !–દિવાની દુનિયાના કામ–દુનિ.

પ્રકરણ ૧૧ મુ.

વેલી કુવરી સખીઓ સહ બગીચામા આવી, અને સખીઓ સાથે આનદમય વાર્તા વિનોદ ચલાવ્યો શાતાએ કહ્યુ, બા ! હવે તો તમે સાસરે જશો, ત્યારે આ સખીઓ તમોને યાદ સરખીએ નહી આવે, વેલીએ કહ્યુ, પ્રિય સખી

તમારો સમાગમ તે વીસરાય ! નવિ પ્રિત મળ્યે જુનીતે ભુલાતી હશે કે ! તમારો સાથ મને ઘડી પણ વિસરનાર નથી

એક નાની સખીએ કહ્યુ, બ્હેન ! એ તો બધુ કહેવાનુ, જોધપુરના રાજ્ય મહેલમા નવીન સ્નેહ મુર્તી સાથે ખીલત જીત થશો, અને નવા વૈભવ ભોગવશો, ત્યા હમો યાદ સરખી પણ નહી આવીએ અત્યારેજ જુવોને ? તમો હમારી પાસે છો, છતા તમારૂ મન તમારી પાસે છેજ કયા ! દેવીએ કહ્યુ એવુ શા માટે બોલો છો ! શાતાએ કહ્યુ, એ ખરૂ કહે છે, જે મનથી વાત કરતા હતા, તે મનથી અત્યારે વાત ચીત કરતા નથી

દેવીએ કહ્યુ, હુ તો તેજ મનથી વાત ચીત કરૂ છુ, તમને ભરમણા થઈ છે, તેથી તમો એમ બોલી મને બનાવો છો, નાની સખીએ કહ્યુ, હમો શુ ખોટુ બોલીએ છીએ ? દેવીએ કહ્યુ, તદન ખોટુ સખીઓએ કહ્યુ, ખોટુ નહી, બા ? ખરૂ ! જુવો સાભળો,

ગાયન

દેવી-સખીઓ (પ્યારથી પ્યારો પ્યારી) એ રાહ,
સખીઓ-પ્રેમથી પીયુ પ્યારી મળશો, ઉદય થશે સુરજ સોનાનો
નાની સખી—આનુ દો તિ મળવા પુન્ય શાળી,
દેવી- ફરી બુતારી તમોને નીહાળી
નાના—જાનાદા ગેહ રસાળી

નાની— થશો ભાગ્યશાળી.
શાતા—હશી લેજો તાળી
વેલી—બનાવો મુને   ન બ્હેનો
સખીઓ—   પ્રેમથી

જાવો બા જાઓ ચતુરાઈ છે જણાણી

નાની સખી—માણિક મણી કુંદને જઈ જડાણી,
શાતા—ઓપે ઓપાવે એ શાણી
નાની—બની ગજ્યના ગાણી
વેલી—જા જા તુને જાણી
સખીઓ—જાવાદોને ખોટો એ તાનો—રમ

વેલીએ કહ્યુ, ચીબાવલીઓ ! નાહકની શા માટે બનાવો છો, શુ કોઈ પરણતુ નથી ! શાતાએ કહ્યુ બા ! ન પરણે કેમ ? પણ આતો મ્હોટા રાજાના ઘરના વીવ્હા છે સમજ્યા ! વેલીએ કહ્યુ તુ ત્હારે સમજ, મારે સમજવુ નથી

સખીઓએ કહ્યુ વેલી બ્હેન ! એ કુથલી જવાદો, ચાલો એકાદો ગરબો ગાઈએ, વેલીએ કહ્યુ તમારી મરજી વેલીની ઇચ્છા જાણી ન્હાની સખીએ ગરબો ઉપાડ્યો

ગરબો

પ્યારા પ્રી મ ગાથ (૨) બાળાએ રહેવુ સતીની રીતથી,
ડરવી વીનો વાત (૨) ગેવન પ્રીવુ ઃ ત્ર એક ચીતથી,
નહી હસવુ અન્ય જનથી, ના ય ગીનવો નવી મનથી
પતીવ્રત પાળવુ પ્રીતથી   ૧ પ્યારા

સાખી

પતી સંગે વસતી સદા, ગણી નીર્મળ મન,
આણું પતી ઉદ્ધાવતી, તે સતીઓને ધન્ય,
પ્રીતી રસ પીએ ને પાય પાય સંગ રંગ અંગમા ઉમંગથી
સતીને ઉમંગ નહી માય માય પતી શેવ અને પતી સંગથી
તેહ શીક્ષા ધરોને મન, પતી ચરણે ધરો મન તન,
તો કહેવાશે સતી સ્ત્રીજન, વળી લોકો કહે ધન્ય ધન્ય

સાખી

નામ અમર નીરખી જુવો સતી દ્રૌપતી માત,
હરીશ્ચંદ્ર તારામતી, વળી અહલ્યા વિખ્યાત.
પતીને કાજ સતી અવતાર સાચો સ્ત્રીને મળ્યોરે,
તેવીણ જાણો કુમારજા નાર મનખો એળે ટળ્યોરે,

સાખી

પથર પ્રૌઢા આથડે, મુલ્ય ન કાંઇ થાય
રત્ન કંકર એક કારમુ, બે મુલી કહેવાય—રાગ

ગરબો ગવાઇ રહયો, ત્યા બનાવટી રાજકુમાર આવી પહોચ્યો, રાજકુમારને જોઇ સખીઓએ કહ્યુ, બહેન બેસો, હમો જઇશુ, વેલીએ કહ્યુ, મને એકલીને મુકીને કયા જાઓ છો ? શાતાએ કહયુ બેન ! હવે એકલા શાના છો પ્રેમના સાથીનો સંગાથ મળ્યો, એટલે એકલા છો સમજ્યા ? વેલીએ કહયુ, બ્હેનો મશ્કરી રહેવા દ્યો, હુ તમારી સાથેજ આવુ છુ, શાતા કહે, ના બા ! તમારો નાથ હવે કોણ

EDW[illegible] AH[illegible]

કરે, તમારા સાથી તો પેલા ઉભા ! ઉપરથી આવવાનો ખોટો ડોળ બતાવો છો, પણ મન તો તે કામણગારામા રમી રહ્યુ છે. મનમા તો એમ છે કે ક્યારે આ પાપ જાય, કે મનમોહનને મળુ, વેલીએ કહ્યું, ઠગારી ! એતો તને જાણી જુવો સાભળો ?

ગાયન

વેલી–સખીઓ

(સખી શરદ પુર્ણીમાની) રાહ

વેલી–એકલી મુકી મુને આ બાગને વિશે,
શીદ સીધાવો શાણી મારી મસ્કરી મીશે
સખીઓ–મન માન્યાને મળજો, પ્રેમમા ભળજો, જોડી
પરસ્પર પ્રાણ
વેલી— . એકલી
શાંતા–પ્રેમ રસ પીશો સખીને વીસારશો
મન મોહનથી પ્રીતી સુધારશો સખી
ધમો–ઉભો ભ્રમરી કાજ પ્રેમી ભ્રમર આ સુજાણ—
વેલી– . એકલી

બનાવટી કુમારે કહ્યું, સુઘડ સુદરી ! તમે એકલા શાંને છો ? તમારા પ્રેમનો તરસ્યો ચાતક તમારી હજુરમા ઉભો છે. મારી મનહર મોહીની ! વેલીએ કહ્યુ, કુમાર સાહેબ ! મ્હોટા રાજ્યના કુવરનો ભરોસો શો ! બીજી રાણીઓ મા-ફક મહેલના એક ખુણામા નાખી મુકે, ત્યારે બાળા બી-

ચારીની શી દશા ? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, મારી પ્રેમી પુત-ળી ? શુ તમને તે એક ખુણામા નાખી મુકાય ! તમને તો સદાએ સાથેનાં સાથેજ રાખીશ, અને મનગમતી સાહ્યબી ભોગવાવીશ. કરોડો રૂપીઆ ખરચી બધાવેલા ભવ્ય ભુવ-નોમા સોનાની સાકળે લટકાવેલા હીચોળામા મુખમલનાં બીછાનામા બેસાડીશ, ને તે સાહ્યબી જો મારી મન માનીને પસદ નહી પડે, તો તેથી પણ અધીક ખર્ચ કરી નવા મહેલ બધાવી સદા પાસેનો પાસે રહીશ (ધમે કહ્યુ તોપ મારવી ત્યારે બાકી શા માટે રાખવી)

વેલીએ કહ્યુ, ત્યારે બીજી રાણીઓ માફક મને તો નહી વીસારોને ? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, હજી પણ તમને ભરો-સો નથી પડતો ! મારા બાપદાદાના સોગન ખાઇને કહુ છુ કે તમારાથી એક ઘડી પણ અળગો નહી રહુ, હવે તો ખાત્રી થઇને વેલીએ કહ્યુ, મારા મનમોહનનો તે અવિ-શ્વાસ હોય ! એ તો રજવાડાઓની રીત તેથી કહેવુ પડયુ.

એ પ્રમાણે વેલીનો વાર્તા વીનોદ ચાલી રહ્યા છે, ત્યા શા-તાએ આવીને કહ્યુ કુવરી બા ! તાનતોલખાજી આવ્યા છે વેલીએ કહ્યુ તેમને અહી આવવા દે બનાવટી કુમારે કહ્યુ તાતોલખાજી કોણ છે ? વેલીએ કહ્યુ એક ગવૈયો છે, ઉસ્તાદી ગાયનો ગાય છે અને બજાવે છે બનાવટી કુમારે કહ્યુ શુ તમને સગીતનો શોખ છે ? વેલીએ કહ્યું હા શુ તમને તેનો શોખ નથી ? બનાવટી રાજકુમારે કહ્યું,

મને પણ સંગીતનો ઘણો શોખ છે. આ પ્રમાણે વાતો કરે છે, ત્યા તાનતોલખા આવી પહોચ્યા, અને કુવરીને અને બનાવટી રાજકુમારને સલામ ભરી તેમને માટે બીછાવેલા બીછાના ઉપર બેઠા

બનાવટી કુમારે ગવેયાને પુછયુ, શુ તમારૂ નામ તાનતોલખા ? ગવેયે કહ્યુ, હા જીનાબ સેવકકુ તાનતોલખાં કહેતે હે બનાવટી કુમારે કહ્યુ એવુ નામ શાથી પડયુ હશે ? તાનતોલખાએ કહ્યુ, જી ! તાનકી તાના મે તોલ તોલકે કહેતા હુ ઇસસે સેવકકા નામ તાનતોલખા પડા હે. બનાવટી કુવરે કહ્યુ, શુ તોળી તોળીને ? ગવૈયે કહ્યુ, હા, તોલ તોલકે ? એક પાવસેરકી સુનાઉ ? બનાવટી કુમારે કહ્યુ, હા હોને દો;

આજ્ઞા મળતા ગવેયે ગાવા માંડયુ

ગાયન

તાનતોલખા— ઉસ્તાદી રાહ

પ્રભુતા કયા ગુમાઇ, હા પ્રભુતા કયા ગુમાઇ
ઉદારતા ગઇ છબી કપટ છવાઈ પ્રભુતા
આહીર ભેગા રહીને ગુમાવી, મહી માખન ચોરી ખાઇ
તાદુલ હરવા કીધુ કાપટય તે ધાઇ પ્રભુતા

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, વાહ ! વાહ ! ઓહોત અછી સુનાઈ ! તાંનતોલખાંએ કહ્યુ, સાહેબ ! વોતો અબ ઉમર બઢ ગઈ, ઉસસે ગલેકી લેજત કમી હુઇ, નહી તો આગે ઉસ-

સેભી ઓગ્થી ! વેલીએ કહ્યું ગમે તેટલી ઉમર જાય, પણ ગળાની મધુરતા કાંઈ જાય છે ? તાનતોલખાએ કહ્યુ કયોં જીનાબ ! અબ દુસરી અગ્છેરકી સુનાઉ ? વેલીએ કહ્યુ, હા હોને દો પ્રેમકા હોને દો

તાનતોલખા–– ગાયન

(ઉર ધીર જરી ધરી જાતી)

ચીત ધિગ જરીએ સમાતી નથી (૨)
ઘનન ઘનન ઘન ગગ્જે વગ્સે ધીર જરીએ
પ્રેમ ભરી ચલકે ઝલકે, ચપળા ઘડીએ વિસરાતી નથી
દાદુર ચાતક મોરની વાણી, ખડગ સમાન ખમાતી નથી ચીત.
પ્યારી સગે પ્રેમના ઘુટડા, મીઠાશ કોઇને કહેવાતી નથી
તન મન શીતલ ઉર શાન્તિમય શીતળતા તજી દેવાતી,
નથી ચીત ધિગ

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, વાહરે ઉસ્તાદજી ! તમે તો હદ કરી નાખી. વેલીએ કહ્યુ દગ બીજે ત્રીજે આવી સગીતથી મનને શીતલ બનાવે છે, આ ઉસ્તાદજીને તો આપણે જોધપુર સાથે લઇ જઈશુ બનાવટી કુમારે કહ્યુ, મારી વ્હાલીની મરજી હશે, તો મારી કાંઈ ના નથી પણ તમે તેમને સાથે આવવા કહ્યુ છે ? (તાનતોલખાને) કેમ ઉસ્તાદજી ! મારી વ્હાલીની ઈચ્છા તમને જોધપુર સાથે લેવાની છે, કેમ આવશોને ?

તાનતોલખાએ કહ્યુ, જીહા ! બહોત ખુશીસે, જાહા

દાના પાની મીલે, વોઇ હમારા મુકામ હમ સમજતે હે. મેને બહોત બહોત મુસાફરી કીઇ હે જગે જગે આ સેવકકા નામ મશહુર હે, બનાવટી કુમારે કહ્યુ, હા ! બરાબર મેને બી કબી કબી સુના હે તાનતોલખાએ કહ્યુ, જી ! કયઉં નહી, દેશોદેશ મે નામ પ્રખ્યાત હુવા હેં અબ મીજે રજા દીજીએ, સબબ મેરેકો આપકી સાથ આને કે વાસ્તે તયારી કરનેકી હે વેલીએ કહ્યુ, બહુ સારૂ પધારો

તાનતોલખાના ગયા બાદ બનાવટી કુમારે કહ્યુ, વ્હાલી ! આવતી કાલે લગ્નની પવિત્ર ગાઠે જોડાવાનુ છે, તો હવે એક ચુબન તો લેવા દો ? વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! આમ અધિરા નહી થાઓ, શાસ્ત્રની વીધીએ લગ્નની ગાઠે જોડાઈએ ત્યા સુધી ધીરજ રાખો, આજે દાશીને કલકીત નહી કરો હવે કયા વાર છે ? વચ્ચે રાત એક આડી છે પછી આ કાયા તમારીજ છે. તમારી મનોવાચ્છના સુખેથી પુરણ કરજો, પણ આજ એવી વાત રહેવા દયો, બનાવટી કુમારે કહ્યુ, વાહરે મારી સુઘડ સતી સુદરી ! એતો તમારી પરિક્ષા કરી, પ્રેમ સરોવરને કાઠે આવેલો પ્રેમી, પ્રેમવારી પીતા પહેલા પ્રેમ સરોવર નીહાળીનેજ ધરાઈ ગયો છે, પ્રેમનો ભુખ્યો મુસાફર પ્રેમ ભોજનને જોતાજ તૃપ્ત થયો છે શી અનોપમ પવિત્રતા

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! પતિવૃત એજ સતીનો સાચો ધર્મ છે. અનાચારે વર્તનાર પતીને શીખામણ રૂપી બે બોલો

કહી અનાચાર કરતા અટકાવવા તે સતીનુ સાચુ કર્મ છે નાથ ! આપના ગુણની તે ગણના થાય ? પ્રથમ મેળાપેજ પરિક્ષા !

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, સુઘડ સુંદરી ! પરીક્ષામા પુરા ઉતર્યા, પ્રેમમા પુરા ઉતર્યા, હવે તો સંસારમા પ્રભુ પુરા ઉતારે, એવી તે પરમ કૃપાળુ પાસે માગણી છે લ્યો ? હવે હુ રજા લઇશ, કારણ બહાર જાલમસીહ વીગેરે ઠાકોરો વાટ જોતા હશે વેલીએ કહ્યુ ભલે સીધારો પણ !

ગાયન

(પ્યારી રસીલી છબીલી)

વેલી-ધર્મો-

વેલી-જાઓ જાઓ પિયુજી પ્રેમે સીધારો, રખે દાસીને
ભુલી જતા.

ધર્મો-પ્યારી શુ બોલો એવુ મુખેથી પ્રેમી તે પ્રેમીને વીસરતા

વેલી-પ્યારા, રસીલા, છબીલા રંગીલા, મન મંદીરે વસી ગયા
જળને મીનનો કેવો સંબંધ છે, જીવતા શુ જુજવા થર્યા

ધર્મો-જોયો તારો પ્રેમ પુરો છબીલી ચોરી લીધુ આ ચીતને,
સમજુ છુ શાણી, છો ગુણ ખાણી, ધન્યવાદ આપુ પ્રીતને

વેલી-ભલે સીધારો ન દાસી વીસારો, એજ આ
અબળાની વીનતી

ધર્મો-જળને મીન જેમ કેમ વીસારૂ, જળ વીણ મીનની
શી ગતી.

વેલી-એવોજ માગુ પ્રેમ હમેશા તો તો અચળ સુખ હું વરી

ધમો–નયનોના બાણે જીત્યો છે રસીલી, જાઉછુ હાલ
મળશુ ફરી

વેલી–રા મ રા મ

ધમો–છે રામ રામ

બનાવટી રાજકુમાર ગયો, ત્યા વીણા મુદ્દગી વેલી પાસે આવી, વેલીએ કહ્યુ, કહો બ્હેન ! કેમ પધાર્યા ? વીણાએ કહ્યું બ્હેન ! હુ તને તારા હીતની વાત કહેવા આવી છુ, વેલીએ કહ્યુ શી ? વીણાએ કહ્યુ, જે જોધપુરના રાજકુમાર સાથે તું પરણવા ધારે છે, તે ખરો રાજકુમાર નથી, પણ કોઈક લુચ્ચો, ઠગારો, ધુતારો છે

વેલીએ કહ્યુ, ખબરદાર મારા વ્હાલાને અપમાનીત શબ્દો કહ્યા તો ? વારૂ ! તે શાથી જાણ્યુ ? વીણાએ કહ્યુ, પ્રધાનજીએ જોધપુરી ભાષામા વાત કરી, કારણ પ્રધાનજીને તે ભાષાનુ જ્ઞાન સારૂ છે પણ તેઓ પોતાની ભાષામા જવાબ આપી શકયા નહી તેથી, પછીથી પસ્તાઇશ ?

વેલીએ કહ્યુ, ત્યારે શુ કરવુ ? વીણાએ કહ્યુ જોધપુર ખેપીઓ મોકલી સમાચાર મગાવવા, લગ્ન તે કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી જન્મારાનો સબધ જોડવાનો છે, માટે પુરતી તપાસ કર્યા વીના લગ્નની ગાઠે જોડાઇશ, તો પુરે પુરી પસ્તાઇશ, એ તો મારી ફરજ છે તે બજાવી છે, માનવુ ન માનવુ, તે તારા મનની મુખત્યારી પર છે

વેલીએ કહ્યું, પણ આવતી કાલે લગ્ન છે, તો ખેપીઓ

કેવી રીતે મોકલી શકાય ! વીણાએ કહ્યુ, તો વીવ્હા ચાર દીવસ અટકાવવો, અને પુરતી ખાત્રી કરીનેજ આગળ પગલુ ભરવુ વેલીએ કહ્યુ વાહરે અદેખાઈ ! હુ ચાર દીવશ વીવ્હા અટકાવુ, તેટલામા તે કુમાર સાથે તારે પરણી જવુ હશે કેમ ? તારા કર્મ તુ ભોગવે, તેમા મને શુ ? એતો જાણી તને ખારીલીને !

વીણાએ કહ્યુ, બ્હેન ! વિચાર કર, પસ્તાઈશ, વેલીએ કહ્યુ તમે તમારે સીધારો હુ ભલે પસ્તાતી પોતાની કરણીના ફળ પોતાને મળે, તે કાંઈ આવી અદેખાઈથી તે ટળે વીણાએ કહ્યુ, ઠીક બ્હેન જાઉ છુ વેલીએ કહ્યુ, ભલે, પધારો

વીણા જતા વેલીએ દાશીને કહ્યુ, શાતા ! જોઇ અદેખાઈ ? જોયુ ઝેર ! મારૂ સુખ તેનાથી દેખી ન ખમાયુ, તેથી ભ ગાણુ પાડવા આવી, એ બીચારી કયા સમજે છે, કે વેલી કઇ કાચી નથી, એ એની કરણીના ફળ ભોગવે, તેમાં મ્હારે શુ ?

શાતાએ કહ્યુ, બ્હેન ! તમારૂ કહેવુ સત્ય છે અદેખાઇ એજ માણસોની જીદગીઓ ધુળ મળે છે પણ બ્હેન હવે સ્નાન સમય થયો છે, માટે ચાલો, નાહીને દર્શન કરવા જઈએ, વખત થઈ ગયો છે, વેલીએ કહ્યુ, ભલે ચાલો, એમ કહી સ્નાન કરવા માટે ગયા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

રાજા રાયસીંહે એક સીપાઇને કોઇ નવારસીઓ કંગાલ છોકરો વીણાને પરણાવી દેવા માટે રાણીની ઉશ્કેરણીથી લેવા મોકલ્યો હતો, તે સીપાઈ ગામ પાસેના જંગલમા આવી પહોચ્યો જંગલ પાસે આવતાં કઠીઆરો કે જે લાકડા લેવા માટે નીકળ્યો હતો, તે મળ્યો કંગાલ કઠીઆરાના દેદાર જોઈ સીપાઈએ કહ્યુ, તુ કોણ છે!

કઠીઆરાએ કહ્યુ હુ એક ગરીબ કઠીઆરો છુ, સીપાઈએ પુછ્યુ, તુ કયા રહેછે? કઠીઆરાએ કહ્યુ, આ ધરતી ઉપર, સીપાઇએ પુછ્યુ તારૂ ઘર કયા છે! કઠીઆરાએ કહ્યુ, આ આખી ધરતી મારૂ ઘર છે, સીપાઈએ પુછ્યુ, તારે બાપ છે કે? કઠીઆરાએ કહ્યુ, બાપને તો જન્મ ધરીને જોયાજ નથી સીપાઈએ પુછ્યુ, મા! કઠીઆરાએ કહ્યુ, ભુખ મરે મરી ગઈ સીપાઈએ કહ્યુ ત્હારૂ સગુ વ્હાલુ? કઠીઆરાએ કહ્યુ, આખી દુનિયા, સીપાઇએ ચાબુક મારી પુછ્યુ સાલા મીજાસ કેટલા રખતા હે!

કઠીઆરાએ કહ્યુ, મને મરેલાને શા માટે મારો છો? સીપાઇએ કહ્યુ, સીધા જવાબ કયુ દેતા નહી! કઠીઆરાએ કહ્યુ સાહેબ! જે કહું છુ તે ખરૂજ કહુ છુ દુનિયામાં ઇશ્વર શીવાય મારે કોઇજ નથી. મા ભુખ મરે મરી ગઈ,

બાપને જન્મ ધરીને જોયાજ નથી આ લાકડા વેચી નિર્વાહ કરૂછુ

સીપાઈએ કહ્યુ, તબ ચલ રાજા તેરેકુ બુલાતે હે, કઠીઆરાએ કહ્યુ, શુ રાજાએ ગરીબો ઉપર પણ વેરો નાખવો ધાર્યો છે ! સીપાઈએ કહ્યુ, કયુ ન નાખે ? રાજા હે ? કઠીઆરાએ કહ્યુ, શુ રાજા એવા મન મોજી છે! સીપાઇ કહ્યુ હા ? ગામ ધની હે, મરજી ચાહયસો કરે ? ધનીકા કોઇ ધની હે ?

કઠીઆરાએ કહ્યુ, ગામ ધની કો પુછને વાલા રામ ધની હજરા હજુર છે, તે અદલ ન્યાય કરનાર છે, રાજાને શુ તેનો ડર નહી હોય ! સીપાઈએ કહ્યુ, ચલ વ્હા આકે પુછના કઠીઆરાએ કહ્યુ જરા સાભળો તો ખરા ?

કઠીઆરો-- ગાયન

દુ બીઆને રીબાવવા, તેમા નહી કાઇ સાર,
સતીઆને દુભાવવા, તેમા પાપ અપાર.
સકળ સ સારમા એક ધર્મ દયા માની લઇએ,
વળી દાન દિનતા એ ધર્મ સાચો ચીત ચહીએ સકળ

સાખી

દયા મુળ છે ધર્મનુ પાપ મુળ અભીમાન,
તુલસી દયા ન છાડીએ જયા સુધી ઘટમા પ્રાણ.
રાય રક પ્રાણી માત્ર સરખા માની લઇએ,
તજી અભીમાન દયા દેવી દીલ રાખી રહીએ,

સુખ દુઃખ પુન્યાઇ કર્મની, પુર્વ સંચીત ભોગવાય,
આગળ માટે ચેતવુ, પામર શીદ મલકાય. સકળ

સીપાઇએ કહ્યુ એતો જાણ્યુ તારૂ ડાયલુ ? ચાલ્ય આગળ થા ? કઠીઆરાએ કહ્યુ, ભલે ચાલો, એમ કહી કઠીઆરો સીપાઇ સાથે રાજ્ય દરબાર તરફ ગયો

તેજ દીવશે વેલીનો લગ્ન દીવશ, હોવાથી, રાજા રાયસીંહ દરબાર ભરી બેઠા છે ત્યા બનાવટી કુમાર વેલી સુદરી વીણા, સ્ત્રી મંડળ, વીગેરે કચેરીમા આવ્યા, અને યોગ્ય આસને બીરાજીત થયા, સર્વે બીરાજીત થયા, ત્યા વેલીને વળાવવાની હોવાથી સ્ત્રી મંડળે ગીત ગાવા માંડયુ

સ્ત્રીઓ—— ગીત,

રસ ઘેલી છેલ્લી આ શીક્ષા અવધાર,
રહી તુજ પતી સંગ સુધાર્ય સંસાર,
માતને તાતની લાજ ઉધાર્ય,
જઇને સાસરીયામા તુજ નામ વધાર.
બ્હેની મારી સાસુ સસરાની આજ્ઞા પાળજેરે,
બ્હેની મારી પતીને પ્રભુ સમ ભાળજેરે
બ્હેની મારી પરની દા રૂર્ગુણ ટાળજેરે
બ્હેની મારી વડીલો પુજ્ય ભાવે ન્યાળજેરે
બ્હેની મારી દુર્ગુણ દુરાચાર બાળજેરે,
બ્હેની મારી ઈજ્જત આબરૂ સંભાળજેરે,
બ્હેની મારી બન્ને કુળ જઇને ઉજાળજેરે,

રે સૌભાગ્યવંતી મમ બ્હેની સતીઓ જગ પુજાય
જગ પુજાતા સતીને પગલે મંગળ મય સૌ થાય

રાજા રાયસીંહે વીણાને કહ્યુ, જોયુ કમભાગ્ય છોકરી વેલીને જોધપુરના કુમાર સાથે વરાવી જોધપુરની રાણી બનાવી, કહે તારી શુ ઇચ્છા છે? વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી! આપ વારે ઘડીએ શા માટે પુછો છો હુ! પ્રથમથીજ જણાવી ચુકી છુ કે, હુ તો મારે ઉદ્યોગના ભાઈ ભાગ્યની ભગતાણી છુ

રાજાએ કહ્યુ, કમભાગ્ય છોકરી! હાથે કરીને દુખ હોરવા શા માટે તૈયાર થઇ છુ? સુખી કરનાર પણ હું છુ. તેમ દુખી કરનાર પણ હુ છુ, જોયુ? વેલીને કેવી સુખી બનાવી? હજુ પણ કાંક વિચાર કર્યં?

વીણાએ કહ્યુ પીતાજી! વિધિએ નિર્મ્યુ સુખ ભોગવવાનુ છે તમારૂ કર્યુ કાઇ સુખીએ થતુ નથી તેમ દુખી પણ થતુ નથી તમે સુખ આપવા પ્રયત્ન કરશો, પણ કરમમા દુખ લખ્યુ હશે તો સુખ કેવી રીતે મળશે! તમે સુખ આપશો, પણ કરમમા દુખ લખ્યુ હશે, તો તમારૂ આપેલુ સુખ શુ કામમા આવશે! જુવો સાભળો

વીણા— ૭૬

કરમ કરે તે સાચી વાતો, વગર કરમ નહી હોનેકા,
વીધાતાને લેખ લખ્યા તે, નહી મીટાયા મીટનેકા,
રાજા ભરથરી અને ગોપીચંદ, તુરી અઢાર ઘર લખ ઘોડા

કર્મે એવા લેખ લખેલા રાજ પાટ સબકુ છોડા
સોલાસો રાણી તરછોડી, ચલે રાજ્ય અ ધકાર પડા,
જોગી થઇને ગયા જ ગલમા જુવો દાખલા કર્મોકા,
પાચે પાન્ડવ સતના પુરા, કરે રાજ હસના પુરકા
બાર વરસ વનવાસ વેઠીઓ, જુવો દાખલા કર્મોકા
સીતાને હરી ઘેરજ લાવ્યા, સેન આયા રામ લછમનકા,
એક પલકમા રોળિ લ કા, જુવો ભવાડા કરમોકા
રાવણ રાજે કરી તપસ્યા, મહાદેવકુ પ્રસન્ન કીયા,
ચૌદ ચોકડી રાજ્યને પામી, છેરટ ધુલમે મીલાદીયા
ભસ્માસુરને ભશ્મ કર્યો તે લેખ લખેલો કર્મો મે,
પાર્વતી ઉપર નજર બગાડી, ભશ્મ થયો તે એક પલમે,
રાજા હરીશ્ચ દ્ર તારા રોહીશ્વર, જઇ વેચાયા કાશીમે,
કરમની શી કહુ હકીકત, પીતાજી કયાસ કરો દીલમે.
કરમથી જઇ રાજ્ય કમાવે, કરમ ટુકડા મ ગાવે
કરમે હસ્તીપર જઈ બેસે, છત્રપતિ પણ કહેવરાવે,
કીધો ઉત્તમ ખ્યાલ જગે આ, કરમ વીના નર નહી પાવે
વીધી લખીઆ લેખ મટે નહી, મુરખ હું પદે પસ્તાવે,
મે કીધું હુ કરીશ કહેતા, પ્રાણી દીલ વીચાર કરો,
જેઠો કહે બને કર્મ પ્રમાણે હુ પદમા શીદ કુટાઈ મરો.

માટે પીતાજી ! કર્મે લખ્યુ બને છે, ભરથરી અને ગોપીચ દ જેવા રાજાઓ જેમની સાહ્યબીની ગણના પણ થઈ શકે નહી, તેવા રાજાઓ રાજ્ય, પાટ સ્ત્રીઓ વિગેરે

છોડી જંગલ વાશી જોગી થયા, તેમને જોગી કરવા કોણ ગયુ હતું, કર્મેજ થયા ને? પાછ પાન્ડવ કે જે સતીયા હતા ને હસ્તીના પુરના રાજય ધણી હતા, તેમણે જુગાર રમી બાર વરસનો વનવાસ વેઠયો હતો તે કોણે વેઠાવ્યો હતો? કર્મેજને! રાવણ રાજા કે જે ચૌદ ચોકડી રાજયનો ધણી હતો, વા વાસીદુ કાઢતા, ને પવન પાણી ભરતા, એવો રાજા સીતાને હરી લાવી લંકા રોળાવીને પોતે પણ રોળાણો, તેને તેવી બુદ્ધિ આપવા કોણ ગયુ હતુ! કર્મેજ બન્યુ ને! ભસ્માસુરે શંકરને પ્રસન્ન કરી માગી લીધુ હતુ, તે પાર્વતી ઉપર મોહીત થતા જાતેથીજ ભસ્મ થયો, એવી મતી આપવા કોણ ગયુ હતુ? તે પણ કર્મેજ તેવુ સુજાડયુ હતુ ને! વળી હરીશ્ચંદ્ર, રાણી તારા મતી, અને રોહીત, કાશીમા જઈને વેચાણા તેમને વેચવા ગયુ હતુ, એ પણ કર્મેજને! માટે પીતાજી સુખ અને દુઃખ કર્મે લખ્યુ હશે, તેવુ મળશે, તમે શુ કરનાર છો?

રાયસીંહે કહ્યુ, કર્મનીવાત જવા દઈ કહેકે સુખી કરનાર તમે છો, તેણ દુખી કરનાર પણ તમેજ છો, નહીતર પુરી પસ્તાઇશ? વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી! કેળ એકજ વાર ફળે છે, સીહણ એકજ વાર પ્રસવે છે. તેમજ સત્યવાદી પુરૂશો એકજ વચન બોલે છે તમો ગમે તેવો કંગાલ રોગીઓ, કોઢીઓ, પતીઓ, જેવો પતી સોપશો, તેને ઈશ્વર સમજી તેની શેવા ચાકરી કરીશ, પણ ખોટી

પળશી તો કરનાર નથી, તે નથીજ થળશી શા માટે કરવી ? શુ મારા ભાગ્યને ફેરવનાર હતા? વીક્રમરાજા ભરથરીના જોગી થઇ ગયા પછી ઉજેની નગ્રીમા આવી ચઢયા, ત્યારે વીરવઇતાળ કોઈ રાજાને જીવવા દેતો નહોતો, પરંતુ વિક્રમ જેવા પર દુખભજન વીરે કર્માનુસારેજ વઇતાળને વશ કર્યો છે વીરવઇતાળ જેવો દેવ તે પણ વીધીના આંક ફેરવી શકયો નથી, તો તમારાથી શુ બનનાર છે ?

ગયસી હે કહ્યુ, હઠીલી છોકરી ! તારી હઠનુ ફળ હાલજ અહીંઆ આપુ છુ, એમ કહી સીપાઈ કે જેને નવારગીઓ કગાલ રખડતો છોકરો ખોળી લાવવા મોકલેલો તેને કહ્યુ, કયા છે, પેલો કગાલ ? સીપાઇએ કહ્યુ, આ રહ્યો એ પ્રમાણે કહી કઠીઆરાને રાજા પાસે લાવ્યો, રાજાએ વીણાનો હાથ તે કગાલના હાથમા આપ્યો, એટલે કે તેને કઠીઆરા સાથે પરણાવી પરણાવીને કહ્યુ, હવે આને સુખે સુનારો બનાવજે ? વીણાએ કહ્યુ, હુ શુ બનાવાની હતી, મારી આસ્તા બનાવશે રાજાએ કહ્યુ, ઠીક છે ? તે વખતે જોઈ લેવાશે એ પ્રમાણે કહી, વેલીને બનાવટી કુમાર સાથે અને વીણાને કઠીઆરા સાથે વીદાય કરી વીણાને કગાલને આપી તેથી રાણી મનમા ઘણીજ ખુશી થઇ, અને પુત્રીઓને વળાવી સૌ મહેલમાં ગયા

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બનાવટી કુમાર વેલી સાથે લગ્ન કરી પોતાને ઉતારે આવ્યો અને પોતાનો બનાવટી રાજકુમારનો રોફ દેખાડવા ઘર તરફ જવાનો વીચાર કરી વેલીને ઉતારામા મુકી પોતાને ઘર ગયો, ઘેર જઇને ઉભો, ત્યા તેની ડોશીએ કહ્યુ દીકરા ઘમા! આવો રાજા જેવો કયાથી થયે છુ! આવા લુગડા કયાથી પેહેર્યા છે?

ઘમે કહ્યુ ડોશી! એઇડોશી! તને શુ ખબર પડે? હુ ઘમો નથી, પણ જોધપુરનો રાજકુમાર છુ, અને રાજા રાયસીહનો જમાઇ છુ, સમજી? ડોશીએ કહ્યુ દીકરા એવુ ન બોલીએ? રાજા જાણશે તો હેરાન થઈશ? ઘમે કહ્યુ ડોશી! એઈ ડોશી! શુ હુ ખોટુ કહુ છુ? ખોટુ સમજતી નહી, કાલે હુ અહીંથી ઉપડી જવાનો છુ, તેથી તમને મળવા આવ્યો છુ

ડોશીએ કહ્યુ, હાય! હાય! કયા જવા ધાર્યુ છે! તે તો મારા ધોળામા ધુળ નાખી, ત્યા ઘમાની વહુએ કહ્યુ મીટયાએ રાજકુવરીનો ભવ બગાડયો રોયા મારો ભવ બગાડયો, એતો ઠીક, કે તારા નામનુ હનાન કરી બીજે નાતરે જઈશ, પણ બીચારી રાજકુવરીનુ શુ થશે? ને જો રાજા જાણશે તો તારી શી દશા થશે, તેનો વીચાર કર્યો! જયા ટળતો હોય ત્યા ટળ્ય, મે તો આ તારા નામના ફોડયા,

એમ કહીને હાથની ચુડીઓ ફોડી નાખી, ધમે કહ્યું રાંડ ફાટી છુ કેમ ? ધમાની વહુએ કહ્યું, હું શેની ફાટી છુ ? ફાટયો તો તુ છું, કે બીચારી ડોશીના ધોળામાં ધુળ નાખી, અને રાજકુંવરીનું અખાર બગાડયું.

એ પ્રમાણે ટંટો કરી રહ્યા છે, ત્યા પાડોશના બેરા એકઠા થયાં, અને ધમાને શીખામણ આપવા લાગ્યા. ધમાની વહુએ કહ્યું, માસ રોથાએ, બીચારી દેવ કુમારી જેવી રાજાની કુંવરીનો મનખો બગાડયો, અને આ ડોશીનાં ધોળામાં ધુળ નાખી, સ્ત્રીઓએ કહ્યું, શું કર્યુ ? ધમાની વહુએ કહ્યું રાજકુંવરી સાથે દગો કરીને પરણ્યો, બધી સ્ત્રીઓએ કહ્યું હેં !

ડોશી—સ્ત્રીઓ—ધમાની સ્ત્રી—ધમો—

ગાયન

(વાહરે તારા નખરા) એ રાહ

ડોશી—હાયરે ! લુંટાવી લાજ, હાયરે ! ગોઝારા આજ

કટકા થાયે આ કાળજાના,

સ્ત્રીઓ—મર્ય પીટયા હાંઢીયા તુ કાં લજાના.

ધમાની સ્ત્રી—છાજીઆ લઉ તારાં મંઝાના.

ધમો—ફક્કડ મુખડુ ?

ધમાની સ્ત્રી—શું હું બાળુ ?

ધમો—ના ના જો કેવુ રૂપાળુ !

ધમાની સ્ત્રી—ભુત જેવુ ભડકામણું ભાળું,

મારી દીધું હાથે કાળું.

ધમો—કેમ ?

ધમાની સ્રી—ભવ કુવરીનો નીચ બગાડયો,

સંસારમાથી મુળગો કાઢયો, એમ !

ધમો—જા જા રાંડ ફકકડથી સુધર્યો સંસાર,

ધમાની સ્રી—લઉ તારા છાજીઆ ભર મશાણુ મોઝાર,

સ્રીઓ—મેયા પીટયા હાઢીયા તુ કાં લજાના

ધમાની સ્રી—છાજીઆ લઉ તારા મઝાના,

લઉ છાજીઆ છાજીઆ છાજીઆ

ધમો સ્રીઓથી છુટી પોતાના ઉતારા તરફ ગયો ઉતારામા વેલી કુવરી હવાઈ વીચારોમા ગુથાણી હતી, તે તો જાણતી હતી કે, હવે હુ જોધપુરની રાણી બની છુ, પણ બીચારી ક્યા જાણે છે ! કે મનોરથો ધુળ થયો છે ? જોધપુરની રાણી બની છે તેથી નવીન નવીન સાહાબી ભોગવવાના હવાઇ વીચારમાજ તલ્લીન બની તેવાજ ઉદગારો મુખેથી કહાડતી હતી

વેલી— ગાયન

(હુ મસ્તાન પ્રેમીની) એ રાહ

બને રાજ્ય રાણી હુ બની, પાર સાહાબીનો નહીરે,

કુમારને કળે કરી વશ કરીને રહીરે

સાહાબીની શોખીલી છુ, મળી આપે અહીરે, આવી.

સાખી

ભવ્ય મહેલો ભોગવુ ભોગુ ભોગ અપાર,

ઠાકરની ઠાકર બની, દાશી દાસ રંક,

ખમા ખમા કહેવાવાની હુંતા આશ નહીરે

પ્રમાણે હવાઈ કીલ્લા બાંધે છે, ત્યા ધમે આવી પ-
હોચ્યો, બનાવટી કુમારને વેલીએ વિનય પ્રણામ કર્યો
ધમાને વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! હવે આપણે ક્યારે જોધપુર
જઈશુ ? ધમે કહ્યુ, પ્રિયા ? તેજ તજવીજ ચાલે છે, વેલી
એ કહ્યુ, નાથ ! હવે બનતી ઉતાવળે જોધપુર પહોચી
જઈએ તો ઠીક, ધમે કહ્યુ, પ્રિયા ! એટલી બધી અધીરા
ઈ કેમ આવી છે !

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ? વૈભવ ભોગવવાની અધીરાઈ, ઓ
બાળાઓમા બાસ કરીને રહેલી છે, બનાવટી કુમારે કહ્યુ
પ્રાગ ! અધીન શા માટે થાઓ છો ? ભવ્ય ભુવનોમા રહ
લાવીશ, હજારો દાસ દાસીઓ સેવામા હાજર કરીશ, અને
હજારો વૈભવો ભોગાવીશ, કદાપી તેવી માલાબી મારી પ્રી-
યાને કમતી પડશે, તો તેથી પણ અધિક માલાબી
વનાવી તેનો ઉપભોગ મારી પ્રિયાને આપીશ વેલીએ કહ્યું,
નાથ તમારી મને પુર્ણ ખાત્રી છે

આ પ્રમાણે વાર્તા વિનોદ કરે છે ત્યા અરજણીએ આ
વી પહોચ્યો, અરજણીએ કહ્યુ મોહોટા મોટા રાજકુ-
મારની જણુણુ ! એ પ્રમાણે કહ્યુ, ત્યા ધમાએ તેને કહ્યું,
અહીં કેમ આવ્યો છ ? અરજણીએ કહ્યુ

નણખોદ ! આ શુ કરવા બેઠો છુ ! તારી ડોશીનુ કેહે
વુ માનવુ નથી ?

વેલીએ કહ્યુ નાથ તમે શા માટે મગજમારી કરો છો ? સીપાઇઓને કહોને, કે મારી કાઢે, ધમે અરજણીઆને ધકકો મારી કાઢી મુકયો, ત્યા અરજણીએ કહ્યુ, હમણા હુ તારી બ્હલે કરૂ, છુ કહી તેની ડોશીને તેડવા ગયો અરજણીઆને ધકકો મારી ધમાભાઇએ રોફમા કહ્યુ, ચલુનજા નહીતર ધક્કા મારૂન કાઢુન ટાકલા હેલા આ શબ્દોનો ભાવાર્થ અરજણીઆના ગયા બાદ વેલીએ બનાવટી કુમારને પુછયો, કે નાથ ! આપ એ શુ બોલ્યા ?

બનાવટી કુમારે કહ્યુ, એતો અમારી જોધપુરી ભાષામા તેની સથે વાત કરી, વેલીએ કહ્યુ, નાથ આપે તસ્દી શા માટે લીધી ? સીપાઇઓ કયા મુવા ! બનાવટી કુમારે કહ્યુ પ્રિયા ! બારોટ સુવા છે, તેથી સીપાઇઓ તેને રોકી શકે નહી, તેથી અહી આવ્યો, અને આપણા લગ્નની ખુશાલી નુ ઇનામ માગવા લાગ્યો, મે તેને એક ગામ આપ્યુ, તેણે કહ્યુ એક નહી, પણ બે આપો, મે કહ્યુ જોધપુર જઈને વાત તેણે કહ્યુ બસ અહીજ આપો, તેથી તેને ધકકો મારી બહાર કાઢવો પડયો

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! આ પ્રમાણે લોકોને ગામના ગામ ઈનામમા આપી દેશો, તો આપણી સાહ્યબીમા ખામી નહી આવે ! ધમે કહ્યુ મારી સમજુ સુદરી ! આજ સુધી તમા રા જેવી સમજુ સુદરી જોધપુરના દરબારમા નહોતી, હમા

રા વડીલોએ કોઇને ઉત્તર, કોઈને બગાળા, કોઇને ઓઢીઆ કોઈને દીલ્હી, કોઇને ગીધ, કોઇને કાઠીઆવાડ, કોઇને કચ્છ, કોઇને દક્ષીણ, વિગેરે દેશો ઇનામમા આપી દીધા છે તે વખતે જો તમારા જેવી સમજુ સુદરી જોધપુરના દર બારમા હોત, તો આજની સહ્યાબી જુદીજ હોત

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! શુ એ બધી સાહ્યબી જોધપુરના દરબારમા હતી ! ધમે કહ્યુ હા મારી સમજુ પ્રાણ આધાર, તે કુલ સાહ્યબી જોધપુરના દરબાર તરફથી લોકોને ઇનામજ આપી દેવાણી છે, રાજાઓને સુખ છે કયા ? જે આવે તે માગતુ ને માગતુજ હવે, તો હુ આ સાહ્યબીથીજ કટાળ્યો છુ

વેલીએ કહ્યુ, તમે કટાળ્યા, તો હુ પણ કટાળી બનાવટી કુમારે કહ્યુ, એ તો મને ખાત્રી છે, કે જેના ઉપર મને કટાળો તેના ઉપર મારી સુઘડ સુદરીને કટાળો આવવાનોજ, ગરીબાઇ સમાન સુખ આ દુયાનીમા બીજુ નથી વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! તે બરાબર છે ધમે કહ્યુ સાચુ છે, મારી સમજુ સુદરી, સતીઓ કાઇ સાહ્યબીને વરતી નથી પણ પતીની દેહને જ વરે છે ગરીબીના સુખનો જે અનુભવ સતીઓને મળે છે, તેવો સાહ્યબીમા મળતો નથી.

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! તે બરાબર છે ગરીબાઈમા સતીઓને વિશેશ સુખ છે, ધમે કહ્યુ ડહાપી, હુ માળી હોઉ, ને ફુલવાડીનો ધણી હોઉ તો ? વેલીએ કહ્યું, તો શું મધુર

મનહર પુષ્પો વીણી લાવી તેનો ઉત્તમ હાર બનાવી મારા નાથની કોટે પહેરાવું

બનાવટી કુમારે કહ્યું સાચુ સુખનો માગી અને માલ-કમ જ સમાયેલુ છે વેલીએ કહ્યું તે બરાબર છે, ધમે કહ્યું હુ માળી હોઉં, ને ફુલ ઝાડોને પાણી પાતો હોઉં, તો તુ ક્યાના બાધની આવે ખરીને ? વેલીએ કહ્યું, હાજતો, એ પ્રમાણે વાર્તાવીનોદ કરે છે, ત્યા ધમાની ડોશીને તેડી અગ જાણીઓ આવી પહોચ્યે

ધમાની ડોશીએ કહ્યું ધમા ! ઓ ધમા ! વેલીએ કહ્યું નાથ ! એ કોણ છે ! કોક ગાડી જેવી લાગે છે ધમે કહ્યું હા ! એતો ગાડી છે, ઘેલા ધમલાની મા હશે ? વેલીએ કહ્યું નાથ ! તમે તેને ક્યાથી ઓળખો છો ? ધમે કહ્યું એતો એણે મને જગલમા રોટલો આપ્યો હતો ને મે તેને ઇનામમા ગામ આપ્યુ હતુ

ડોશીએ આવી રાજકુમારનો હાથ ઝાલ્યો અને અરજણીએ બીજો હાથ ઝાલી કહ્યુ, નખોદ ? કેમ ફાટચો છુ ? ડોશીનુ કહેવુ કેમ હ ભળતો નથી, વેલીએ રાજકુમારને છોડાવવા સીપાઇને બુમ પાડી, ત્યા ધમલો તેમના હાથમાથી છુટીને વેલી પાસે આવ્યો, અને કહ્યુ બેરૂ બઇરાથી સમજે, માટે તમે સમજાવીને કાઢો

વેલીએ ડોશીને કહ્યુ, ડોશીમા ! તમો રાજકુવરને ઓળખતા લાગો છો ? ડોશીએ કહ્યુ હા ! પુરેપુરો ઓળખું

છુ મને લાગે છે કે તુ એને બરોબર ઓળખતી નથી

રાજકુમારે કહ્યુ, હાંકી કાઢો એતો ગાડી છે હાંકી કાઢ વાનુ કહેતા ડોશી અને અરજણીઓ પાછા રાજકુમારને વળગ્યા રાજકુમારને છોડાવવા વેલીએ સીપાઇને બુમ પાડી. સીપાઇને બુમ પાડી, ત્યા જાલમસીહ આવી પહોચ્યો, અને રાજકુમારની ગમ્મત જોવા બાજુ ઉપર ઉભો રહયો અને ગમ્મત જોવા લાગ્યો

વેલીએ પાછી બુમો પાડી, ત્યારે બનાવટી કુમારે કહ્યુ શુ જોધપુરના કુમારને સીપાઇઓ છોડવશે ? એ પ્રમાણે કહી બને જણને ધક્કા મારતા બને પડી ગયા અને સાથે ત પણ પછડાણો

વેલીએ પાસે જઇને તેને ખમા ખમા, ના શબ્દોથી વધાવ્યો, ધમો ઉઠીને ઉભો થયો અને કહ્યુ, મને ક્યાઈ વાગ્યુ નથી, અરજણીઓ ને ડોસી પણ ત્યાથી વીદાઈ થઈ ગયા. તેઓ ગયા, ત્યા જાલમસીહે કહ્યુ હવે ભાડાનો ડરેસ ઉતારી ખરા રૂપ ઉપર આવો

વેલીએ કહ્યુ આ શુ કહે છે ! અને કેમ આવ્યા છે ? ધમે કહ્યુ, સૌ આવે છે તેમ ! માગવા ટ્યો તમોને જોધ-પુરનુ રાજ્ય ઇનામ ! (સભાળજો, બરાબર સાચવજો જાલમસીહે કહ્યુ, ત્હારા બાપનુ જ છે ને ! હવે હાર અને પોચીઓ લાવ ! બનાવટી કુમારે હાર કાઢી જાલમસીહને આપ્યો અને કહ્યુ આ હાર તમોને ઈનામ ? જાલમસીહે

કહ્યુ પોચીઓ, ધમે કહ્યુ વજેસીહની છે જાલમગ્રીહે કહ્યુ, તને તેની શી પચાત છે ! બનાવટી કુમારે પોચીઓ કાઢીને કહ્યુ, લ્યો આ પોચીઓ પણ ઈનામ

જાલમગ્રીહ હાર અને પોચીઓ મુકવા ગયો, ત્યા વેલીએ કહ્યુ, નાથ ? આ શુ કરો છો ! તમે કહ્યુ મારા પરમ પ્રિય પ્રાણધાર ! હુ તમને પ્રથમથીજ જણાવી ચુકયો છુ કે, હુ ગરીબ થવા ઈચ્છુ છુ ગરીબાઈ સમાન સુખ બીજા કશામા નથી

આ પ્રમાણે વાર્તા વીનોદ ચાલે છે, ત્યા જાલમસીહે આવીને કહ્યુ, હવે તારા ખરા રૂપમા થઈ જા ધમલા માળી ? વેલીએ કહ્યુ આ શુ છે ? જાલમગ્રીહે કહ્યુ, મને ધિક્કારી કાઢયો, તેનુ આ ફળ આ જોધપુરનો રાજ્ય કુમાર નથી પણ ધમલો માળી છે વેલીએ કહ્યુ હે ! જાલમગ્રીહે કહ્યુ, શુ ! હા, જાલમગ્રીહના આવા વેણ સાભળી વેલી મુરછામા પડી

વેલી મુર્છામા પડી, ત્યા તાતોલખા ગવૈયો આવી પહોચ્યો, તાતોલખાએ આવી ધમાને કહ્યુ, કયો જીનાબ ! એક પાવસેરકી સુનાઉ ? ધમે કહ્યુ, બળી તારી પાવસેરકી, ને અધશેરકી તાતોલખાએ કહ્યુ, કયો ? જાલમસીહે કહ્યુ, તે જોધપુરનો રાજ્યકુમાર નથી, પણ ધમલો માળી છે, ધમલાનુ નામ સાભળી તાતોલખાએ તેને એક ટપલી મારીને કહ્યુ, સાલેને કયા બેસ ભજાયા !

જાલમનીહે તાનતોલખાને કહ્યુ, તમો વેલીને લઈ નદીની પેલી બાજુ આવો ત્યા હુ તમને આવી મળીશ, એમ કહી ને ગયો, તે ગયો તે અરસામા વેલીને મુર્છા ઉતરી, ને બેઠી થઈ, ત્યા ધમા વેલી પાસે ગયો, અને કહ્યુ, સુદરી ? મારૂ તો જરા સાભળો ? વેલીએ કહ્યુ, શુ નાભિનુ પસ્તાવાનો ડુગર ઉલટયો છે,

ધમે કહ્યુ કુવરી, તેમા મારો બીલકુલ દોશ નથી અભીમાનેજ તને ચઢાવી, અને તેથીજ ઠાકોરોને ધીક્કારાવી, ઠાકોરોએ મને ખોટો રાજકુમાર બનાવી તરી સાથે જોડાવી કુળના કુવામા ડુબાવી છેવટે મને બનાવી તારી આ દશા લવરાવી સમજ જે કે જ્યા જ્યા અભીમાન ! ત્યા ત્યા પાપનુજ મુકામ, અને છેવટમા સમજ જે કે પસ્તાવાનુ આમને આમ, ધમો જાય છે

વેલીએ રૂદન કરતા કહ્યુ, હા ! હા ! હવે પુરૂ સમજાયુ, વીણા બ્હેનના વચનો હવે પુરેપુરા યાદ આવ્યા, પીતાજીના અભીમાનનુ ફળ પુરેપુરૂ મળ્યુ, હુ જ આધળી કે અભીમાનમા તણાણી

ગાયન

વેલી— (મુઝાણી મધ્ય દરીએ) એ રાહ

આધળી માન મહી હુ તણાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુ હીરે,
મુરખ હુ મનખેથી રોળાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુ હીરે,
બ્હેન શીખને નવ ગ્રહી, જાણ્યો દ્વેશી ભાવ,

ધન્ય ધન્ય ! તુજ બેહેનડી, મુરખ હુ રહી સાર,
હવે કરૂ શુ ? હે ! પ્રભુ સાહ્ય થાઓ ઓ વિભુ !
મુરખતા છેવટમા છે જણાણી હવે,
મ્હોટા રાજપર મોહી પડી સુરખ માને બાપ,
પતંગ સમ ઝપલઇ પડયા દીપકમા જઈ આપ,
બરે છે જીંદગી માગી હણાણી હવે

વેલીએ વિચાર કર્યો, હવે ઘેર જઇને શુ કરૂ ! આ કાળુ મોહુ શુ બતાવુ ? બ્હેન વિણા ! તારો એકે એક બોલ હૃદયમા ભાલાની માફક ખુચે છે, તે તો કહ્યુ, કે બ્હેન પસ્તાઇશ ? પણ મે અભિમાનીએ તારા વચન નહી માનતા તને ધિક્કારી ત્હારૂ કહેવુ અક્ષરે અક્ષર સાચુ છે, દાટયા જુએ, પણ લખ્યા ભુલતા નથી નશીબમા આવુ લખ્યુ હશે, તો કોણ મીથ્યા કરે ? મા બાપે તો ઉત્તમ જો ધપુરનો રાજકુમાર જાણીને મને પરણાવી, પણ કરમમા માળી લખેલો, તે રાજ્ય કુમાર કયાથી મળે ? હવે નશીબ જયા લઇ જાય ત્યા જવુ, તેમાજ સાર છે, નશીબ એજ દુનિયામા મોહોટી વાત છે, કરમ વિના નર કોડીન પાવે તે કહેવત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે તાતોલખાને જોઈ, કેમ તાતોલખાનજી ? તમે કયાથી ? તાતોલખાએ કહ્યુ, એસેઇ ઈધર આય, ઓર મણી બાતકા ભેદ પાયા, વેલીએ કહ્યુ, નશીબનો દોશ, તાતોલખાએ કહ્યુ કાયકુ ગભરાતે હો ? ચલો મેરી સાથ, માલીક સબ અછાઈ કરેગા, વેલીએ કહ્યુ,

ચાલો જેવી હરીની મરજી ! એ પ્રમાણે કહી તાતોલણા સાથે ચાલી નીકળી

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વીણા સુદરીને મુકી કઠીયારાએ જવા માડ્યુ કઠીયારાના જતા જતા વીણાએ તેનુ નામ ઠામ પુછ્યુ, કઠીયારા એ પોતાનુ નામ કઠીયારોજ જણાવ્યુ અને પાસેના જગલના ઝુપડામા રહુ છુ, તેમ જણાવ્યુ અને ચાલ્યો ગયો, કઠીયારો ગયો ત્યા વીણાએ વિચાર્યું નાથ તો ગયા હવે મારે આ વઇભવ શા કામના છે ? હવે તો નાથની ઝુપડીનો વઇભવ તેજ મારા કામનો છે,

ભાગ્ય ? ભાગ્ય ? અભાગીયા ભાગ્ય ? તારા કરમમા તે વઇભવ લખાયો હશે તો તને આવો વઇભવ શેને મળે ! વિધિ ? વિધિ ? તારી વાત ન્યારીજ છે ? રકને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડનાર તે પણ તુ ને રાયને રક બનાવી વન વન રખડાવનાર તે પણ તુજ છે હુ કોણ ! પતિ કોણ ? એ સજોગ મેળવી આપનાર વિધિ ! તને લાખો ધન્યવાદ છે

આ સ્વપ્નવત્ત સાહ્યબી શુ કરવાની ? રાજ્ય મહેલ શુ કરવાના ? ખાનપાન શુ કરવાના ? વસ્ત્ર શણગાર શુ કરવાના ? બધુએ ફક્ત આ ભવને માટેજને ? એમાનુ કાઈ સાથે આવવાનુ નથીજને ?

શી સાહ્યબી ! શેની સાહ્યબી ! રાજ્ય મહેલમા વસ-નારનો અને ઝુપડામા વસનારનો છેવટનો ઠામતો સ્મશાન ભુમીજ છેને ? રાજ્ય મેહેલવાળાનો છેવટનો ઠામ રાજ્ય મહેલ નથી તેમ ઝુપડામા વસનારનો છેવટનો ઠામ ઝુપડાના નથી, તો પછી નાહકનુ તેમા લોભાવાથી ફળ શુ ?

ખાન પાન ? શેના ખાન પાન ? સ્વાદ તો ફકત ખાત વખતેજને ! કહેવત છે કે ખાધુ ધાટીને થયુ માટી, તે કહેવત શુ ખોટી છે ? ઉત્તમ ખાનપાન, અને સુકો રોટલો તેમાનુ જે મળે તે સતોશીને તો સમાનજ છે, ખાનપાનથી પણ કાયાને ભાડુ આપવાનુ છે, તેમ રોટલાથી પણ કાયાને ભાડુ આપવાનુ છે, તો પછી નશીબમા બન્નેમાંથી જે મળે, તે સતોશીને તો સમાનજ છે,

વસ્ત્ર શણગાર ! શાના વસ્ત્ર શણગાર ? સતીના સાચા વસ્ત્ર શણગાર તેતો પતીજ છે સોનુ રૂપુ પહેર્યે શુ થયુ ? ઉમદા વસ્ત્રો પહેર્યે પણ શુ થયુ ? શુ કાયાને દીપાવનાર તેજ છે ? ના ! સતી ધર્મ રૂપ વસ્ત્રો અને શીયળ શણ ગારેજ સતી દીપે છે, ઉત્તમ વસ્ત્ર શણગાર હોય ને સતી ન હોય ! તો તે વસ્ત્ર શણગાર શુ કરવાના ? સતીને પતીજ સાચો શણગાર છે અને તેમની શેવાજ સતીને શોભાવનાર છે તો સોનુ રૂપુ તેના મોઢા આગળ તુચ્છજ છે.

કુલ સાહ્યબી સ્વપ્નવત્ત છે. આખું જગત, અને તેમા

જન્મ પામેલી આ જીંદગી સ્વપ્નવત્ત છે તો સાચુ શુ માનવુ ? સાહ્યબી સતીને મોક્ષદાતા નથી, પણ તે સાહ્યબીનો ખોટો મદ સતીને રૌ રૌ નર્કે લઈ જનાર છે સતીને પતીની શેવા એજ સાચી સાહ્યબી, એજ મોટાનો માર્ગ અને એજ પ્રભુ છે, બીજુ બધુએ ખોટુ છે

સતીને પતી એજ પ્રભુ છે, બીજા દેવ દેવીઓ નકામુ છે બીજા દેવ દેવીઓથી સતીનો ઉદ્ધાર છેજ નહી, કારણ પ્રથમ પતી અને પછી પ્રભુ, એમ સતીઓએ સમજવાનુ છે પુરૂષોને પ્રથમ માત પીતા, અને પછી પ્રભુ અને તેમનેજ પ્રભુ સમજવાના છે તેમને તરછોડી બીજા ગમે તેટલા દેવ દર્શન, જપ તપ આદિ કરે તે કેવળ ઢોગરૂપ અને રૌ રૌ નર્કે જવાની નીશાની છે

માટે કર્મે મળેલા ભાગ્યશાળી ભરથાર પાસે પહોચી જવુ તેજ ઉત્તમ છે સતીને પતીનો પળભરનો પણ વિયોગ થાય, તો સતીને ચેન પડતુજ નથી, ને પડે પણ નહિ, તેજ સાચી સતી ગરીબ પતીને પામી મહીઅરની સાહ્યબી ભોગવવાની ઈચ્છા રાખનાર સતી, તે સતી નહી પણ સાક્ષાત શખણી સમજવી

ચાલ્ય જીવ તૈયાર થા, આ સ્વપ્નવત સાહ્યબીને છેવટ ને માટે નમસ્કાર કર નશીબમા ભોગવવી લખી હતી ત્યા સુધી ભોગવી, પાછી કર્મે ભોગવવી લખી હશે, તો આપથી મળશે, માટે જીવ ! તેવી ખોટી લલોપતા છોડી દે ને

પતી ચરણમા હાજર થા

આવા ઉમદા વસ્ત્ર શણગારને હવે મારે શુ કરવા છે! શુ મારા નાથના ઝુપડાને આતે શોભે ? ના, ના, ઉલટા લજાવે, અને પતીને સતી ઉપર અદેશો લવરાવે માટે આ ના ઉમદા વસ્ત્ર શણગાર દુર કરવામાજ ફાયદો છે કારણ-

દુહો

માયા શોભે મેહેલમા, ઝુપડે નહી સોહાય,
ખાડ ભળે જઇ ખીરમા લુણ ભળે નહી ત્યાય

માટે જેમ ખાડ ખીરમાજ શોભે, તેમ આ વસ્ત્ર શણગાર આ મહેલમાજ દીપે, માટે તેવી માયા નકામી છે જીવ ! હવે ખોટી માયા તજી પ્રાણ પ્રભુમા ચીત્ત લગાર એવો વીચાર કરી ઉમદા વસ્ત્ર શણગાર તજી કઠીયારાને લાયકનો પોશાક એટલે કે સાદી સાડી ધારણ કરી પોતે પતી શેવામા જના નીકળી

કઠીયારાનુ ઠામ ઠેકાણુ પુછી લીધેલુ, તેના આધારે આધારે સતી સુદરી ખોળ કરતી કરતી કઠીયારાના ઝુપડા પાસે આવી ઝુપડામા કઠીયારો, લાકડા કાપવાના શ્રમથી નીદ્રાવશ થયેલો હતો, તેને જોઈ વીણા ઘણી ખુશી થઈ, અને કઠીયારાના વખાણ કરવા લાગી

વાહ ? શુ સુદર ગુલાબી મુખ ! શુ સુકોમળ કાયા ? શુ સુદર દેદિપ્યમાન દેખાવ ! જો ગજવશી પોશાક ધારણ કરે, તો રાજામા ને આમનામા બીલકુલ ફરક નજ પડે.

જો કે સુભાગ્યે આવા સુકોમળ મળ્યા છે, પરંતુ કદાપિ ગમે તેવા નઠારા હોય, તો સતીને પ્રભુ સમાનજ છે ને ?

મન ? મન ? તુ શા માટે ખોટી ભ્રમણા કરે છે તને તારા નસીબે જે મળ્યુ તેમા સંતોષ માનીને રહે સમજ ભુડા સમજ, સંતોષે રહેવામાજ સાર છે સંતોષના આમ્રવૃક્ષ ઉપર અમૃતના આશાફળ બેરોજ મેમે હાય વાયના કોઈજ નાર નથી ભ્રમણા પ્રાણી માત્રને લગમાવે છે નારી-ઓમા ગુણ છેજ કયા ? સંતોષના આમ્રવૃક્ષે બેસતા આ-શાના અમૃત ફળ ભાગ્યશાળીજ ખાય છે, ને તે ખાય છે તેનો આ ભવને પરભવ આનંદમા જાય છે માટે મન ! બધી ભ્રમણા જવા દે

ગાયન

(સુરણ નગ ખાસી ભુલી) એ ઢાળ

મન ભમરા ભ્રમણે ભુલ્યા (૨) શા માટે તુ ભમત.

નાથ સુગટ સાગી કોઈ મળીઆ, ગણીને પ્રભુભાવે

શા માટે અન્ય લલચાવે (૨) ઉર વિચાર શી લાવે—અરે

કાળા ગોરા પતી કરમે મળીઆ જખજ નીદ બાવે

ધર્મ સંતોષ ચિત અતિ ભાવે (૨) કેમ સતી નામ નિભાવે—અરે

સંતોષ મળે નહી ક્ષણ ખણી ન સંતોષે સતી કહાવે

ધર્મ ભરૂશો એક ભગવતના (૨) જે ભવ ભય

વામાવે—અરે— ૧

આહાહા ! નાથતો હજી પુર્ણ નિદ્રામાજ છે, ચાલ્ય

જીવ પતીની શેવામા તત્પર થઈ જા, હવે તો એજ પ્રભુ અને એજ આ માથાના મુગટ છે અન્ય લલોપતા નકામી છે, કાષ્ટ કાપી લાવી આ ઢગલો કરી રાખ્યો છે ને તે શ્રમથીજ નીદ્રામા છે ચાલ્ય જીવ, પતીની ચંપી કરી તેમનો શ્રમ ઉતારૂ એવો વીચાર કરી પગ ચાપવા બેઠી સુકોમળ સતી સુન્દરીના હાથનો સ્પર્શ કઠીઆરાને થતાજ તે ચમકીને એકદમ ઉભો થઈ ગયો

કઠીઆરો ચમકીને બેઠો થયો, અને વીણા સુન્દરીને જોઈ કહ્યુ, સુન્દરી ! આ શુ કરો છો ? વીણાએ કહ્યુ, પતીની ચંપી કઠીઆરાએ કહ્યુ અરરર એતે તમોને ઘટે ! વીણાએ કહ્યુ, પતીની શેવા ન કરે, તો સતીનુ માન ન ઘટે ? કઠીઆરાએ કહ્યુ, હુ એક બાવળનુ ઠુઠુ તે તમારા જેવી કેતકી કળીનો ભોગી થવાને લાયક છુ ? શુ ગધેડા પર ચંદેરીની સાડી ઓઢાડવી શોભે ? શુ ઠુંગળીના દડા સાથે માલતીની કળી દીપે ? શુ ગંધાતી ગટરમા કસ્તુરી મસળવી શોભે ? તમારા બાપે ગુસ્સાના આવેશમા આવી તમારો હાથ મને સોપ્યો એથી શુ થયુ ? મુરખ કુંભારે મુલ્યવાન મણી ગધેડાની કોટે બાધ્યો, તેથી એ શુ થયુ ? હેવાન માળીએ માલતીની કળી ઠુંગળીના દડા સાથે બાધી, તેથી એ શુ થયુ ? ગધેડુ મણીને લાયક નથી તે નથીજ ! મુરખ કુંભાર જખમારે છે, ઠુંગળીનુ દડુ માલતીની કળીને લાયક નથી તે નથીજ ! હેવાન માળી ખાણુ ખાય છે

EDWARD PRESS ALLAHABAD

ભાગ્યવતી સુદરી આ હીણ ભાગી સુખી નજ હોય ? દરજીની ઝુપડીએ હાથી નજ શોભે, માટે સુદરી સમજો ! સમજો ! હુ તમારે પગે પડુ છુ સમજજો કે આતો એક ભટકતો ભુત છે, મારા તરફથી તમોને યોગ્ય પતી મેળવી લેવાની ખાસ છુટ છે

વીણાએ કહ્યુ, નાથ ! ન બોલો ન બોલો ! એવાં અઘટીત વેણ ન બોલો ! શુ ચદ્ર તે ચાહનીને પગે પડતો શોભે ? શુ ઠાકરતે ચાકરને પગે પડતો શોભે ? શુ દીનકર તે રજનીને વીનવતો દીપે ? નજ દીપે ? તેમજ તમો ગરીબ નથી, પણ મારે મનતો સાક્ષાત કુબેર ભંડારીનો અવતાર છો, સતીનો પાલવ, અને પાલવના પટમા લપેટા યેલો હાથ બીજાને સોપાવાનો નથી તે નથીજ જોકે આપ વિચિક્ષણ અને બુદ્ધિશાળી મળી ગયા છો, ગોખલામા બેઠે ગોરખ મળી ગયા છો, છતા કદાપી બહેરો, બોબડો, લુલો, લગડો કોડીઓ, પતીઓ અગર ગમે તેવો પતી મળે, છતા સીહની મુછનો વાળ, ભોરીગ નાગનો મણી જેમ જીવતા જીવત બીજાના હાથમા નજ જાય, તેમજ સતીનો પાલવ અને પાલવના પટમા લપટાયેલો હાથ બીજાના હાથમા ન જાય તે નજ જાય

કઠીઆરે કહ્યું, સુદરી, અહીયા હઠ શા માટે કરો છો ?

હઠ કરવાની હતી, ત્યા તો તમે જીત્યા છો, અહીતો તમારો જાહેર અખતીઆર છે, સમજો કે આતો એક તાબેદાર છે.

વીણાએ કહ્યુ નાથ ! ન બોલો ન બોલો ! એવા ગધાતા વેણ ન બોલો ! કેળ બીજીવાર ફળતીજ નથી, નીચી નમેલી વાદળી પાછી ફરતીજ નથી, સીહણ બીજી-વાર પ્રસવતીજ નથી, કરોડો મણ ધુળ સુર્ય સામે ઉછાળે, પણ ઝાખોનજ થાય ડુગળીનો પાસ કસ્તુરીને કદાપી નજ લાગે, તેમ સેકડો સકટો સતી ઉપર સામટા આવે, પણ સાચી પતીને ન તજે, તે નજ તજે

કઠીઆરાએ કહ્યુ, કહેતા શરમાઉછુ પુરૂ પેટ ભરીને ખાવાનુ પણ મળશે નહી, વીણાએ કહ્યુ પતીના જમતા એઠું જુઠું જે વધશે, તે ખાઇ સતોશથી પતી શેવા ઉઠાવીશ

કઠીઆરાએ કહ્યુ, સખત શીયાળાની કડકડતી ટાઢ આ ઝુપડીમા કેવી રીતે સહેશો ? વીણાએ કહ્યુ, મારા નાથની ચપી તે મને સુજની ઓઢીને સુવાકરતા પણ વિશેષ ગર-માવો આપશે, કઠીઆરાએ કહ્યુ ગ્રીષ્મનો સખત તાપ કે, જ્યારે બારે સુર્ય સામટા તપી જાણે કે આ દુનિયાને પ્રલય કરવા તપતા હોય, તેનો તાપ, તમો કેવી રીતે સહન કરશો? વીણાએ કહયુ બારે સુર્ય સામટા તપે, તોપણ મારા નાથના સુખમાથી ઝરતુ અમૃત તે તાપને સમાવી દેવા બસ છે

કઠીઆરાએ કહ્યુ, મહેલના અમુલ્ય વઈભવો આ ક ગાળ કઠીઆરાને ત્યા કયાથી મેળવી શકશો ? વીણાએ કહ્યુ નાથ ! આપ કઠીઆરા નથી ! આપ ભારો વેચનાર નથી, પણ મારે મનતો કુબેર ભ ડારીનો અવતાર છો, પતીની ગમે તેવી તુચ્છ સાહ્યબીને સતીઓ કુબેર ભ ડારીની દોલત સમજે છે અને તેમા સ તોશ માની રહે છે

કઠીઆરાએ કહ્યુ એતો કહેવાનુ પણ સાહ્યબી ક્યા ? વીણાએ કહ્યુ નાથ ! સાહ્યબીમા છે પણ શુ ? જો સાહ્યબીમાજ સુખ હોત તો સાહ્યબીવાળા હાય કરતા મરે છે, તે મરેજ કેમ ? જો ગરીબાઇમા સુખ હોત, તો ગરીબ ટાટીઆ ઘસતા મરે છે, તે મરેજ કેમ ? અને સાહ્યબીમા છે પણ શુ ! જુવો સાભળો

ગાયન

વીણા— (નથી કાઇ સાધન સુખ ધનમા) એ રાહ

ખરે છે વઇભવ દુ ખ દરિઓ, પાપ પ્રપ ચ નીરે ભરીઓ
ચહયો તે ડુબ્યો નહી તરીઓ— ખરે.
વઇભવ શો શ કરને છે, પાર્વતી સદા પ્રસન્ન રહે છે,
મુરખ પ્રાણી તેને ચહે છે, પાપ પોટલા બાધી રહે છે
સમજયો ઝ ઝવાના જળ જે, શીવ પદને વરીઓ. ખરે.

કઠીઆરાએ કહ્યુ પણ હું વગડાનો બળ્યો ઝળ્યો આ-વીશ તો બે બોલ બોલી બેશીશ ? વીણાએ કહ્યુ, તે હુ અમૃતસમાન ગણી ઘોળી પીસ કઠીઆરાએ કહ્યુ વખતે વગ-ડાનો બળ્યો ઝળ્યો આવીશ, તો માર ઝુડ કરી બેશીશ ? વીણાએ કહ્યુ, તો તમારા હાથને ઈજા થયેલી સમજી, તે હાથની સેવા કરીશ, કઠીઆરાએ કહ્યુ, વખતે ગાળ ભેળ દઇ બેશીશ ? વીણાએ કહ્યુ પતીની ગાળો ને ઘીની નાળો સમ-જવી, તે હરેક સતીની ફરજ છે પતી સતીને જે કહે તે સતીના સારાનેજ માટે એવુ ખાસ સતીને સમજવાનુ છે

કઠીઆરાએ કહ્યુ પોતાની સ્રીને માર ઝુડથી કે ગાળ ભેળથી સતાવનાર, નર નહી પણ ખર છે, માણસ નહી પણ હેવાન છે

ગાયન

કઠીઆરો—

ખરેખર મુરખ લ્યો માની–તજે જે પરણી પોતાની
કરે તે સસાર ધુળધાણી હાથે કદી બ્હોરે નીજ હાની,
અરે કેમ એમ બનેરે અરરરર સ્રી ઘર ધણીઆણી,
સ્રી વીણ ઘરનુ ભુશાણ શુ છે, જુવો શાસ્ર વાણી

પુરૂષ શોભે સ્ત્રીને લઇને એજ જગત કહાણી,
હાણુ અંગ પુરૂષનુ અબળા, ગ્રહ શીક્ષામા પુરી સબળા,
અરરરરર ગુણ ખાણી—ખરે
માર ઝુડ કે ગાળભેળ મુળ કંકાસ લ્યો જાણી,
કજીઆને કંકાસે નામે ગોળી મહીનુ પાણી,
સાથે રહેતા સુખીઆ રહીએ તે વિણ નિશ્ચે દુખીઆ થઇએ
અરરરરર સતી શાણી—   ખરેખર

વીણાએ કહયુ નાથ ! આ સુગંધ શેની આવે છે ! કઠી આરાએ કહયુ, એતો પેલુ લાકડુ બળે છે તેની હશે, વીણાએ કહયુ, નાથ ? આતો બાવના ચંદનની સુગંધી છે! કઠીઆગએ કહયુ, ગમે તેની હો, પરંતુ તેજ લાકડાનો ભાડાત્રણ મણનો ભારો રોજ લોભીલાલ શેઠને ઘેર નાખુ છુ

વીણાએ કહયુ કીમત ? કઠીઆરાએ કહયુ, રોટલુ અને મરચુ, કદી કદી કેરી કટકો, વીણાએ અચંબો પામી પુછયુ, શુ આવા લાકડાની આટલીજ કીમત ? કઠીઆરાએ કહયુ, આ લાકડાની કીમત નથી, પણ આ કઠીઆરાના નીરભાગી કરમની કીંમત છે

વીણાએ કહયુ, ગરીબની મજુરીથી મેળવેલુ લુટી લઈને સાહ્યબીવંત થવું, તે આજ કાલ શ્રીમતોનો વેપાર છે,

વારૂ ? તમારા બાપ ! કઠીઆરાએ કહ્યુ જન્મ ધરીને તો જોયાજ નથી, વીણાએ કહ્યુ, મા ! કઠીઆરાએ કહ્યુ, અહી આવ્યા પછી ભુખ મરે મરી ગઇ વીણાએ કહ્યુ બીજુ કોઇ સગુ વ્હાલુ ? કઠીઆરાએ કહ્યુ મને ખબર નથી

વીણાએ કહ્યુ વારૂ ! શેઠ સાથે હીસાબ કર્યો ? કઠીઆરાએ કહ્યુ, ના ભાગ્યના અધારામા તે તો રહી ગયો છે વીણાએ કહ્યુ ચાલો શેઠને ત્યા હીસાબ સમજવા જઇશુ ?

કઠીઆરાએ કહ્યુ, બુદ્ધિશાળી બાળા ! મારૂ ભાગ્યનુ પાનુ સભાળનાર સુઘડ સુદરી ! આજે તે દળદરનો ઢાબડો ઉઘાડી, આકડાની ઉધેઇ દુર કરી, સપતીનો ચોપડો સુધાર્યો છે ચાલો શેઠને ત્યા હીસાબ સમજવા જઇએ

કઠીઆરો—વીણા

ગાયન

(પધારો સુભાગી નાર) એ રાહ

કઠીઆરો—સુધાર્યો આ સસાર
વીણા-- ભાગ્ય બળે પતિ આપના
કઠીઆરો—પ્રીયા પ્રાણની આધાર ..
વીણા— ટળ્યા દીવસ સઉ તાપના

કઠીઆરો—સુઘડ સુંદરી સહાયે
વીણા— નાથ પ્રભુજી, પસાયે
ભાગ્યશાળી ભરથાર, સતીના હૃદય હાર-ભાગ્ય.
કઠીઆરો— સુભાગ્યે મળી સતી શાણીરે.
વીણા-- સઉ ચાતુરી તુમ જાણીરે
કઠીઆરો--ઘટે સુંદરી આવી ન વાણીરે
વીણા-- વાહ વાહરે આ
કઠીઆરો--મારા ભાગ્યનો આધાર
વીણા--દાશી છુ આ સતી શીર સરદાર-ભાગ્યે

વીણાએ કહ્યુ, નાથ ચાલો શેઠને ઘેર ? કઠીઆરાએ કહ્યુ મારી સુઘડ પ્રાણાધાર, મારા ભાગ્યના ભંડાર, સુખ દુ ખની સુભાગી ! પધારો, વીણાએ કહ્યુ નાથ ! તમો નમુનાનો કટકો લઇને મારી પાછળ આવજો હુ પ્રથમ સોદાગરના વેશે તેની વખારો વિગેરે જોઇ શેઠ સાથે વાતચીત કરૂ છુ ત્યા તમે આવી પહોચો, પછી જે પ્રમાણે યોગ્ય લાગશે, તે પ્રમાણે વર્તી લઇશુ, કઠીઆરાએ કહ્યુ પધારો એ પ્રમાણે મસલત કરી લોભીલાલને ત્યા હીસાબ સમજવા ગયા

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

સુખે સુતે મસાનમા ભાગ્યવંત કુમાર
ચીન્તા સાથી ચાન્દે રન રન્ય અનતાર

રનવાર લખનારને મર ભરા કુમાર
ન રનાર સુવડાવી ન ડુમમા સુનાર

રણછોડલાલ માતીલાલ બુકસેલર.

૦-૦-૬

PHOENIX P. WORKS AHMEDABAD